

परिच्छेद एक

शोध परिचय

१.१ शोध शीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक “बाँके जिल्लाका थारू जातिको लोकगीतको अध्ययन” रहेको छ ।

१.२ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली शिक्षण विभाग, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगञ्ज अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तहको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार गरिएको छ ।

१.३ शोध परिचय

नेपाल अधिराज्यको मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको भेरी अञ्चल अन्तर्गत पर्ने बाँके जिल्लाको आफ्नै विशिष्ट पहिचान रहेको छ । बाँके जिल्ला समतल मैदान भएकोले यसलाई तराई क्षेत्र भनिन्छ ।

बाँके जिल्लाको नामाकरणलाई हेर्ने हो भने पहिले यहाँ औलो र हैजा फैलिएको थियो । जसले महामारीको रूप लिएपछि धेरै मान्छे मरे र अरु मानिस यस ठाउँलाई छोडेर अन्यत्र भागेर गए र बाँकी बचेका मानिसहरू बाँके गाउँको रूपमा बसेका थिए । त्यसै गरी बाँकी-बाँकी भन्दा भन्दै “बाँके” नामाकरण भएको हो, भन्ने किंवदन्ती रहेको छ । बाँके जिल्लालाई थारू जातिको वासस्थान मान्न सकिन्छ । हाल यस जिल्लामा बहुसंख्यक थारू जातिका अतिरिक्त गुप्ता, यादव, मुसलमान, बाहुन, क्षेत्री, मगर, नेवार, कामी, दमाई आदि जातिहरू बसोबास गर्दछन् । बाँके जिल्ला मध्यपश्चिमा अञ्चलको एउटा व्यापारिक केन्द्रको रूपमा स्थापित हुन गएको छ ।

बाँके जिल्ला प्राकृतिक, धार्मिक एवम् जातीय विविधताले भरिएको जिल्ला हो । यहाँको जातीय विविधता अनुसार सामाजिक, साँस्कृतिक परम्परा, चालचलन, भाषा-साहित्यमा पनि विविधता पाइन्छ । बाँके जिल्लामा विभिन्न जातिको बसोबास भए तापनि थारूहरू नै यस जिल्लाका आदिवासी हुन् । हाल यस जिल्लामा थारू जातिका अतिरिक्त बाहुन, क्षेत्री, यादव, मधेशी, मगर, गुरुङ्ग, नेवार, योगी, कामी, दमाई, सार्की, बादी, गुप्ता, मुसलमान आदि जातिहरू बसोबास गर्दछन् ।

मानिसले परम्परागत रूपमा पहिलेदेखि एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा हस्तान्तरण हुँदै र चल्दै आएको चालचलनलाई संस्कृति वा संस्कार भनिन्छ । जाति र समुदायलाई पहिचान गराउने सबभन्दा सबल पक्ष भनेको संस्कृति नै हो । संस्कृति समाजको असली प्रतिबिम्ब पनि हो ।

थारू संस्कृतिको पनि आफ्नै छुट्टै पहिचान रहेको छ । जन्मदेखि मृत्युसम्मका विभिन्न संस्कारहरू गर्ने विधिविधान अन्य जातिको भन्दा निकै फरक रहेको छ । पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म बस्ने थारूहरूका केही साभा र केही फरक चाडपर्वहरू रहेका छन् । फरक फरक चाडपर्वहरू हुनुको कारण भौगोलिक विविधतासँग श्रृजना हुन गएका नयाँ संस्कारहरू र आपसी सम्पर्कको अभाव रहेको पाइन्छ । थारूहरूको नाच र गीतमा आफ्नै किसिमको पहिचान रहेको छ । वर्षेभरी हरेक महिनामा चाडपर्व अनुसार तथा दिनको विभिन्न प्रहरमा विभिन्न स्वर, लय र तालमा गाइने सन्देशका गीतहरू थारू समाजमा जीवन्त रहेका छन् ।

लोक साहित्य कुनै पनि देश, समाज जातिहरूको सांस्कृतिक सम्पदा हो । लोक-साहित्य अन्तर्गत पर्ने लोकगीत मौखिक वा श्रुति-परम्परामा बाँच्दै आएको लोकको साहित्यिक सिर्जना हो । प्रत्येक जातिका आफ्नै लोकगीतहरू हुन्छन् । गीतहरू जातीय परम्परा अनुसार त्यस समाजका विभिन्न अवसर वा चाडपर्वमा गाइन्छन् । थारू समाजमा पनि चाडपर्व र संस्कारकर्म मनाउँदै गीतहरू गाएर मनोरञ्जन गर्ने चलन रहेको छ । त्यसैले यहाँका चाडपर्व र लोकगीतबीच घनिष्ट सम्बन्ध रहेको छ । बाँके जिल्लाका थारूहरूमा विवाहको अवसरमा मागर गीत गाउने चलन रहेको छ । चाडपर्व अन्तर्गत कृष्णजन्माष्टमीमा अष्टिम्की गीत, माघीमा धमार, होलीमा फाग, दशैं-तिहारमा हुरदुङ्गा गीत र सखिया गीत गाइन्छ । खेतीको समयमा सजना, बल्हा गीत आदि ऋतुकालीन गीतहरू गाइन्छन् । यी गीतहरूको मुख्य उद्देश्य मनोरञ्जन भएतापनि यस्ता गीतहरूमा मानिसको यथार्थ र व्यवहारिक जीवनसँग सम्बन्धित यथार्थ चित्रण पाइनुका साथै नैतिक उपदेश दिने खालका कुराहरू पनि पाइन्छन् । अशिक्षित, ग्रामीण महिला-पुरुषहरूद्वारा गाइने गीतहरू भएकोले छन्द, अलङ्कार र रसजस्ता शास्त्रीय नियमको पालन नभई स्वतः स्फूर्त रूपमा आएका हुन्छन् ।

अहिले थारू समाजमा मिश्रित बसोबास, शहरीकरण, पश्चिमी संस्कारको प्रवेश र आधुनिक गीतहरूको प्रभावले गर्दा थारू जातिहरूका मूल्य मान्यता, मौलिकता र

परम्परालाई प्रतिबिम्बित गर्ने थारू लोक गीत ओभ्हेलमा परेको छ । कतिपय लोकगीतहरू लोपोन्मुख अवस्थामा पुगिसकेका छन् । यस्तो अवस्थामा यहाँका थारू लोकगीतको अध्ययन अनुसन्धान गरिनु अति आवश्यक छ । त्यसैले बाँके जिल्लामा प्रचलित थारू लोकगीतहरूको अध्ययनमा केन्द्रित रहेर यहाँको चाडपर्वसहित लोकगीतमा विविध पक्षको अध्ययन गरिएकोछ ।

१.४ समस्याकथन

बाँके जिल्लाको थारू लोक जीवनमा प्रचलित गीत थारू लोक साहित्यिक दृष्टिले बलियो स्तम्भको रूपमा रहेको छ । थारू लोक गीतहरू थारू जीवनका आफ्ना चाडपर्वहरू, धर्म संस्कृति, इतिहास, सुख:दुःख आदिको अनुभवहरू संगालिएका हुन्छन् । यस्ता लोकगीतहरू पुस्तौं पुस्तादेखि हस्तान्तरित हुँदै आइरहेका पाइन्छन् तर नेपालमा सबै थारू जातिका लोकगीतहरूको बारेमा अध्ययन हुन सकेको छैन । यसै क्रममा बाँके जिल्लाका थारू लोकगीतका बारेमा पनि विस्तृत रूपमा अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइँदैन । त्यसैले यो अनुसन्धान निम्न लिखित समस्याहरूमा केन्द्रित रहेको छ :

- (क) बाँके जिल्लाका थारू लोक जीवनमा के कस्ता चाडपर्वहरू छन् ?
- (ख) बाँके जिल्लाका थारू लोक गीतलाई के कति भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ ?
- (ग) बाँके जिल्लाका थारू लोकगीतका मुख्य विशेषताहरू के के हुन् ?
- (घ) बाँके जिल्लाका थारू लोक गीतहरूको के कस्तो महत्व रहेको छ ?

१.५ शोधकार्यका उद्देश्यहरू

बाँके जिल्लाका थारू समाजलाई चिनाउनुका साथै यस क्षेत्रमा प्रचलित थारू चाडपर्वहरू र थारू लोकगीतका विभिन्न पक्षहरूको सुव्यवस्थित अध्ययन गर्नु नै प्रस्तुत शोधपत्रको मूल उद्देश्य रहेको छ । त्यसैले प्रस्तुत अध्ययनको निम्नानुसारका उद्देश्य रहेका छन् ।

- (क) बाँके जिल्लामा रहेका थारूहरूको चाडपर्वहरूको परिचय दिनु ।
- (ख) बाँके जिल्लाका थारू लोक साहित्यका विभिन्न विधाहरूको उल्लेख गर्नु ।
- (ग) थारू लोक गीतहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण, विश्लेषण र विशेषताहरू पहिल्याउनु ।
- (घ) थारू लोकगीतका महत्व माथि प्रकाश पार्नु ।
- (ङ) पर्व अनुसार गाइने थारू लोकगीतको व्याख्या र विश्लेषण गर्नु ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

थारू जाति नेपालका आदिवासी जनजाति हुन् । यस शोधकार्यको क्षेत्र थारू जातिसंग सम्बन्धित रहेको छ । बाँके जिल्लाको थारू जातिका चाडपर्वहरू र लोक गीतको बारेमा हालसम्म कुनै विस्तृत अध्ययन हुन नसके पनि केही पुस्तक, पत्र-पत्रिकामा सामान्य चर्चा भएको पाइन्छ । यस शोधपत्रमा थारू जातिका चाडपर्व र थारू लोकगीतको बारेमा सामान्य चर्चा गरिएका पुस्तक र पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरूलाई पूर्वकार्यको समीक्षाको रूपमा बुँदागत रूपमा यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ :

- (१) थारू कल्याण कारिणी समिति दाङद्वारा प्रकाशित 'लोक गीत संग्रह'(२०२४) मा 'सखिया गीत' प्रकाशित भएको पाइन्छ । उक्त गीत संग्रहमा विभिन्न प्रकारका लोक गीतहरू संग्रहित भएका छन् । यस गीतबाट नै लेखन सम्बन्धी ठोस कार्यको शुरुवात भएको हो ।
- (२) प्रफुल्लमान सिंह 'मौन'को सम्पादनमा 'गीत संग्रह' (२०२५) मा 'थारू लोक गीत' को बारेमा चर्चा गरिएको पाइन्छ ।
- (३) महेश चौधरीको सम्पादनमा प्रकाशित 'गोचाली' (२०२८) पत्रपत्रिकामा थारू भाषामा साहित्यिक लेख, रचना, गीत प्रकाशित भएको पाइन्छ ।
- (४) महेश चौधरीद्वारा 'भुमरा गीत' (२०३९) गीत संग्रह प्रकाशित भएको छ । उक्त गीत संग्रहमा गीतसम्बन्धी सैद्धान्तिक चर्चा भने गरिएको पाइदैन ।
- (५) थारू विद्यार्थी परिवार नेपालगञ्जद्वारा प्रकाशित 'टेंस' (२०४४) वार्षिक पत्रिकामा थारू साहित्यसम्बन्धी सामान्य चर्चा गरिएको छ ।
- (६) लेखनाथ चौधरी 'कल्पना'को 'थारू गीत साहित्य' शीर्षकको लेख 'थारू संस्कृति' (२०५५) पत्रिकामा प्रकाशित भएको छ । उक्त पत्रिकामा थारू गीत साहित्यको बारेमा शुरुदेखि अहिलेसम्म विभिन्न पत्रिका एवं थारू साहित्यकारहरूले दिएको योगदानको बारेमा चर्चा गरिएको छ ।
- (७) एकराज चौधरी 'बेस' बर्दियाद्वारा सम्पादन गरिएको 'टेलवा' (२०५२) वार्षिक पत्रिकामा थारू जातिको चाडपर्वबारेमा सामान्य चर्चा गरिएको छ ।
- (८) कविराम थारू बर्दियाद्वारा लेखन र सम्पादन गरिएको 'सैहदान' (२०५२) नामक कविता संग्रहमा थारू जातिले भोग्नु परेका दुःख पीडाहरूबारे मार्मिक ढंगमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- (९) कृष्णराज 'सर्वहारी'द्वारा सम्पादित 'विहान' (२०५५) पत्रिकामा विवाह सम्बन्धी गीत, सजना गीत आदि प्रकाशित भएका छन् ।
- (१०) मीनराज चौधरी बर्दियाद्वारा सम्पादन गरिएको 'ओजरिया' (२०५६) नामक त्रैमासिक पत्रिकामा थारू जातिका लोकगीतहरू प्रकाशित भएका छन् ।
- (११) कृष्ण प्रसाद पराजुलीको 'नेपाली लोक गीतको आलोक' (२०५७) मा भुमरा, सजना, विवाह सम्बन्धी गीत, बालगीत आदि बारे सामान्य चर्चा गरिएको पाइन्छ ।
- (१२) जीवेन्द्र देव गिरीको 'थारू लोक गीतमा एक ऐतिहासिक सन्दर्भ' भन्ने लेख 'लोक साहित्यको अवलोकन' (२०५७) मा थारू लोक गीतको सामान्य चर्चा गर्दै बर्दिया र दाङमा प्रचलित थारू लोकगीतको उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ ।
- (१३) कृष्णराज चौधरी 'सर्वहारी' ले 'थारून्के लोक गीत सजना' लेख विहान (२०५७) मा दाङ देउखुरीमा प्रचलित सजना लोकगीतको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि दिँदै सजना गीतको प्रकारहरूको बारेमा संक्षिप्त चर्चा गरेका छन् ।
- (१४) कृष्णराज 'सर्वहारी' र लेखनाथ चौधरी 'कल्पना'को सम्पादनमा 'विहान' (२०५८) पत्रिकामा कृष्ण जन्माष्टमी पर्वका गीतहरू सङ्कलन गरिएका छन् । त्यस सङ्कलनमा पर्वगीतको वर्गीकरण र विश्लेषण भने गरिएको छैन ।
- (१५) श्रीराम चौधरी नेपालगञ्ज बाँकेद्वारा प्रकाशित 'अग्रासन'(२०६१) मासिक पत्रिकामा थारू जातिका संस्कृतिबारे चर्चा गरिएको छ ।
- (१६) राधेश्याम चौधरी नेपालगञ्ज बाँकेद्वारा प्रकाशित 'फूलवार'(२०६१) साप्ताहिक पत्रिकामा थारू जातिका चाडपर्व एवम् लोकगीतबारे सामान्य चर्चा गरिएको छ ।
- (१७) गोपाल दहितद्वारा लिखित तथा सम्पादन गरिएको 'थारू संस्कृतिको संक्षिप्त परिचय' (२०६२) मा थारू जातिको परिचय, चाडपर्व, लोकगीत, गीतको वर्गीकरण एवम् विशेषताहरूबारे चर्चा गरेको पाइन्छ ।

(१८) कामता प्रसाद चौधरीद्वारा लिखित 'जुग जुग जिओ' (२०६३) थारू गीत संग्रहमा भुमरा गीत, सजना गीत, धुरहेरी गीत (फाग), सोडगीत (व्यङ्ग्य गीत) आदि प्रस्तुत गरिएको छ ।

यसरी थारू परम्परामा प्रचलित लोक गीतसम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानका प्रयासहरू भएता पनि लोकगीतको बारेमा समग्र रूपमा अध्ययन गरी वर्गीकरण, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीको विकास भएको पाइँदैन । तसर्थ प्रस्तुत शोधपत्रमा बाँके जिल्लामा प्रचलित थारू लोकगीतको बारेमा अध्ययन गरिएको छ ।

१.७ शोधकार्यको औचित्य

थारू जातिका सम्बन्धमा लेखिएका विभिन्न लेख, किताव, पत्रपत्रिकाका अनुसार विश्लेषण गरिएको छ । आदिवासी जनजातिहरू मध्ये अधिक जनसंख्या रहेका थारू जाति राज्यको सम्पूर्ण स्रोत साधनमा ज्यादै न्यून पहुँच चाडपर्व र लोक गीतको बारेमा लिपिवद्ध गर्ने जमर्को गरिएकोले प्रस्तुत शोधकार्य आफैमा महत्वपूर्ण ठहर्छ । थारू लोक जीवनका सुख, दुःख, तीता-मिठा अनुभव बोकेका थारू चाडपर्व र थारू लोकगीतको अध्ययन, अनुसन्धानका क्रममा सैद्धान्तिक तथा ऐतिहासिक रूपमा अभिसम्म कुनै कार्य भएको पाइएको छैन । थारू चाडपर्व र लोकगीत संकलनको क्रममा हालसम्म भएका प्रयासहरू त्यती पर्याप्त देखिँदैनन् । मिश्रित बसोबास, शहरी-करणका कारणले वा आधुनिक पपगीतको प्रभावले थारू लोकगीत लोप हुँदै गएको समयमा लोकगीतको विस्तृत अध्ययन गरी जातीय मूल्य मान्यतालाई संरक्षण गर्न प्रस्तुत शोधकार्यले सहयोग पुऱ्याउने छ । मौखिक रूपमा वाचन गरिरहेको लोकगीतलाई लिपिवद्ध रूपमा स्थायित्व दिनका लागि प्रस्तुत शोधपत्र निकै उपयोगी हुनेछ । लोक साहित्यिक अध्ययन अनुसन्धानका दृष्टिले पनि प्रस्तुत शोधपत्रको औचित्य स्थापित हुने देखिन्छ ।

१.८ शोधपत्रको सीमाङ्कन

आदिवासी जनजातिका रूपमा रहेका थारू जातिको जीवन पद्धति बृहत् छ । यिनीहरूको जीवनपद्धति हेर्दा आफ्नै मौलिकता बोकेको र कसैको संस्कृतिसँग नमिल्ने रहेको छ । विशेष गरेर मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको बाँके जिल्लामा रहेका थारू

जातिको चाडपर्वहरूको परिचय र थारू लोकगीतहरूको अध्ययन, वर्गीकरण र विश्लेषणमा प्रस्तुत शोधकार्य सीमित रहनेछ । लोक जनमानसमा स्वतः स्फूर्त रूपमा प्रस्फुटन हुने थारू लोकगीतको सीमा निर्धारण गर्न कठिन कार्य हो तापनि विशेष अध्ययन र अनुसन्धानका लागि बाँके जिल्लामा विद्यमान थारू लोकगीतको बारेमा केन्द्रित रहको छ ।

१.९ शोध विधि

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक 'बाँके जिल्लाका थारू जातिको लोकगीतको अध्ययन' भएकोले आवश्यक सामग्रीहरूको संकलनको मुख्य श्रोत पुस्तकालय र सम्बन्धित जिल्लामा गई सामग्री संकलन गर्नु पर्ने हुनाले क्षेत्रीय अनुसन्धान पद्धतिलाई अड्गालिएको छ । यस क्रममा स्थानीय चाडपर्व, उत्सव आदिमा गई प्रत्यक्ष सहभागी भई सामग्री संकलन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रलाई तथ्यपूर्ण बनाउन स्थानीय कलाकार, बृद्ध-बृद्धा, थारू साहित्यकार, युवा-युवती, समाज सेवी आदि सँग प्रत्यक्ष भेट, अर्न्तवार्ता र प्रश्नावली विधि अपनाई सामग्री संकलन गरिएको छ । संकलित थारू लोकगीतलाई विश्लेषण गरिने हुनाले वर्णनात्मक र विश्लेषणत्मक विधि समेत अपनाइएको छ ।

१.१० शोधपत्रको रूपरेखा

यस शोधपत्रको संरचनालाई व्यवस्थित तथा सुसंगठित रूप दिनका लागि ५ परिच्छेद अन्तर्गत निम्न लिखित शीर्षकमा विभाजन गरी आवश्यकता अनुसार शीर्षक, उप-शीर्षकमा समेत विभाजन गरी अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद एक- शोध परिचय

परिच्छेद दुई- बाँके जिल्लाको सङ्क्षिप्त परिचय र थारू जातिहरूको परिचय

परिच्छेद तीन- बाँके जिल्लामा रहेका थारूहरूको चाडपर्वहरू

परिच्छेद चार- बाँके जिल्लामा प्रचलित थारू लोक साहित्यको सङ्क्षिप्त परिचय

परिच्छेद पाँच- बाँके जिल्लामा प्रचलित थारू लोक गीतको संकलन, वर्गीकरण र विश्लेषण

परिच्छेद छ -उपसंहार

परिच्छेद दुई

बाँके जिल्लाको सङ्क्षिप्त परिचय र
थारु जातिको परिचय

२.१. बाँके जिल्लाको परिचय

नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गतको भेरी अञ्चलमा बाँके जिल्ला अवस्थित छ । बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर लगायतका नेपाली भू-भाग भारतस्थित इष्टइण्डिया कम्पनी सरकारको अधिनस्थ बन्न पुगेको थियो । जंगबहादुरले आफ्नो कार्यकालमा भारतको सिपाही विद्रोहमा अंग्रेजलाई सघाएवापत वि.स. १९१४ मा यी जिल्लाहरू पुरस्कार स्वरूप पुनः फिर्ता ल्याए । यस अर्थमा बाँके जिल्लालाई नयाँ मुलकको रूपमा चिनिन्छ । बाँके जिल्लाले पूर्वमा दाङ, पश्चिममा बर्दिया, उत्तरमा सल्यानको जिल्ला सीमाना र दक्षिणमा भारतको अन्तराष्ट्रिय सीमाना छोएको छ ।

बाँके जिल्ला २७°५०' देखि २८°२५' उत्तरी आकाश र ८१°३०' देखि ८२°१५' पूर्वी देशान्तरमा अवस्थित रहेको छ । यस जिल्लामा ४८६ मि. पूर्वी, १४७ मि. पश्चिम, ९६६ मि. उत्तरी र १३९ मि. दक्षिणी उचाई रहेकोले यहाँ उचाईजन्य विविधता रहेको बुझिन्छ । यो जिल्लाको उत्तरी सीमानालाई चुरे श्रृंखलाले घेरेको छ । बाँके जिल्लाको कुल क्षेत्रफल २,३३७ वर्ग कि.मि.(अनुमानित) छ । यहाँको कुल जनसंख्या ३,८५,८४० जना र जनघनत्व १५०-२५० को बीचमा रहेको छ । एकमात्र राप्ती नदी रहेको बाँके जिल्लाको जंगललाई सामुदायिक वन घोषित गरी संरक्षण गरिएको छ । बाँके जिल्लाको साक्षरता दर ५७.८ प्रतिशत रहेको छ ।

मध्यपश्चिमाञ्चलका तराई जिल्लाहरू मध्ये सबभन्दा कम कृषि योग्य जमिन (४४,२३७.७ हेक्टर) भएको जिल्लाको रूपमा बाँके जिल्लालाई लिने गरिन्छ । बाँके जिल्ला मध्यपश्चिमाञ्चलमा नै सबभन्दा बढी वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर भएको जिल्ला पनि हो ।^१ यहाँको नेपालगञ्ज नगरपालिकामा रहेको वागेश्वरी मन्दिर नेपालकै प्रसिद्ध मन्दिरहरू मध्येको एक हो । तल्ले शैली (Multi- roofed) मा निर्मित यो मन्दिरको खास विशेषता के छ भने यहाँ नेपालकै एकमात्र जुंगे महादेवको मूर्ति अवस्थित छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, विद्युत, सञ्चार तथा खानेपानी आदि सुविधा समेत उपलब्ध भएको बाँके जिल्लाको मनिकापुर गा.वि.स. मा राभा विमानस्थल रहेकोले यहाँ हवाई सुविधा पनि उपलब्ध रहेको छ । विविध क्षेत्रका मानिसको आवागमन रहेको बाँके जिल्ला बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक, बहुधार्मिक र बहुसामुदायिक बन्न पुगेको छ । बाँके जिल्लाको विस्तृत चिनारी तल प्रस्तुत गरिएको छ:-

१. बाँकेको वस्तुगत विवरण, बाँके जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, २०५९ ।

क) भौगोलिक अवस्थिति

-) सीमाना जोडिएका जिल्लाहरू
१. बर्दिया २. सल्यान ३. दाङ
अन्तराष्ट्रिय सीमाना जोडिएको राष्ट्र : भारत
क्षेत्रफल : २,३३७ वर्ग कि.मि.

ख) प्रशासनिक विभाजन

-) गा.वि.स. संख्या : ४६
) नगरपालिका संख्या : १
) इलाका संख्या : १३
) संसदीय निर्वाचन क्षेत्र संख्या : ३

ग) जनसंख्या सम्बन्धी विवरण (२०५८)

-) जम्मा जनसंख्या : ३,८५,८४०
) महिला : १,८७,६०९
) पुरुष : १,९७,२३१
) घरपरिवार संख्या : ६७,२६९
) औसत परिवार सदस्य : ५.७४
) जनघनत्व : (प्रति वर्ग कि.मि.) : ३.०१ प्रतिशत
) सहरी जनसंख्या (प्रतिशत) : १४.९१
) पुरुष महिला अनुपात : १०५.६६
) नेपालको जनसंख्यामा जिल्लाको अंश (प्रतिशत) : १.६७

घ) शिक्षा (२०५८)

-) साक्षरता : ६ वर्ष वा सो भन्दा माथिको मात्र प्रतिशतमा
) जम्मा : ५७.८

) महिला : ४९.२

) पुरुष : ६६.०

(ड) स्वास्थ्य (२०५८)

) स्वास्थ्य संस्थाहरूको जम्मा संख्या : ४७

) जनसंख्या प्रति स्वास्थ्य संस्था : ८,२०९

) पहिलो विवाह गर्दाको औसत उमेर :

महिला : १९.५६ वर्ष

पुरुष : २३.३१ वर्ष

च) धर्म मान्नेहरूको जनसंख्या प्रतिशतमा (२०५८)

) हिन्दु : ७८.४९

) मुस्लिम : १८.९९

) बौद्ध : २.०२

) क्रिश्चियन : ०.३६

) किराँत : ०.०१

) अन्य : ०.१३

छ) जातजाति (२०५८)

प्रमुख पाँच जातजातिहरूको जनसंख्या प्रतिशतमा

) मुसलमान : २१.१०

) थारु : १६.४२

) क्षेत्री : १२.३०

) ब्राहमण : ५.९४

) मगर : ५.४२

ज) मातृभाषा (२०५८)

प्रमुख पाँच भाषा बोल्नेको जनसंख्या प्रतिशतमा

) नेपाली : ३३.१३

) अवधी : ४४.१६

) थारु : १५.००

) मगर : १.४७

) उर्दू : १.४६

झ) आर्थिक क्रियाकलाप (२०५८)

आर्थिक दृष्टिले सक्रिय जनसंख्या (प्रतिशतमा)

) जम्मा : ४९.७८

) महिला : ३०.१४

) पुरुष : ६८.२३

ञ) प्रमुख पेशा प्रतिशतमा (२०५८)

) कृषि : ३९.३८

) गैहकृषि : ६०.६२

ट) कृषि सम्बन्धी विवरण (२०५८/५९)

कुल कृषि योग्य जमिन : ४४,२३७.७ हेक्टर

कुल कृषि योग्य जमिन मध्ये सिंचित क्षेत्र : १३.६९ प्रतिशतमा

ठ) सडक सुविधा (२०५९)

जम्मा सडकको लम्बाई (कि.मि.) : ३३९

ड) हुलाक (२०६०)

हुलाक कार्यालय संख्या : ४७

ढ) उद्योग (२०५९)

ठूला उद्योगको जम्मा संख्या : ८९

ठूला उद्योगमा रोजगारी संख्या : ४,१४२

स्रोत : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

थापाथली, काठमाण्डौं

असार, २०६१

२.२. थारु जातिको परिचय

नेपालको विभिन्न भौगोलिक प्रदेशहरूमा विभिन्न भाषाभाषी, भेषभूषा, रीतिरिवाज र विविध सांस्कृतिक परम्परा अंगाल्दै आएका जातिहरूको बसोबास छ । यिनै कारणहरूले गर्दा नेपाललाई एक 'सानो संसार' पनि भनिन्छ । नेपाली समाज र संस्कृतिको निर्माणमा कुनै एक वर्ग र जातिको मात्र योगदान नभएर अनेक जातजातिहरूको साझा योगदान रहेको छ । प्रत्येक जातीय समुदायहरू समाजको आधारस्तम्भको रूपमा उभिएका छन् । यिनै जातीय समुदायहरू बीचको आफ्नो छुट्टै भाषा, संस्कृति बोकी समाजको आधारस्तम्भको रूपमा उभिएको जाति, थारु जाति हो ।

नेपालको पूर्व मेची देखि पश्चिम महाकाली सम्मको तराई भू-भागका विभिन्न ठाँउहरूमा छरिएर बसेता पनि पश्चिमी तराईका जिल्लाहरूमा थारु जातिको बाक्लो बस्ती रहेको पाइन्छ । प्राचीन समयदेखि नै तराईमा बसोबास गर्दै आएको आदिवासी जनजाति थारु जनसंख्याको दृष्टिले बाह्रमण, क्षेत्री र मगर पछिको चौथो ठुलो जाति र जनजाति मध्ये दोस्रो स्थानमा पर्दछ । नेपालमा थारुहरूको जनसंख्या १५,३३,८७९ रहेको छ । जुन कुल जनसंख्याको ६.७५ प्रतिशत हुन्छ ।^२ थारु जातिको आफ्नै छुट्टै भाषा, साहित्य, संस्कृति, भेषभूषा, रहन-सहन, चाडपर्व र नाचगान आदि रहेको छ । नेपाली थारुहरूको इतिहास लामो रहेको कुरा विभिन्न विद्वान र ग्रन्थहरूबाट पत्ता लागेपनि ३५० वर्षको गरिमामय राजनीतिले पनि भनै यस कुराको प्रमाणित गर्दछ ।^३ थारु जातिको रहन-सहन, चाडपर्व, धार्मिक अवस्था र व्यवहारमा भौगोलिक तथा सामाजिक विविधता पाइन्छ । वितरणका हिसाबले यो जाति वाह्य वा मूल तराई वा मधेश भनिने उत्तर भारत,^४ जोडिएको ६००

२. राष्ट्रिय जनगणना, २०५८ ।

३. जि.सी., एलिजा (२०६३), थारु जातिको रहन-सहन र विविध संस्कृति विश्लेषण, स्नातकोत्तर नेपाली, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, शोधपत्र ।

माइल लामो क्षेत्रका अतिरिक्त शिवालिक पहाडी श्रृंखलासित गाँसिएको चुरे प्रदेश क्षेत्र र केही दुन उपत्यका क्षेत्रमा छरिएर बस्दै आएको छ । वातावरणको दृष्टिले हेर्दा अत्याधिक औलोग्रस्त क्षेत्र, पहाडी भेगका मानिसले 'कालापानी' का नामले जान्ने तराईको विषात भू-भागलाई बस्ती योग्य बनाएको पाइन्छ । यो जमिन निकै मलिलो भएको हुँदा कृषि तथा पशुपालनका लागि योग्य देखिन गयो । पछि विस्तारै थारु जातिले बसालेको बस्तीमा अन्य क्षेत्रबाट मानिसको आगमन हुन पुग्यो । यसरी हेर्दा तराईको आदिवासीको रूपमा देखिने थारु जाति, उ वर्तमान समयमा त्यति जग्गा जमिन भएको भने पाइदैन । केही त सुकुम्बासी समेत बनेका छन् । यस्तो हुनुमा थारु जातिको सोभोपना तथा समयानुसार आफूलाई बदल्न नसक्नुले गर्दा नै हो भन्न सकिन्छ ।

भौगोलिक विविधता भएको विविध क्षेत्रमा बसोबास गर्दै आएका थारुहरूको भेषभूषा, परम्परा र भाषासंस्कृतिमा पनि विविधता देखिन्छ । क्षेत्रका हिसाबले दाङका बसोबासीलाई दडौरा थारु, कैलालीका बसोबासीलाई कैलहवा, चितवनका बसोबासीलाई चितौनिया, मल्हवारका बसोबासीलाई मलोहया भनिन्छ । यस्तै पूर्वीय ,दडाहा, देशाउरे, राना, कठरिया आदि नामले पनि छुट्टयाएको पाइन्छ । बाँके जिल्लामा अवस्थित थारुहरू देशाउरे हुन र यहाँ छिटपुट मात्रमा दडाहा थारुहरू पनि मिसिएका छन् । यसरी विविध ठाँउमा छरिएर विविध नामले छुट्टिए पनि थारु जाति अनेकतामा एकताका प्रतिविम्ब हुन् ।

मभौला कद, साना आँखा, थोरै दाही जुँगा, खदिलो शरीर, कालो गर्मी प्रदेशका लागि विकसित छाला थारु जातिको शारीरिक विशेषता हुन् । सोभा, इमान्दार, मेहनती, सीपयुक्त र मिजासिलो बोली व्यवहार पेशागत विशेषता हुन् । मंगोलमूलको शारीरिक बनावटबाट थारु जातिलाई पहाडका तिब्बत, वर्मेली समूहको भाषा बोल्ने मगर, गुरुङ्ग, तामाङ्ग, किराँत, आदिवासी जातिको नजिक पुऱ्याउँछ । तर भाषागत रूपमा हेर्दा मैथिली, अवधि र भोजपुरी वा प्राकृतको नजिक पुऱ्याउँछ । थारु जाति धर्ममा पनि आस्था राख्ने गर्दछ । उनीहरू धार्मिक पूजाआजा गर्ने जादुटुना मान्ने, भूतप्रेत र तन्त्रमन्त्रमा विश्वास गर्ने गर्दछन् । यिनीहरू आफ्नो कुलदेवता, ग्रामित देवताको पूजा गर्नुको साथै हिन्दूहरूको सम्मिश्रणले शङ्कर, पावर्ती, दुर्गादेवी र सत्यनारायणको पनि पूजा गर्दछन् ।

नारीको अवस्था थारु समाजमा स्वतन्त्र हुने, उनीहरूको प्रभाव घरमा अत्या-याधिक हुने भएता पनि थारु समुदाय पितृसत्तात्मक नै हुन्छ । थारु जाति शिक्षाको उज्यालोबाट पनि पर रहेको जाति हो । भर्खर-भर्खर शिक्षाको महत्व बुझ्न थाले पनि

उच्चशिक्षा प्राप्तगर्ने थारु जातिका मानिस धेरै कम रहेका छन् । थारु भाषामा लेखिएका साहित्यिक कृतिको अभूँपनि अभाव नै देखिन्छ । लोकसाहित्यमा भने थारु जाति धेरै धनी रहेको छ । मेलापात, चाडपर्व र विवाहमा गीत गाउनु अनि बाजा बजाएर नाच्नु थारु जातिको विशेषतानै रहेको देखिन्छ ।

विविध क्षेत्रमा छरिएर बसेका थारु जातिको पोसाक र गहनामा केही फरकपन देखिएता पनि यो जातिका पुरुषहरूले मुख्यरूपले भोटो, इष्टकोट, धोती र टोपी लगाउँछन् भने महिलाहरू लेहङ्गा, चोली, अघ्नान र विविध गरगहनाको प्रयोग गर्दछन् । ठुलो परिवार, सफासित लिपपोत गरिएको घर, एकै ठाउँमा गुजमुज्ज पारेर घर बनाएर बस्नु, जाँडरक्सी र सुँगुरको मासुको अत्याधिक प्रयोग गर्ने प्रचलन थारु जातिमा रहेको हुन्छ ।

थारुहरूको मुख्य पेशा कृषि नै हो । कृषिका साथै यिनीहरू पशुपालन पनि गर्दछन् । निकै मेहनती देखिने थारु जाति फुर्सतको समयमा माछा मार्ने, गुन्द्री, चटाई, ढकी, खाँडीको कपडा बुन्ने पनि गर्दछन् । तर थारुहरूको आर्थिक अवस्था अधिकांशरूपमा दयनीय नै देखिन्छ । थारु जातिले कृषि नै एक मात्र पेशा मान्ने र त्यो पनि पुरानै ढङ्गबाट गर्ने, पाहुनाको सत्कारमा अनावश्यक खर्च गर्ने, अत्याधिक जाँडरक्सीको प्रयोग गर्नुले यिनीहरूको आर्थिक अवस्थामा सुधार हुन सकेको छैन ।

थारु जातिको इतिहास पल्टाएर हेरेको खण्डमा परापूर्वकाल देखि नै नेपालमा बसोबास गर्दै आएको तथा ३५० वर्ष लामो गरिमामय राजनीतिक इतिहास बोकेको भएतापनि आजका अधिकांश थारुहरू सुकुम्बासी र आधियाँ, वटैया, ज्याला मजदुरी गरी जीविकोपार्जन गर्न विवश छ । अन्य जातिका तुलनामा शैक्षिक, राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक क्षेत्रमा पछाडि पर्न गएको छ । यो जातिले आफ्ने भाषा, साहित्य, संस्कृति, भेषभूषा र नाचगानलाई आगाडि बढाउन पनि सकेन । वर्तमान समयमा भने उनीहरू आफैँ, अन्य खोजकर्ता, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू यिनीहरूको अवस्थाको अध्ययन विश्लेषण गर्दै सुधार गर्नतिर लागिपरेका छन् । थारु कल्याणकारिणी सभाले पनि थारु जातिमा रहेको अन्धविश्वासलाई हटाएर थारु जातिलाई सुधार गर्न पाइला चालिरहेको देखिन्छ । नेपाली राष्ट्रियताको संरक्षण र सम्बद्धर्नको लागि सरकारी स्तरबाट पनि थारु जातिलाई उँभो लगाउनको लागि नयाँ कदम चाल्नुपर्ने अत्यन्त आवश्यक देखिन्छ ।

२.३. बाँके जिल्लाका थारु जाति परिचय

थारुहरू तराईको सम्पूर्ण लम्बाईमा पूर्वमा मेचीदेखि पश्चिममा महाकाली अञ्चल अथवा भापा-भद्रपुरदेखि कैलाली कञ्चनपुर जिल्लासम्म र बीचमा उदयपुर, चितवन, दाङ आदि चुरेक्षेत्रका प्रदेशमा पनि थारुहरूका बाक्ला बस्ती छन् । थारु बस्तीको घनत्वका हिसाबले मोटामोटी रूपमा यी क्षेत्रहरू विशिष्ट मान्न सकिन्छ ।

१. कोसीपूर्वका सुनसरी - भापाक्षेत्र
२. सिरहा - सत्तरीक्षेत्र
३. बारा - पर्साक्षेत्र
४. चितवनक्षेत्र
५. दाङ - देउखुरीक्षेत्र
६. बाँके क्षेत्र
७. बर्दिया - कैलाली - कञ्चनपुर

माथि उल्लेख गरेअनुसार मध्यपश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्र अन्तर्गत भेरी अञ्चलमा पर्ने बाँके जिल्ला पनि थारु बाहुल्यता भएको जिल्ला हो । यहाँका थारु जातिको जातिगत वर्गीकरणलाई हेर्दा भेद र पदवीबारे प्रष्ट हुन सकेको छैन ।

तराईका आदिवासीका रूपमा लिइने थारु जाति बाँके जिल्लाका चटार, रभेना, बनकटवा, लखनवार आदि गा.वि.स. का विभिन्न वडामा आफ्नो बाक्लो बस्ती बसालेर रहदै आएका छन् । यहाँ बाँके जिल्लाको कुल जनसंख्या ३,८५,८४० को ६३,३४४ थारु जातिको जनसंख्या रहेको छ । जुन बाँके जिल्लाको कुल जनसंख्याको १६.४२ प्रतिशत रहेको छ । पूर्व भापादेखि पश्चिम कैलाली कञ्चनपुर सम्मको तराई खण्डमा बसोबास गर्ने थारुहरूमा पनि भौगोलिक विविधता, आपसी सम्पर्कको अभावस्वरूप यिनका रहन-सहन , भाषा तथा संस्कृतिमा पनि फरक पाइने गर्दछ । तसर्थ बाँके जिल्लामा अवस्थित थारुजातिको विस्तृत चिनारी तल प्रस्तुत गरिन्छ ।

२.५.१. बाँके जिल्लाका थारु जातिको भेषभूषा र खानपान

(क) भेषभूषा

थारु जाति कडा परिश्रमी र कृषि कार्य गर्ने भएकोले ठाँटिने खालका कपडा लगाउने अवसर नै पाउदैनन् । बाँके जिल्ला गरम प्रदेशमा पर्ने हुँदा यहाँ बसोबास गर्ने थारुहरूले

तन ढाँके लुगाको साँहै कम प्रयोग गर्दछन् । बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुरका इलाका ४०-४१ वर्ष सम्मका भारतीय इष्टइन्डिया कम्पनी सरकारको अधिनस्त भई सन् १८५७ मा फिर्ता भएको हुँदा यो पश्चिमी क्षेत्रका थारुहरूको रहन-सहन, संस्कृतिका साथै भेषभूषामा पनि पूर्वका थारुहरूमा भन्दा अलग हुन आउनु स्वभाविक देखिन्छ । बाँके जिल्लामा अवस्थित देसौरी थारु जातिका पुरुषहरू खास गरेर कछाड, कट्टु, भोटो, लगौटी र इस्टकोट लगाउने गर्दछन् । इस्टकोटमा प्रायः माथिदेखि तलसम्म धेरै प्रकारका सिक्काका टाँक हुन्छन् । तर तिनमा रुपियाँ बाहेकका अरु रेजकारीको मात्र प्रयोग गरेको पाइन्छ । टोपी भने प्रायः सबैले प्रयोग गरेको पाइन्छ । खास गरेर यिनीहरूको परम्परागत पोशाक अधोवस्त्रमा लँगौटी र उर्ध्ववस्त्रमा चदरी नामको ओढ्ने नै हो ।

बाँके जिल्लामा अवस्थित थारु जातिमा महिलाहरूले भने मुजैमुजा भएको लेहङ्गा, अङ्गिया र छोटो चोली लगाउँछन् । यिनीहरूको लहङ्गामा रंगीविरङ्गी टुक्राहरू जोडेर, बुट्टाहरू कोरेर भरेर सुन्दर पारिएको हुन्छ । यसको साजसजावट कटाई-सिलाई सबै आफ्नै हातले गरेका हुन्छन् । चोली लगाउँदा थारु महिलाहरू बठिनी (अविवाहित) हरूले पछिल्लिर तुना बाँध्ने र गोही (विवाहित) हरूले अगाडी तुना बाँध्ने गर्दछन् । बठिनीहरूले लेहङ्गा र चोली, पछाडितिर भारेर अगाडि गलामा बाध्न मिल्नेगरि चुन्नी जस्तो कपडा बाँध्ने गर्दछन्, जसलाई गटियाँ भन्दछन् । गोहीहरूले भने टाउको ढाक्ने गरी चुन्नीको प्रयोग गर्दछन्, जसलाई अघान भनिन्छ । यसबाट नै थारु जातिका स्त्रीहरू विवाहित हुन वा अविवाहित हुन, त्यो छुट्टयाउन सकिन्छ ।

थारु महिलाहरू गहनामा सुनको अंश अल्पतम मात्रामा रहन्छ । गहनाहरू अनेक थरीका हुन्छन् तर सबै नै प्रायः चाँदी, सिल्वर र पित्तलका हुन्छन् । नाकमा भने सुनको फेपी र बुलाकी लगाउँदछन् । बाँकेमा अवस्थित थारु महिलाहरूले लगाउने परम्परागत गहनाहरू यस प्रकार छन् :- लुर्कन, पैरी, कारा, चुरुवा, सूतिया (हँसूली), कन्सेरी, टौक, टिक, (गलामा), मगिया (शिरमा) टरकी भुम्का, विर, भिम्मिलयो (कानमा), नथियाँ, बुलाकी, टुटुई (गलामा), विजाइत, बाँका, टडियाँ, बाजु (हातमा), लगुरही, पाला, अरैम (कानमा), दुङ्ग्री, कर्नफूली वा ठूला-ठूला ठेटी, फूली (किल), चौकुट्टा (मालाको मेरु), कङ्घन, कुरा (कल्ली), विछुवा, पछेला, पहुँची, छदियाँ, गोडामा काँसको चुरुवा, हातमा चाँदीका वाला, कानमा वीर अथवा बुन्दा बाली, छातीमा दुरुवा, चाँदीका रुपैयाँले बनेको टक्काहार, स-साना चाँदीको बुट्टाले पातलो गरी कुँदेर बनाइएको चन्द्राहार, पैरी, लगाउने भालर, चयनहार, पाउजेब,

घाटीमा प्रशस्त रातो, पहेलो, हरियो मालाहरू, चारआनी आठआनी र कम्पनीका टाँकहरू, मुँगा, कौडी, पोतेका माला, चाँदीको मोहरमा खुट्टाहालेर बनाएका औंठी, एकान्ती, दुआन्ती, रुपियाँका मालाहरू पनि लगाउँदछन् । यी गहनाहरू भर्लाङ्ग र भुर्लुङ्ग देखिए तापनि काला-काला पुष्ट गोलो अनुहार र थेंचो नाक, साना आँखा गरेका थरुनीहरूलाई सेतो गहना राम्रै सुहाएको देखिन्छ ।

थारु महिलाहरू केश विन्यासमा निकै निपूर्ण हुन्छन् । कुनै कुनै पुरुषले पनि केश पालेर जुरो बाँधेको देखिन्छ । पुरुषहरूले पनि केश पाल्ने चलन खतम भएपनि महिलाहरूमा भने अझै पनि जुरो बाँध्ने गर्दछन् । यिनीहरू जुरो बाँध्नुलाई खोपा बनाउनु भन्दछन् । थरुनीहरू केशको खोपा बनाएर त्यसमा श्रृंगार पनि गर्दछन् । विवाहित महिला अर्थात गोहीहरूले आफ्नो कपालको खोपा बनाएर त्यसलाई सगियाँले भन्छन् भने अविवाहित बठिनीहरूले रिबनले केश सजाउँछन् । यसका साथै त्यसमा चाँदीदेखि लिएर फलाम सम्मका सुइदा पनि लगाएका हुन्छन् । कपालको खोपा बनाएर त्यसमा रङ्गीविरङ्गी धाँगाका लाछा प्रयोग गरिएको थारुको केशविन्यास निकै सुन्दर पनि देखिन्छ ।

थारु जातिका महिलाहरू यदाकदा सिन्दुर र गाजल पनि लगाउँछन् । यिनीहरू हातगोडा र छातीमा गोदना वा ठोप (Tattooing) गोदाएर विभिन्न प्रकारका फूलबुट्टा स्थायीरूपले लेखाउँछन् । पुरुषहरूले पनि पाखुरामा गोदना गोदाई आफ्नो वा देवताको नाम लेखाएको पनि देखिन्छ । बाँकेमा अवस्थित थारु जातिका महिलाहरूका लागी गोदना एक प्रकारको शृङ्गार हो । मानिस मरेर जाँदा शरीरका गहनाहरू भिक्छन् तर गोदना गरेको भिक्न मिल्दैन । गोदना गोदाउनु थारु महिलाको जिउँदो अवस्थाको मात्र नभएर मर्दासम्मका लागि शृङ्गार हो । यसका अतिरिक्त ठोप वा गोदना गोदाउनुमा धार्मिक आधार पनि छ । मानिस मरेपछि आफ्नो शरीरमा गोदाएको कुरा भगवानको घरमा गएपछि प्राप्त गर्दछ र त्यसैबाट आफ्नो जीविका चलाउँछ भन्ने विश्वास रहेको छ । त्यसकारण थारु जातिका मानिस आफ्नो शरीरमा मजुर, फूल, हँसिया, मचियाँ, चुल्हो, भाण्टा, ल्वाङ्ग आदिजस्ता बस्तुहरू समेत गोदाउने गर्दछन् । तर बिस्तारै गएर आजभोली यो गोदना गोदाउने चलन भने छुटेको छ ।

बाँके जिल्लामा अवस्थित थारु जातिका पुरुष र महिला अनि केटाकेटी पोसाक र गहनाहरू परम्परागत रूपमा रहेपनि पढेलेखेका थारुहरूले यूरोपेली पोसाक लगाएको देखिन्छ । सरकारी सेवा, शिक्षण सेवा, पञ्चायत विभिन्न तह र बर्गीय सङ्गठनमा रहेका थारु

पुरुषहरू नेपाली राष्ट्रिय पोसाक पनि लगाउँछन् । पुगीसरी आउनेले खुट्टामा जुतामोजा पनि लगाउने गर्दछन् । थरुनीहरू पनि सारी, ब्लाउज, कुर्ता-सुरवाल, सिँदूर, चुरा र आधुनिक ढाँचाका गर-गहनाको प्रयोग गर्दछन् ।

(ख) खानपान

नेपालको पश्चिम तराईमा पर्ने बाँके जिल्लामा अवस्थित थारुहरू कृषक नै हुन् । कृषक भएको हुनाले कृषिबाट उत्पादित बस्तु नै थारु खाद्य संस्कृतिका विशेषता हुन् । परिकारको दृष्टिले भन्ने हो भने थारु खाद्य-पेयलाई धेरै सरल मान्नुपर्छ । दाल, भात, रोटी, सब्जी र दही, दूध नै थारुहरूको दैनिक भोजनका बस्तु हुन् । बाँके गर्मी प्रदेश अन्तर्गत पर्ने भएकाले गर्मी क्षेत्रमा प्रचलित एक साँभ दाल-भात, एक साँभ रोटीको चलन पनि यहाँका थारु समाजमा पाइन्छ ।

थारु जातिलाई उदार हृदयले खर्च गर्ने, भोलिको वास्ता नगर्ने जाति पनि भनिन्छ । घरमा धानबाली भित्र्याएपछि थारुहरू अनियन्त्रितरूपले खानपिनमा, मेजमानीमा खर्च गर्ने गरेको देखिन्छ । दालभातका अतिरिक्त माछा-मासु, जाँड-रक्सीको असाध्यै प्रचलन हुन्छ । प्रायः गरीब देखिने थारु जातिमा मिठो र स्तरीय खाना नभएपनि नून-खुसानी (खुदल नून) र अचार, मात्र पनि उनीहरू भात खाने गर्दछन् । यिनीहरू सुँगुर, बाखा, हाँस, कुखुरा, मुसा, गँगटो, गेपागाँडा, घोडी, गोहोटी, अन्धरा साँप, स्याल आदिको मासुपनि खाने गर्दछन् । थारु जाति माछा मार्न असाध्यै रुचाउँछन् । वर्षे भरि होस् वा पुष माघको जाडो नै किन नहोस् अलिकति पानी जमेको ठाँउ देख्ने वित्तिकै जाली लिएर माछा मार्न तम्तयार हुने यिनीहरूको प्रवृत्ति हुन्छ । खाएर रहेको माछालाई सुकाएर पनि राख्ने गरिन्छ, जसलाई सिद्रा वा पकली भनिन्छ । यसरी सुकाएको माछा एक-दुई वर्षसम्म खाने गरिन्छ । थारु जातिका मानिसले आफ्नो चार्डपर्व र संस्कार अनुसार पनि विविध परिकार बनाएको देखिन्छ । यिनीहरूले बनाएको परिकारहरूमा ढिक्री, पुरी, खीर, रोटी, अनदी धानको उसिनेको भात, खिचरी, चुनी बरिया, तिलको लड्डु, मुरही, खरिया, केराको तरुवा, चुक्यानी, सिल्टुङ्ग, लगाएतका विविध गेडागुडीका परिकार, माछा-मासुका परिकार बनाइन्छ । मिठाई पनि थारु समाजमा निकै प्रचलित छ । थारुहरूमा सखरखण्ड, तरुल, सागसब्जी उब्जाउने प्रथा छ, तापनि फलफूल उब्जाउने खाने प्रचलन भने कम छ ।

२.५.२. बाँके जिल्लाका थारु जातिको शैक्षिक स्थिति

शिक्षा मानवीय कृयाकलाप हो । यसको जन्म मानव समाज, उँ भएको हो । त्यसैले मानव समाज रहनुजेलसम्म शिक्षा क्रियाशील रहन्छ । मानव सभ्यताको विकास, उँ शिक्षाको पनि विकास भएको हो । जसरी मानिस विभिन्न युग र कालहरू व्यतीत गर्दै आजको आधुनिक युगमा प्रवेश गरेको छ, त्यसैगरी शिक्षा पनि विभिन्न काल र परिस्थिति पार गर्दै आधुनिक युगमा प्रवेश गरेको छ । सामान्यतया शिक्षालाई ज्ञान आर्जन गर्ने माध्यमको रूपमा शुरु गरेको पाइन्छ । शिक्षा भनेको ज्ञान प्राप्त गर्नु हो । वास्तवमा शिक्षाको यस किसिमबाट विकास भएर गएको छ, कि यसलाई निश्चित घेरामा राखेर परिभाषा दिनु कठिन कार्य हुन गएको छ ।

शिक्षाको उत्पत्ति र विकासलाई हेर्दा प्राचीन, मध्यकालीन र आधुनिक तीनै कालका दार्शनिक, शिक्षाविद्, समाजशास्त्री, मनोवैज्ञानिक, सन्तमहन्त आदि सबैले आ-आफ्नै रूपबाट विकास गर्दै आएको पाइन्छ । यस्तो हुनु स्वभाविक पनि देखिन्छ, किनभने मानवीय व्यक्तित्व साधारण नभई जटिल छ । मानवीय वातावरण जटिल छ । विश्व इतिहासमा विभिन्न दर्शनहरूको विकास भएको छ । यसबाट के बुझिन्छ भने समय, काल, परिस्थिति, वातावरण र आवश्यकतानुसार शिक्षाको प्रयोग हुँदै आएको छ । प्राचीनकालको गुरुकुल शिक्षामा मोक्ष प्राप्ति, मध्यकालको धार्मिक शिक्षा र आत्माभिव्यक्ति र आधुनिककालको सर्वव्यापी शिक्षामा ज्ञानोपार्जन, प्रविधिक सीप, व्यवसायिक कार्यमूलक, वैज्ञानिक चिन्तन जस्ता कुरा मिलेर राष्ट्रहरू अगाडि बढिरहेका छन् । यिनै आधुनिककालको शैक्षिक उद्देश्यहरूको प्राप्ति, अप्राप्तिले नै राष्ट्र विकसित र अविकसित राष्ट्रको रूपमा देखा परेका छन् । तसर्थ, शिक्षाले देशको मेरुदण्डको रूपमा कार्य गरेको हुन्छ ।

सन् १९४८ मा संयुक्त राष्ट्रसंघको मानवअधिकारको घोषणापत्रमा मानिसलाई प्रदान गरिने विभिन्न अधिकारहरू मध्ये शिक्षा अधिकार पनि एक हो भनिएको छ । शिक्षाको अधिकारको अवधारणाले शिक्षालाई दान वा कृपा मान्ने गर्दैन । शिक्षा अधिकार हो र समाज वा राज्यले यसको प्राप्तिका लागि प्रत्याभूति दिनैपर्छ । शिक्षाको अधिकारबाट वञ्चित व्यक्तिले अरु कुनैपनि अधिकारको प्रयोग विवेकपूर्ण किसिमले गर्न सक्दैन । जसरी मानिसलाई गाँस, बास, लुगाफाटो, समाजिक सुरक्षाको न्यूनतम आवश्यकता पर्छ, त्यही अनुरूप व्यक्तिलाई शिक्षाको आवश्यकता पनि पर्छ । शिक्षाबाट नै मानिसले आध्यात्मिक र

भौतिक पूर्णता प्राप्त गर्न सक्दछ । शिक्षाको यहि महत्वलाई बुझेर हरेक राष्ट्रले न्यूनतम शिक्षा सबैलाई प्रदान गर्नुपर्ने प्रतिवद्धता पुरा गर्नुपर्दछ ।

शिक्षाले कुनैपनि देश विकासमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ । नेपाल विकासोन्मुख देश रहनु पनि शिक्षाकै अभावले हो भन्ने तर्कलाई नकार्न सकिदैन । शिक्षाले देशको हरेक क्षेत्र आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनीतिक आदि सबैमा प्रभाव पार्दछ भने शिक्षालाई जनसंख्या, गरिबी, भौगोलिक विकटता र परम्पराले प्रभाव पार्दछ । यी सर्वपक्षीय विकाससँग शिक्षाको गहिरो सम्बन्ध हुन्छ । नेपालको साक्षरता दर करिब ५४ % रहेको छ भने बाँके जिल्लाको साक्षरता दर ५६.८ % रहेको छ । यसरी देशव्यापी रूपमा साथै बाँकेको साक्षरता दर आफैमा कम रहेको अवस्थामा पिछडिएको र जनजातिका रूपमा रहेको थारुहरूमा साक्षरता दर भन्ने कम हुन आउँछ ।^४

राज्यको श्रोत साधन र सुविधाबाट बञ्चित बाँकेका थारु जाति अन्य जातिबाट शोषित, पिडित देखिन्छन् जसको मूलकारण शिक्षाको अभाव नै हो । शिक्षाको कमीले गर्दा थारु जाति अन्धविश्वास र रुढिवादी विचारबाट ग्रस्त छन् । यहाँका थारु जातिको मनोवैज्ञानिक विश्लेषण गर्दा आफ्नो खेती छँदै छ पढाएर के मतलब भनेको पाइन्छ । केटाहरू ठुलो भएपछि खेतीमा लागिहाल्छन् भन्ने मनोवृत्तिले बाँकेका थारुको शिक्षाको विकासमा बाधा पुऱ्याएको देखिन्छ ।

आदिकालमा केटाकेटीलाई पढाउने पाठशालाको कमी थियो । पुगिसरी आउने मानिसले आफ्ना घरमै शिक्षक राखेर आफ्ना लालाबाला पढाउँथे । तर अचेलको परिवेशमा शिक्षाको उज्यालो नेपालभरि नै फिँजिएको पाइन्छ । थारु जातिले भने अझैपनि आफ्ना लालाबालालाई पढाउन सकेका छैनन् ।

बाँके आदिवासी जनजाति थारुहरूको विवाह गर्ने चलन केटाकेटी अवस्थामा नै हुने गर्छ । जसले गर्दा केटाकेटीहरूको मन यौनतिर जान्छ । प्रवेशिका तहमा पुगेपछि थारु जातिका केटाकेटीको मन यौनतिर ढल्केर उनीहरू परीक्षामा असफल हुन्छन् । थारु जातिका मानिसले आफ्ना छोरोलाई गाउँबाट नेपालगञ्ज सहरमा पढ्न पठाउने पनि गर्दछन् । सहरदेखि अपरिचित थारु केटाहरू सहरी फेसन र सिनेमातिर बढी ध्यान दिन्छन् । यसले गर्दा उनीहरू परीक्षामा असफल भई घरमा गई बस्दछन् । यसरी थारु

---

४. बाँकेको वस्तुगत विवरण, बाँके जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, २०५९ ।

जातिका केटाहरू परीक्षामा असफल हुने कारणहरूमा उनीहरूले आफ्ना अभिभावकबाट उचित निर्देशन नपाएर पनि हो । थारु जातिमा अभिभावक वर्ग शिक्षा नपाएका हुनाले उनीहरूलाई शिक्षाको महत्व नै थाहा छैन । महिला वर्गमा भन् शिक्षा दिने ध्यान दिएको धेरै कमले पाइन्छ । पढाउनेहरूले पनि २-४ कक्षा पढाएर घरमा काम लगाउने वा विहादान गरिदिने गर्दछन् । यिनीहरूमा महिलालाई पढाउनु, लेखाउनु, घरबाहिर जान दिनु आफ्नो मानप्रतिष्ठाको विरुद्ध ठान्दछन् । त्यसैले पुरा बाँके जिल्लामा एस.एल.सी. उत्तीर्ण, आई.ए वा बी.ए. पढ्ने केटीहरूको सङ्ख्या कम मात्रामा छ । औलामा गन्न सकिन्छ । थारु जातिमा नारी वर्ग घरेलु काम गर्दछन् , घरमा उनीहरूको महत्वपूर्ण स्थान हुन्छ । तर शिक्षाको अभावले गर्दा नारीवर्गबाट आफ्ना लालाबालालाई निर्देशन गर्न अप्ठ्यारो परेको देखिन्छ ।

बाँके जिल्लामा रहेको थारु जातिको जनसंख्याको अनुपातमा धेरै कमले शिक्षा पाएका छन् । तर यस जातिका मानिसमा उच्चशिक्षा पाएको कमैले भए पनि व्यवसायिक शिक्षा पाएका देखिन्छन् । प्राथमिक विद्यालय, निम्नमाध्यमिक विद्यालय, माध्यमिक विद्यालय, विश्वविद्यालय अन्तर्गतका क्याम्पसहरूमा अध्यापन र प्राध्यापन सेवामा संलग्न रही केहीले कार्य गरेको पनि देखिन्छ । उच्च शिक्षा ग्रहण गरेका थारु जातिका मानिस सरकारी सेवामा पनि संलग्न रही सेवारत देखिन्छन् । तर निःसङ्कोच रूपमा हामीले के भन्नुपर्दछ भने बाँके जिल्लाका थारु जाति शिक्षाको उज्यालोबाट धेरै टाढा रहेका छन् । यसरी शिक्षाको उज्यालोबाट बञ्चित रहनुका पछाडि कतिपय आफ्नो कारण, कतिपय राज्यका कारण र कतिपय ग्रामीण सामन्त जमिन्दारहरूको कारण रहेका छन् ।

समस्या समाधान गर्न सबै पक्षबाट ध्यान दिनु पर्दछ । थारुहरू आफै पनि शैक्षिक क्रान्तिमा लाग्नु पर्दछ । सरकारले पनि थारुहरूको आर्थिक उन्नतिका लागि आयमूलक कार्यक्रम वृहतरूपमा सञ्चालन गर्नुपर्दछ । आर्थिक उन्नति हुन सकेको खण्डमा आधाजति समस्या आफै हल हुन्छन् । विद्यालयस्तरमा सबै थारु विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति तथा थप सहयोग जस्तै पोशाक, किताबकापी आदिमा थप सहयोग गर्ने । उच्च शिक्षाका लागि छात्रवृत्तिका साथै भर्नाको यथेष्ट अवसर दिनुपर्ने । रोजगारीको अवसर दिनुका साथै आरक्षणको व्यवस्था हुनुपर्ने । आदिवासी र जनजातिको हैसियतले पाउनु पर्ने वनजङ्गल भूमिमा विशेष व्यवस्था, सरकारी श्रोतसाधन र अवसरमा समान अवसर दिनु पर्दछ । यदि थारु आफै सक्षम भएको खण्डमा सामन्तवादीहरू आफै परास्त भएर जानेछन् ।

२.५.३. आर्थिक स्थिति

नेपालको प्रमुख परिश्रमिक जाति मध्येको थारु पनि एक हो । नेपालको समथर भू-भाग तराईका बासिन्दा भएकाले खेती गर्ने कार्यमा यो जाति निकै दक्ष मानिन्छ । अन्न भण्डार मानिने तराई जिल्लाका आदिवासी थारु जातिलाई सम्पूर्ण नेपालीहरूको लागि खाना पुर्याउने ठेकेदारकै रूपमा लिन सकिन्छ ।

नेपालको तराई भू-भाग पहिले औलोग्रस्थ थियो । औलोजस्तो महामारी रोगलाई जितेर थारु जातिले त्यहाँ मानव बसोबासस्थल बनायो । तराईको जमिन निकै मलिलो देखिएकाले त्यहाँ कृषि तथा पशुपालन गर्न थाल्यो । मौसम अनुसार बालीचक्रको व्यवस्था गरी बाह्रै महिना कृषिमा व्यस्त रहने यो जाति तराईको गर्मी होस् वा बाढीको वेला होस् सदा खेतमै समय बिताउने गर्दछ । कडा परिश्रम साथ कृषि र पशुपालनमा लाग्ने गरेता पनि बहुसंख्यक थारु जाति गरिबीको चपेटामा पर्न बाध्य भएको छ । वर्तमान समयमा नयाँ प्रविधि, बिउ, मल आदि प्राप्त भएतापनि थारु जातिको कृषिकार्य परम्परागत नै छ । मिश्रित जातिको बसोबास भएका गाउँ बस्तीमा थारु जाति राम्रोऽ समाहित भएर बसेको पाइन्छ । समयको लामो गोरेटोमा धेरै थारु भूमि उनीहरूका हक-स्वामित्वबाट अरु जातिमा गइसकेको छ ।

परम्परागत रूपमा थारुहरू कृषक भएको हुँदा बाँकेमा अवस्थित थारु जातिको पनि कृषि व्यवसायनै उनीहरूको आर्थिक जीवनको प्रमुख आधार हो । मोही किसानको रूपमा समेत यहाँका थारुहरूले अरुको जमिन जोतेर त्यसको आयस्ताबाट आफ्नो जीवन चलाउँछन् । तर जमिन्दारहरूको चर्को शोषणले गर्दा बाँकेका अधिकांश थारुहरूको जीवन ज्यादै दयनीय पाइन्छ । जमिन्दारी शोषण र ऋणको बोझले थिचिएका अशिकाशं थारुहरू ऋणमै जन्मन्छन्, ऋणमै हुर्कन्छन् र ऋणमै प्राण त्याग गर्दछन् । शोषणको विकराल रूप थारुको जिन्दगी हेरे प्रस्ट हुन्छ । बाँको जमिनलाई उब्जाउ योग्य बनाएपछि टाठा-बाँठाहरूले हडपेर आफ्नो बनाउने गरेका प्रशस्त उदाहरण पाइन्छन् । थारु जाति कृषिमा संलग्न हुँदा त्यसका लागि चाहिने मल जोत्नका लागि गोरुको आवश्यकता पर्ने हुँदा प्रशस्त गाई, गोरु पाल्दछन् । गोरुलाई जोत्नका साथै अन्न लगाएतका अन्य सर-समान ओसारपसार गर्न प्रयोग गरिने साधन लडियामा पनि लगाउने गर्दछन् । गाईले दुध दिने र मल दिने हुनाले गाईको पनि ठूलो महत्व राख्दछन् । यसका साथै हाँस, कुखुरा, सुँगुर, बाखा पनि पाल्ने चलन छ । थारु समाजमा अन्य आर्थिक कारोवार, व्यवसाय निकै सीमित

मात्रामा हुने गर्दछ । शिक्षाको प्रचार अहिले थारु क्षेत्रमा पुगिसकेको छ । जसले गर्दा केहीको सरकारी सेवामा पनि प्रवेश भएको छ । व्यापार, पसल, उद्योगमा थारु संलग्नता नगण्य मात्रामा भएतापनि सहरी क्षेत्रका थारुहरूमा भने क्रमशः स-साना व्यापार गर्ने प्रवृत्ति बढ्दै गएको पाइन्छ ।

थारु जाति आफ्नो काम आफै गर्दछन् । यिनीहरू बढ्दै अथात सिकर्मीको काम पनि आफै गर्दछन्, तेल पनि आफै बनाउँछन् । खेती नै एक मात्र पेशा भएको हुँदा एक हलोका लागि तीन जोड गोरु समेत राख्ने गर्दछन् । थरुहटमा धानकै खेती हुन्छ, त्यसैले भातनै यिनीहरूको प्रमुख खाद्य हो । धानका साथै मकै, गहुँ, मसुरो पनि लगाउने गर्दछन् । थारु जाति माछा मार्न निकै रुचाउँछन् । माछा मार्न प्रयोग गरिने साधन हेलका, पखै, ढँडिया आदिको निर्माण पनि आफै गर्दछन् ।

खेती किसानी देखि फुर्सतको समयमा पनि यिनीहरू निष्क्रिय बस्दैनन् । पुरुषहरू माछामार्ने जाल, खुंगी, डोरी, खट्यौली आदि बनाउँछन् भने महिलाहरू रङ्गी-विरङ्गी सिकीका ढकी, गुन्द्री, चटाई बुन्दछन् । कुनै-कुनै थारु महिलाहरू लुगा बुन्ने पनि गर्दछन् ।

थारु जातिका घर एक तल्लो माटोको हुने गर्दछ । घरको छाना खरको हुन्छ । उनीहरूको घर पुरातन किसिमको भएता पनि लिपपोत गरी सफा-सुगधर हुन्छ । यिनीहरूको घरमा कोठा, डेहरी (अन्न राख्ने माटोको भाँडो) ले विभाजन गरेको हुन्छ । घर बनाउँदा बाँस वा अन्य दाउराका कप्टेरामा भित्र बाहिर माटो, भुस र गाईको गोबर लगाई बनाइएको हुन्छ । तर यस्ता खालका घर चोरले सँढ काट्न र आगोका लागि खतरा नै हुन्छन् । जाडोमा तातो र गर्मिमा चिसो हुने थारु जातिका घर मौसमका दृष्टिले भने उपयुक्त हुने गर्दछ ।

मोहियानी हकको सुरक्षा अगाडी नभएकोले बाँकेका थारुहरू खेतीमा विशेष सीप लगाई धेरै उब्जा गर्ने तर्फ ध्यान दिने बानी बसालिसकेका छैनन् । यिनीहरूले बर्खे बाली र हिउँदे बाली लगाउने गर्दछन् । बर्खे बालीमा धान र हिउँदे बालीमा चना, मसुरो, केराउ र गहुँ लगाउने गर्दछन् । थारु जाति आफ्नो जग्गाको मालिक भई बस्न असुरक्षित सम्झन्छन् । जग्गा भएपछि खेती गर्न बिउ, गोरु, पानीको व्यवस्था गर्न झन्झट मान्दछन् । सुक्खा परेको वर्ष झन् मालपोत तिर्न र कमाइ लगाउने कुरालाई झन्झट मानी डराउँछन् । यो जाति कमैयाको रुपमा पनि बस्ने गर्दछ । ४ बिगाह जग्गाको लागि एक जना कमैया राखिन्छ । कमैयालाई खानलाई साल भरिको बतिस देखि छत्तिस मनसम्म धान दिने

गर्दछन् । कमैयाले आफ्नो घरमा खाएर जग्गा जोत्ने, धान लगाउने, त्यसलाई हेरचाह गर्दछ । यो कमैया प्रचलन बाँके लगायत बर्दिया, दाङ, कैलाली र कञ्चनपुर क्षेत्रमा पनि रहेको थियो । यस्ता कमैयाहरूलाई बाँधाकै रूपमा बेच बिखन समेत गर्ने समेत गर्ने गरिन्थ्यो । हालै वि.स. २०५७ साल श्रावण २ गते नेपाल सरकारले कमैया प्रथाको अन्त्य भएको घोषणा गरेकोले जमिन विहीन थारुहरू ज्याला मजदूरी गरेर आफ्नो जीविकोपार्जन गर्न बाध्य भएका छन् ।^५

बाँकेमा अवस्थित थारु जातिको आर्थिक पक्षमा देखा परेका कमजोरीलाई यस प्रकार औल्याउन सकिन्छ :-

(१) पुरानो ढंगको खेतीमा आधारित

थारु समाजमा आजको वैज्ञानिक युगमा पुरानै ढङ्गको खेती हुने हुनाले जति उब्जाउ हुनु पर्ने हो त्यति हुँदैन । आधुनिक किसिमको खेतीबाट दोब्बर अन्न उत्पादन हुन्छ । थारु समाजमा विशेष गरी खेतीबाटै जीविका हुन्छ । आफ्नो घरेलु आवश्यकता पूरा गर्न नै व्यापारिक खेती थारु गरिब हुने कारणमा वैज्ञानिक कृषि औजार, उन्नत बीउ, रसायनिक मल, उन्नत नश्लका गोरु खरिद गर्न नसकी उत्पादनमा कमी हुन्छ । जीविकाको मात्र खेती नगरी व्यापारिक खेती पनि गर्नु पर्दछ । पुरानो ढंगको कृषिमा आधारित भएकोले कृषि विकासमा पछाडि परी आर्थिक कमजोरी व्यवहोर्नु परेको देखिन्छ ।

(२) खेती नै एकमात्र पेशा मान्नु

थारु जाति अनादिकालदेखि आजसम्म कृषि नै आफ्नो जीवनको आधार मान्दै आएको छ । धेरै कम मानिस नोकरी र व्यापारमा लागेका छन् । थारुहरू दुई-चारजना कमैया जग्गा कमाउँछन् । थारुहरूमा अदृश्य बेरोजगारी देखिन्छ । चौतर्फी विकासको लागी कृषि नै जीवनको आधार नमानी नोकरी, सानोतिनो व्यापार, घरेलु उद्योग आदि काम गर्नु नितान्त आवश्यक देखिन्छ ।

---

५. पूर्ववत् ।

(३) पाहुनाको सत्कारमा अनावश्यक खर्च

थारु समाजमा पाहुनाको सत्कारमा अनावश्यक खर्च हुन्छ । पाहुनाको सत्कार आफ्नो घरको क्षमता अनुसार हुनुपर्दछ । आफ्ना घरमा छैन भने ऋण सापटी लिएर पनि पाहुनाको इच्छा विरुद्ध पनि जाँडरक्सी दिइन्छ । आफ्नो औकात अनुसार अतिथिको स्वागत गर्नु राम्रो हो तर सरसापट गरेर पनि पाहुनाको सत्कार गर्ने यिनीहरूको प्रचलनले आर्थिक प्रगतिमा बाधा पुऱ्याउने गर्दछ ।

(४) जाँडरक्सीको अत्याधिक प्रयोग

थारु समाजमा सालभरि जाँडरक्सी बनाउने चलन छ । डस्या, डेवारी, धुरेरी, गुरही, माघी आदि चाडपर्वका साथै अतिथि सत्कारमा जाँडरक्सी नभई हुँदैन । आफ्नो घरमा छ भने त जाँडरक्सी आफै बनाएर खान्छन्, छैन भने भट्टीबाट ल्याउन ऋण-सापटी गरेर पनि खानुपर्दछ । यसले गर्दा वर्षभरिको कमाई आधै वर्षमा खतम हुन्छ । रुपियाँ सकिएपछि गाउँका धनी घरबाट ब्याजमा रुपियाँ लिएर पनि आउँछन् । थारु जातिको यो प्रवृत्तिले उनीहरूले आर्थिक विकासमा प्रत्यक्ष असर पारिरहेको छ ।

(५) घरेलु उद्योगको कम मान्यता :

गाउँघरमा जुन जुन सामान बनाइन्छ, त्यसलाई घरेलु उद्योग भनिन्छ । ढकी, डोरी, गुन्द्री, माटाका भाडा, खट्यौली आदि गाउँघरमा बनाइने गरिन्छ । आफ्नै घरेलु आवश्यकता पूरा गर्न यस्ता सामान बनाए तापनि आर्थिक विकास भने हुँदैन । यदि यस्ता सामान घरेलु उद्योगबाट प्रशस्त उत्पादन गरेर जताततै ब्यापारका रुपमा बढाए प्रशस्त आमदानी भई आर्थिकस्तर माथि उठ्ने थियो । तर थारु जातिमा सीप भएता पनि घरेलु उद्योगमा खसौ रुची राखेको पाइँदैन ।

(६) बैंकमा पैसा राख्ने कम आदत :

थारु समाजमा कमै पैसा बचत हुन्छ । उनीहरू बचत भएको पैसा पनि फुटेको बाकस, भकारी, मौकामा राख्ने गर्दछन् । यस्तो स्थितिमा आगलागी र चोरको डर हुने गर्दछ । बैंकमा पैसा राख्दा ब्याज पाइन्छ, घरमा बेकाममा खर्च हुने गर्दछ । यसरी बैंकमा

पैसा राखी बचत गर्ने बानी बसाली आर्थिक जीवनस्तर उच्च गराउनुपर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

अनादिकालदेखि जङ्गली बाघ, भालु, सर्प र अनेकका जङ्गली जनावर र अनेक प्रकृति विपदको साथै विकट औलोसँग संघर्ष गर्दै पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म, तराई अनि भित्री मधेसमा घनघोर जङ्गल फाँडी अत्याधिक उबंर भागमा मात्र होइन नेपालकै अन्नभण्डारमा परिणत गर्ने गौरव थारु समुदायलाई प्राप्त छ । थारु जातिको आर्थिक अवस्था अचेल सोचनिय हुँदै गएको छ । थारु जातिको आर्थिक अवस्थ विग्रने मुख्य कारण यी जातिमा चेतनाको अभावले गर्दा हो । थारु, समुदायले कृषिलाई एकमात्र पेसा अपनाएकोले चेतनाहिनताको ठूलो कारण हुन गएको छ ।

थारु जातिमा धेरै सामाजिक कुरीतिहरू पाइन्छन् । यी कुरीतिले थारु जातिलाई पतन गराउन सहायक सिद्ध भएको देखिन्छ । यिनीहरूमा हुने अनावश्यक भोजभतेर, बिहाबारीमा लेन्देन प्रथाले पनि बाँढेका जारु जतिको आर्थिक जीवनस्तर माथि उठ्न प्रदान सकेको छैन ।

परिच्छेद तीन

बाँके जिल्लामा रहेका
थारुहरूको चाडपर्व

३.१ थारु जातिका चाडपर्वहरू

परिचय :

चाडपर्वहरू मानव समाज र संस्कृतिलाई जीवित एवं क्रियाशिल तुल्याइराख्ने महत्वपूर्ण उर्जा हुन् । मानिस केवल हाड मासुको स्थूल शरीर मात्र हैन अपितु मन र मस्तिष्कको बौद्धिक शरीर पनि हो । मानिसले भौतिक शरीर अन्न पानीमा बाँचेको हुन्छ भने बौद्धिक शरीरलाई आमोद प्रमोद र मनोरञ्जनको खाँचो पर्दछ । यी कुराहरू मानिसले चाडपर्वहरूकै माध्यमबाट प्राप्त गर्दछन् । यसप्रकार चाडपर्वहरू मानव मस्तिष्कको लागि अति आवश्यक खुराक हुन् । चाडपर्वमा मानवीय आस्था, विश्वास, हर्षोल्लास, संवेदना, प्रेम र सद्भावना प्रतिध्वनित भइरहेको पाइन्छ । समाजको सांस्कृतिक एवं धार्मिक जीवनमा चाडपर्वहरूले प्राण सञ्चार गरिरहेका हुन्छन् । यसमा संस्कृतिको अविरल प्रवाह पाइन्छ । चाडपर्वको यही विशेषताले गर्दा संसारको जुनसुकै भागमा पनि कुनै न कुनै रूपमा यसको प्रचलन पाइन्छ । जुनसुकै समाजको सांस्कृतिक जीवनमा चाडपर्व एक प्रमुख अङ्गको रूपमा क्रियाशिल रहेको देखिन्छ ।

वर्तमान समयमा नेपाली समाजमा असंख्य चाडपर्वहरू प्रचलित छन् । मूलरूपमा हिन्दू र बौद्ध दुई धार्मिक सम्प्रदायबाट प्रभावित नेपाली समाजमा चाडपर्वहरूको आआफ्नो धार्मिक आधार रहेका छन् । यहाँ राष्ट्रिय र स्थानीय, जातीय र जनजातीय तथा अनेक धर्म सम्प्रदायका चाडपर्वहरू रहेका छन् । नेपालको तराई भागमा बसोबास गर्दै आएका जनजाति थारुको पनि आफ्नो मौलिक चाडपर्वहरू रहेका छन् । यो जातिमा पनि स्थान विशेषको भेदले चाडपर्वहरू रहेका छन् । यो जातिमा पनि स्थान विशेषको भेदले चाडपर्वहरूमा केही फरकपन पाइएतापनि त्यसलाई स्वभाविक मान्न सकिन्छ । यिनीहरूको प्रमुख चाड माघे संक्रान्ति हो जुन सम्पूर्ण क्षेत्रका थारुहरूले धुमधामसँग मनाउने गर्दछन् । यसका अतिरिक्त होरी, गुरही, अष्टिम्की, डस्या, वरका अत्वारी पनि थारुहरूका महत्वपूर्ण चाडपर्वहरू हुन् ।^६ थारु जातिका चाडपर्वहरू नेपालका अन्य जातिद्वारा मनाइने चाडपर्वहरूसँग पनि मेल खाने गर्दछन् । निकै उत्साहपूर्ण तरिकाले मनाउने गरेका बाँके जिल्लामा अवस्थित थारुजातिको चाडपर्वहरूको विस्तृत व्याख्या निम्नानुसार छ :

६. गोपाल दहित, थारु संस्कृतिको सङ्क्षिप्त परिचय (२०६२), पृष्ठ ५० ।

३.१.१ माघी (माघे संक्रान्ति)

बाँकेका थारु जातिले मनाउने चाडपर्वहरू मध्येमा माघे संक्रान्ति सबैभन्दा ठूलो मानिन्छ। यो महान चाडलाई यिनीहरू माघ, माघे र माघी संक्रान्ति भन्ने गरेको पाइन्छ। यो चाड परापूर्वकालदेखि नै अत्यन्त महत्वका साथ सम्पूर्ण थारुहरूले मनाउँदै आएका छन्। भौगोलिक भेद, आपसी सम्पर्कको अभाव र आर्थिक स्थितिका कारण चाड मनाउने तरिकामा फरकपन आएता पनि यो चाडको मनोरञ्जनात्मक विशेषता साथै सामाजिक महत्वका दृष्टिले अत्यन्तै ठूलो स्थान रहेको पाइन्छ। यस पर्वलाई उनीहरू नयाँ वर्षको रूपमा, उन्मुक्ति दिवसको रूपमा, सहभाव र मेलमिलापको रूपमा तथा खुशीयाली मनाई दिदीबहिनीलाई कोशेली उपहार प्रदान गर्ने आदि रूपमा मनाउने गर्दछन्।^७

महान पर्व माघीको ठूलो सामाजिक महत्व पनि रहेको छ। यस पर्वले मनोरञ्जनमात्र दिदै न साथै थारु जातिमा आपसी मेलमिलाप, सद्भावना, मानमर्यादा, सेवा, सत्कार, आदर र सम्मानका नैतिक पाठहरू सिकाएर जाने गर्दछ। यो चाड खासगरी पुष २७ गते देखि शुरु भएर माघका पहिलो हातासम्म मनाउने गरिन्छ। तर माघको १ गते 'लहान' को दिनलाई प्रमुख रूपमा मनाइने गरिन्छ। माघको पहिलो दिन अर्थात् मकर संक्रान्तिको दिनलाई विशेष महत्व दिने हुँदा यस दिन बलि चढाउने र काटमार गर्नुहुँदैन भन्ने सामाजिक मान्यता रहेको छ।

माघी पर्व मनाउनका लागि थारु समाजमा महिना दिन अगाडि देखि नै तयारी गरिन्छ। जसमा वनबाट पातहरू टिप्ने, टपरी गाँस्ने, अनदी चामलको गुलियो जाँड बनाउने, रक्सी बनाउने, तोरी पेलने, काठ दाउराको व्यवस्था गर्ने काम गर्दछन्। यसका साथै नाचगानको लागि विभिन्न स्तर र समूहमा तयारी गर्ने काम पनि गरिन्छ। यिनीहरूमा माघीको दिन माछाको परिकार अनिवार्य भएको हुँदा माघी शुरु हुनु अघि नै माछा मारेर सुकाउने कार्य गर्दछन्। यिनीहरूमा माघीको दिन ढिक्री पनि अनिवार्य मानिने हुँदा त्यसका लागि २/४ दिन अगाडि देखिनै चामलको पीठो पिस्ने गरिन्छ। यसैगरी अन्य परिकारहरूमा मुरही, खिचरी, तिलको लड्डु, खरिया आदि पनि खाने चलन छ। पुष महिनाको अन्तिम दिन थारुहरूले 'जिता मर्ना दिन' मनाउँछन्, जुन दिन माघी पर्वको लागि प्रत्येक गाउँमा खासगरी बडघरिया वा भल्मन्साको घरमा गाउँ भरिको सगोलमा सुँगुर मारी आ-आफ्नो गच्छे र आवश्यकता अनुसार मासु किनी लैजाने गर्दछन्। यस राति महिलाहरूले माघी

७. पूर्ववत्, पृष्ठ ५१।

पर्वको लागि अनिवार्य मानिने ढिक्री, रोटी, तिलको लड्डु, मुरही, खरिया आदि बनाउने गर्दछन् । यस बाहेक सखरखण्ड, तरुल, भण्टा, केराको तरुवा, अनदी धानको उसिनेको भात र खिचडी बनाउने गर्दछन् । त्यसैगरी उनीहरू अवेर रातीसम्म गीत गाउने, डम्फु तथा मादल बजाउने, छोकरा, भुम्रा, मघौटा नाच नाच्ने गर्दछन् ।

३.१.२ बरका अत्वारी

भाद्र कृष्णाष्टमी पछिको शुक्लपक्षको प्रथम आइतबारका दिन यो पर्व मनाइन्छ । यसमा सूर्यको उपासना तथा पूजा गर्ने गरिन्छ । विशेषगरी पुरुषहरू र केही महिलाले पनि दिनभर व्रत रही साँझ पुरुषहरूद्वारा नै पवित्र तरिकाले रोटी पकाई दही, फलफूल आदि परिकार अग्निदेवतालाई अर्पण गरी आफूले खानु अघि दिदीबहिनीको लागि अग्रासन छुट्याएर राख्ने गर्दछन् ।

यो पर्व मनाउने सम्बन्धमा एउटा ऐतिहासिक घटना रहेको छ । जुन दाडका थारु राजा दङ्गीशरण र पाँच पाण्डवसँग सम्बन्धित रहेको छ । महाभारतका पाँच पाण्डव र दङ्गीशरण राजा बीच घनिष्ट सम्बन्ध थियो । यसैक्रममा पाँच पाण्डव द्रोपदी सहित सुर्खेतको काँक्रे विहारमा आएका रहेछन्, त्यसैबेला दाडको राजा दङ्गीशरणको राज्यमा शुत्रहरूले आक्रमण गरेछन् । यो खबर प्राप्त गर्ने बित्तिकै तावामा पकाउन राखेको रोटी छोडी केही पनि नखाई तुरुन्त भीम हतियार लिएर दङ्गीशरणको पक्षमा लढ्न गएछन् र शुत्रनाश गरेका छन् । यसरी भोक प्यासको बेवास्ता गरेर थारु राजाको पक्षमा लडाई गरी विजय दिलाएको हुँदा थारु जातिमा भीम पूज्य मानिन्छन् । यसै घटनाका आधारमा अर्थात् पाण्डव भीम र थारु राज्य तथा दङ्गीशरण बीचको प्रगाढ सम्बन्ध साथै विजय उत्सवको सम्मानमा थारुहरूले बरका अत्वारी मनाउन थालेका हुन् । यसमा ब्रतालुहरूले रोटी पकाउँदा भीमको नाममा एउटा ठूलो रोटी पकाई चढाउने पनि गर्दछन् । जुन रोटीलाई 'भयाँवा' भनिन्छ ।

बरका अत्वारी पर्वमा पनि अन्य पर्वमा जस्तै पूर्व तयारी हुने गर्दछन् । पीठो पिसाउने, तेल पेलाउने, केरा पकाउने, अन्य सामानहरू किन्ने आदि तयारी शनिबारकै दिन पूरा भइसकेको हुन्छ । नुहाएर शुद्ध भई शनिबार राति दर खाने गरिन्छ । यसमा सकेसम्म चिल्लो, मीठो मसिनो र कुखुराको मासु खाने गरिन्छ । भोलिपल्ट विहानैदेखि ब्रत बस्ने गर्दछन् । ब्रत बसेको दिन दिउँसो २, ३ बजेतिर घरको वरही भन्ने कोठामा गाईको गोबरले लिपपोत गर्नुका साथै विभिन्न परिकार पकाउनको लागि चुलोको व्यवस्था गरिन्छ । चोखो आगोको लागि गन्यारी भन्ने काठबाट आगो बालिन्छ जुन आगो सबैले लाने गर्दछन् ।

पकाउने क्रममा ब्रत बस्ने मान्छे मात्र हुने गर्दछन् । उसले सर्वप्रथम तेलमा एउटा मात्र ठूलो रोटी पकाई भ्याँवाको नाममा अलगगै राख्ने गर्दछ । पूजा गर्ने क्रममा त्यो रोटीलाई पहिले आगोमा हवन गर्नुपर्दछ । पूजा गर्ने क्रममा त्यो रोटीलाई पहिले आगोमा हवन गर्नुपर्दछ । विभिन्न थरीका रोटीका परिकार, हलुवा आदि बनाएर जतिजना ब्रतालु छन् त्यति भाग लगाई एक भाग थप समेत गरिन्छ । त्यसपछि ब्रतालुहरूले आआफ्नो भागबाट अर्को छुट्टै भाँडोमा सोही खानेकुरा मध्ये केही अलग्याएर राख्ने चलन छ जुन अग्रासनको नामले चिनिन्छ । यो लिएर भोलिपल्ट आफ्ना दिदीबहिनीका घरमा जानुपर्दछ । अग्रासन छुट्ट्याएर सकेपछि सबै परिकारबाट थोरैथोरै एकैमा मुछ्छी आगोमा होम गर्दै धूप, घ्यू र जलले पछिनु पर्दछ । यसपछि खानपिनको कार्यक्रम शुरु हुन्छ । खानपिनमा बसेपछि उक्त एक बसाईमा जति खाइन्छ, त्यसपछि थप्ने, खाने चलन छैन । ब्रतालुहरूले खाएर सकेपछि थप छुट्ट्याइएको खानाको भागबाट घरका बालबालिकालाई दिने गरिन्छ ।

भोलिपल्ट बिहाने भान्से महिला तथा ब्रतालुहरूले ३ वा ५ थरीका तरकारी, विविध परिकार जस्तै : सिल्टुङ्गको गोडा, सिद्रामाछा पकाउने गर्दछन् । नुहाईधुवाई गरेर ती पाकेका परिकारबाट दिदीबहिनीलाई अग्रासन निकाल्छन् । यसपछि ती सबै परिकार एक ठाउँमा मुछ्छी आगोमा हवन कार्य पूरा गरेर खानपिन शुरु गरिन्छ ।

यसप्रकार बिहानको प्रसाद ग्रहण गरेर सबै दाजुभाइहरू दिदीबहिनीहरूलाई अग्रासन छुट्ट्याएको भाग लिएर पुऱ्याउन हिड्दछन् । उता दिदीबहिनी पनि आफ्ना दाजुभाइको प्रतिक्षा गरेर बसेका हुन्छन् । यसरी बरका अत्वारी पर्वले दिदीबहिनी दाजुभाईबीच मायाममता बढाउने गर्दछ भन्ने थारु समाजको साजिक मान्यता रहिआएको छ ।

३.१.३ डस्या (दशै)

आश्विन महिनामा पर्ने यो पर्व पनि थारु जातिले निकै खुशीयालीपूर्व तरिकाले मनाएको देखिन्छ । आश्विन शुक्ल प्रतिवदाको दिन घटस्थापनाको जमरा जुन हेरेर अर्थात् द्विज हेरेर राख्ने गरिन्छ । यसरी प्रतिवदाको दिनदेखि दशमीसम्म मानिने यो विशेष पर्वलाई नै थारु भाषामा डस्या भन्ने गरिन्छ । यिनीहरू प्रतिवदाको दिनदेखि नै कन्याहरूबाट रामायण, महाभारत, कृष्णचरित्र आदि गाउन लगाउने साथै पञ्चमीदेखि नाचगान शुरु गर्दछन् ।

यस पर्वमा पञ्चमीका दिन 'दहित' थर भएका थारुले खासगरी धुरखम्हानिर सौरा नामक देवता स्थापना गरी नवमीका दिन अन्य थारुहरूले आफ्नो गृह देवस्थल डिहुरारमा पितृहरूलाई दालभात आदिको सात या नौ पुस्तासम्म श्राद्ध अर्पण दिने गर्दछन् । पञ्चमी या षष्ठीका दिन घरधुरियाले आफ्ना घरगुरुवाका घरबाट धूप ल्याई आफ्ना देवतालाई चढाउँछन् । अर्को दिनदेखि खानपान र नाचगानको समारोह शुरु हुन्छ । यसमा विशेषगरी शारदीय ऋतुको गीत, चाडपर्वको महिमा, विष्णु भगवानको प्रार्थना, स्तुति र भजन गाइन्छ । उनीहरू आफ्नै किसिमको ठुमरी पनि गाउँछन् । सोह्रश्राद्धदेखि गाउन बजाउन शुरु गरिएको गीतको अन्त्य महावमी, दशमी वा एकादशीसम्म रहन्छ ।

दशैमा सबैले आफ्ना गच्छे अनुसार नयाँ लुगा सिलाउने गर्दछन् । सप्तमीको दिन पैनसटोपी र माटा भाँडाहरू धुने कार्य गरिन्छ र सोही दिन साँझ गाउँका केटा वा लोग्ने मासिनहरू खासगरी देवता भएको घरमा चामलको पीठो ढिकीमा कुटन आउने गर्दछन् र सोही अवसरमा केही समयपछि कूल धर्म अनुसार सातदेखि नौवटा सम्म कुखुराको बलि चढाउने गरिन्छ । साँझ भएपछि महिलाले चामलको पीठाको गोलाकार घेरा अथवा दुर्गा सबै देवताहरूको सामुन्ने २/२ वटा बनाउने गर्दछन् । त्यसपछि पूजाको क्रम शुरु हुन्छ र पूजामा सर्वप्रथम डिहुरारको देवताको पूजा गर्ने गरिन्छ । ती देवतालाई काँडायुक्त बेलको डाँख्लोको काँडामा गोली ढिक्री उनेर प्रसाद चढाउने गरिन्छ, साथै एउटा दुर्गामा दियो बाल्ने र एउटा टपरी सहितको विभिन्न खालका ढिक्रीहरू चढाइन्छ, अनि जमरा, धूप, अक्षता, बावरी आदि चढाएर पूजा गरिन्छ । त्यसपछि घरभित्र र बाहिरका अन्य देवताहरूलाई पूजा गरी देवथान अगाडि मादल बजाउने गरिन्छ ।^५

पुरुषहरूले कुभिण्डोको भेड्वा बनाएर डिहुरार कोठाको दक्षिणी छेउमा स्थापित गर्दछन् । यस क्रममा भेड्वाको तल एउटा टपरीमा धान राखी त्यसमाथि बलेको दियो आदि राखिन्छ, अनि तरवारलाई टल्काई उदाई राखिन्छ । पुजारी त्यस रातभर जाग्राम बस्नुपर्दछ र भोली बिहान भाले वास्नुभन्दा अगाडि तरवारले त्यस भेड्वालाई एकै मारमा छिनाल्नु पर्दछ । नवमीको दिन बिहानै पुजारी हँसिया र लोहोटा लिएर नुहाउन जान्छन् । गाउँका सबै किसानहरू भेला भई भुइँयार, गुरुवा, केसौका र चिराकीका साथमा गाउँको प्रमुख देवताथानमा गई पूजा गर्ने गर्दछन् । यस पूजामा उनीहरू दूध, रक्सी र जलको धार दिई

५. पूर्ववत्, पृष्ठ ७७-७८ ।

धूप, अक्षता, जमरा चढाई चामलको पीठोको सेतो टिका लगाई पूजा गर्ने गरिन्छ । त्यसपछि घिरक्याले सबैलाई चामलको पीठोको सेतो टिका लगाइदिने गर्दछ । यसप्रकारको अरु जातिमा देउली गर्ने प्रचलन हुन्छ । उनीहरू कसैमा ५/५ वर्षमा, कसैमा ३/३ वर्षमा वा ४/४ वर्षमा आफ्नो प्रचलन अनुसार गर्ने गर्दछन् भने थारु जातिमा डस्याको नवमीको दिनमा देउली गर्ने गरिन्छ ।

गवल्या टीकाको दिन मातृ तथा पितृ शक्तिबाट आशिर्वादको रूपमा सुख, शान्ति र समृद्धि प्राप्त गर्न डिहुरारमा गृहपत्नी र गृहपति जुट्दछन् । आफ्ना पितृहरूलाई डिहुरारमा भात, सिल्टुङ्ग, पवै, कुभिण्डो र माछाको तरकारीद्वारा पिण्ड तर्पण अर्पण गर्दछन् र प्रत्येक थारुहरूले प्रसादको रूपमा रमाउँदै उक्त प्रसाद खाने गर्दछन् ।^९ त्यही पितृहरूलाई दिइने पिण्डलाई थारु भाषामा पित्त भनिन्छ । अर्को दिन गाउँका महतवाले आफ्ना गाउँलेहरूका निधारमा सेतो टीका, जमरा र बाँबरी फूल लगाउँदै आशिर्वाद दिने गर्दछन् ।

गवल्या टीकाको दिनदेखि नै थारु बुढापाकाले बडकिमारको वाचन शुरु गर्दछन् । मादलको तालमा गाइने सख्या गीत र नृत्यले यो चाडमा विछट्टै उल्लास छाएको देखिन्छ । यिनीहरूमा बाहुन क्षेत्रीमा जस्तो दशमीदेखि कोजाग्रत पूर्णिमासम्म टीका लगाउने प्रचलन छैन । नवमीको दिनमा गाउँका महतवाका घरमा गएर सबैले टीका थाप्ने गर्दछन् । महतवाले दही, सेता अक्षता, मकैया जौका आँकुरा लगाइदिई जाँडरक्सी, मासु खान दिन्छन् । खानपिनपछि दिउँसोतिर बहीमा आगो बाली गुरुवाले आगोका अगाडि नयाँ गुरुवा बन्न चाहने चेलाहरूलाई थारु भाषाका मन्त्र सुनाउँछन् । अरुले मादल बजाउँछन् र गुरुवाले नौसिखुवा स्युँ-स्युँ भनी कराउन थाल्दछन् । यो प्रक्रियालाई 'सुस्वैना' भनिन्छ । डस्यामा नयाँ ज्वाईं टीका लगाउन ससुराली जाने प्रचलन पनि छ । ससुराली जाँदा गुन्डी लिएर जाने र मान्यजनबाट टीका लगाई मनग्य भोज खाई घर फर्कन्छन् । डस्या नवमीकै दिन पूरा भएतापनि नाचगान भने पूर्णिमा सम्म नै हुने गर्दछ । नाचमा थारु मादलमा ताल दिन्छन् भने थरुनीसँग कोट्याउछन् । नाँचै गाउँदै एउटा घरबाट अर्को घरमा जान्छन् । यो काम पहिले गाउँको महतौ कहाँदेखि शुरु हुन्छ । विशेषगरी त्यतिबेला मादल, मजिरा बजाउँछन् । त्यतिबेला एक जोडी स्त्री र पुरुष सिंगारिएर नाच्ने, गाउने र बजाउने गर्दछन् । पुरुषले दौरा, कछाड, पटुका र टोपी लगाइएको हुन्छ र स्त्रीले जामा, फरिया, राम्रा गहना-गुरिया

९. द्विवेदी, पशुपतिकुमार, 'पूर्वाञ्चलको कोचिला थारु संस्कृति', मधुपर्क- १७/९ (माघ २०४१ वि.सं.), पृ. ३२-३३ ।

लगाएकी हुन्छे । यसमा नाच्ने बठिन्याहरू हुन्छन् । नाँचैगाउँदै मालिक जिम्दारहरूका घरमा पनि जान्छन् र पैसा माग्दछन् । उस्याको अवसर पारेर बड्कीमार (महाभारत) र रामलीला जस्ता नाटकहरू पनि खेल्ने गर्दछन् र हरहुड्वा गीत गाएर नाच्ने गर्दछन् । तर हाल आएर बाँके जिल्लाका थारुहरूलाई हेर्दा गाउँका सबै जम्मा भएर डेक लगाएर रामायण, महाभारत तथा विविध फिल्महरू हेर्ने प्रचलन बढ्दो छ । यसप्रकार थारु जातिको विविध खानपान र नाचगान गरी रमाइलोसँग उस्या मनाउने गर्दछन् ।

३.१.४ डेवारी (तिहार)

कार्तिक शुक्लपक्ष द्वितीया तिथिमा अर्थात् कृष्ण त्रयोदशीदेखि शुक्ल द्वितीयासम्म मनाइने तिहारलाई थारु भाषामा डेवारी भनिन्छ । यो पर्व सबै थारुले जमनाएर दहित, रतगैया, सतगैया, गररिया थरका थारुहरूले मात्र मनाउने गर्दछन् । लक्ष्मीपूजाको दिनलाई विशेष गरेर मनाउने गरेको देखिन्छ । दहित थर भएका थारुले बिहान लक्ष्मीको प्रतीक गाईको पूजा गर्ने र साँभूपख घरको दुबै ढोकामा गोलाकार चेप्टो डिया ढिक्रीको दीयो बाली देवताहरूको पूजा गरी चढाउने गरिन्छ । लक्ष्मी पूजाको दिन सबै गाउँले मिलेर पूजा सामाग्री तयार गर्दछन् । तोरण बनाउने, ध्वजा बाँध्ने काम पनि गरिन्छ । थारु जातिमा ध्वजा खासगरी बाबियोको फुस्रेदार डोरीमा विभिन्न प्रकारका फूल, आँपको पात, पिपलको पात गाँसेर पूजाको क्रम शुरुसँगै ध्वजा बाँध्ने क्रम पनि शुरु गर्नुपर्दछ । ध्वजालाई मूलघरको मूल धुरीबाट मरवा भन्ने देवथान बगर हुँदै सडकलाई पार गराएर बाध्ने गरिन्छ ।

लक्ष्मीपूजाको दिनमा सर्वप्रथम डिहुरार रहेको मूल देवताको पूजा गरी सौरा भन्ने देवतालाई मभेरीको खाँवानिर गाडी सकेपछि त्यही ठाउँमा आफ्ना पितृहरूलाई पित्तर् दिने कार्य गरिन्छ । यसपछि घरका अन्य देवताहरूको पूजा अन्त्यमा लक्ष्मीको पूजा गरिन्छ । लक्ष्मीलाई पूजा गर्दा रातो रडको सिन्दूरको टीका लगाई फूल, पीपलको पात, आँपको पात आदि गाँसेर बनाइएको सुन्दर माला लगाइ दिई विभिन्न प्रकारका खानेकुरा ढिक्री, रोटी, रक्सी, जल आदि प्रसादको रूपमा चढाउने गरिन्छ । यस दिन गाईगोरुलाई नून र मकै भुटी बनाएको पिठो पनि खुवाइने गरिन्छ । गाईलाई पूजा गर्दा चढाइएको सबै प्रसाद र थप एउटा कुखुराको चल्ला गाई हेर्ने ग्वालालाई दिने चलन छ । यसरी पूजा सम्पन्न गरेपछि सबै मिली ढिक्री, रोटी आदि परिकार खाने गरिन्छ । साँभतिर पुजारी र महिलाले नुहाई धुवाई गरी फेरि पनि देवताहरूको पूजा गर्ने गर्दछन् । यस क्रममा सर्वप्रथम चामलको पीठो

पानीमा घोलेर सबै देवताहरूको अगाडि २१२ वटा दुरा बनाई मूलघरको दुबै ढोका भित्र १११ वटा गोलाकार र १११ वटा चारकुने घेराभित्र ठाडो र तेर्सो धर्काहरू खिची दुरा बनाइएको हुन्छ । पूजा गर्दा पहिले डिहुरारको देवतालाई पूजा गरी अन्य देवताहरूको पूजा गर्ने गरिन्छ । पूजामा विभिन्न थरीका ढिक्री जस्तै : डिया, गल्यार, ब्वासा, छिन्नही आदि सबै प्रसादको रूपमा चढाइन्छ ।^{१०} अन्तमा पश्चिमको ढोकामा दियो बाली चारकुने घेराभित्र विभिन्न चोकमा डिया ढिक्रीमा समेत बत्ती बाली एउटा टपरीमा विभिन्न खालका ढिक्रीहरू प्रसादको रूपमा चढाइन्छ । हल्दीको पातमा लट्टी, पौवा, ढिक्री प्रसादको रूपमा चढाइन्छ र चारकुने घेरामा बालिएको दियो ढिक्रीलाई गाउँका केटोकेटी, गयरवाहरूलाई लुटाउने गरिन्छ । हल्दीको पातमा रहेको ढिक्रीलाई पोको पारेर ढोकाको छानोमा घुसाने गरिन्छ । यसप्रकार बाँकेका थारु जातिले लक्ष्मीपूजा समापन गर्ने गर्दछन् । यिनीहरूले अन्य जातिले जसरी देउसी भैलो खेल्ने भाइटीका लगाउने गरेको भने पाइँदैन । तर हुरडुड्वा गीत गाएर नाच्ने चलन रहेको पाइन्छ ।

३.१.५ दुरेहरी (होली)

थारु जातिले होली पर्व धुमधामसित मनाउने गर्दछन् । यो पर्व खासगरी शुक्ल अष्टमीदेखि फागुन शुक्ल पूर्णिमासम्म मनाइन्छ । यो चाड शुरु भएपछि उनीहरू आफ्नो कामधन्दा गर्दैनन् । पुरुष र महिला रक्सी पिएर रडअबीर, हिलो छयापी होली खेल्दछन् । उनीहरू गाउने र नाँच्ने पनि गर्दछन् । फागुको बेला थारु केटीहरू जुनसुकै व्यक्तिलाई पनि बीच बाटोमा फगुवा (फागु खर्च) माग्ने गर्दछन् । उनीहरूमा ख्यालठट्टा गर्ने चलन हुन्छ । होली पर्व संसारका सबै हिन्दूको पवित्र चाड हो । होली खेल्ने चलन नेपालमा धेरै अधिदेखि भएको हो । होली चाडमा रड खेल्ने, भाड खाने चलन छ । होली पुरुष, महिला र केटाकेटीहरू रड छयापछयाप गर्दछन् ।

बाँके जिल्लाका थारु जातिले दुरेहरीमा फागु पूर्णिमाको दिन बिहानै मासुको व्यवस्था गरी सबैले भागबण्डा लगाउँछन् । नजिकको खोलामा गई माछा मारुका साथै बोका, सुँगुर आदि काट्दछन् । यसदिनमा खुल्ला चौरमा हिरण्यकश्यपुकी बहिनी होलीकाको पुत्ला बनाई त्यसलाई आगोले जलाउने गर्दछन् । यहाँका थारु जातिले प्रल्हादलाई जलाउन खोज्ने होलिका स्वयं आफू जलेर मरेको खुशीयालीमा यो पर्व मनाउने गरेको देखिन्छ । त्यसकारण

१०. गोपाल दहित, थारु संस्कृतिको संक्षिप्त परिचय, २०६२, पृष्ठ ७३ ।

दुष्ट होलिकालाई विभिन्न अपशब्दहरू बोली गाली गर्नुका साथै डफ बजाई नाचगान गर्दै सो आगोको चारैतिर घुम्ने गर्दछन् ।

भोलिपल्ट होलिकामा जलाइएको ठाउँमा गई खरानी हावामा फ्याक्दछन् । त्यसपछि तिनीहरू खोलामा गई नुहाईधुवाई गरी फर्केपछि उक्त खरानीको टीका लगाई भगवानसँग पापिष्ट, दुष्टमाथि सत्यको विजयको लागि प्रार्थना गर्दछन् । घर गएर विभिन्न प्रकारका परिकार खाई नाचगान गर्दै अबीर, रङ्ग लगाई खुशीयालीपूर्ण तरिकाले दुरेहरी अर्थात् होली मनाउने गर्दछन् ।^{११} यस चाडमा फाग गीत गाउने चलन रहेको छ ।

३.१.६ बखैया मिभनी

रोपाई शुरु भएपछि पहिलो सोमबारका दिन घरमा रक्सी र जल सबै देवतालाई चढाएर पूजा गर्ने गरिन्छ । यो पूजा खेतीपातीमा व्यस्त रहँदा वर्षाको समयमा उठाउनुपर्ने जोखिमबाट बच्नका लागि गर्ने गरिन्छ । खेतमा काम गर्दा वर्षामा हुने सर्प, बिच्छी र अन्य किराहरूको टोकाइबाट बच्नका लागि बखैया मिभनी गरिन्छ । यो पूजाले मनोरञ्जनका साथै भविष्यमा हुने जोखिमबाट समेत पार पाइने जनविश्वास थारु समाजमा रहदै आएको छ ।

३.१.७ बरका कलवा/ कलवा खैना

वर्षा शुरु हुनुभन्दा पहिले खेतमा लगेर खाने गरिन्छ, जसलाई कलवा खैना भनिन्छ । कलवा खानको लागि सात थरीको परिकारको आवश्यकता पर्दछन् । त्यसमा पवैको साग, माछा र गेडागुडी अनिवार्य रूपमा रहन्छन् । बरका कलवामा पूजा गर्दा कमिला, कौवा, कुखुरा सबै मिलेर भातको रेखदेख गरिदिउन् भनी पूजा गरिन्छ । खेतीपाती गर्दा हलो, जुवा, हरिश नफुटोस, गोरुभैसीको रक्षा होस् भनी हलो, जुवाको पूजा गर्ने गरिन्छ ।

बरका कलवा खानु भनेको अबको वर्षभरीमा आउने घामपानी, हिलो, जाडो आदिको वेवास्ता गरी लगनशील हुँदै काम गर्नेछौं भन्ने प्रतिवद्धता स्वरूपको उत्सव हो । खेतमा काम गर्दा थारुहरूले खेतमै खाना लगेर खाने गर्दछन् तर कलवा नखाएर खेतमा खान हुँदैन भन्ने यिनीहरूको प्रचलन रहेको छ ।^{१२} बरका कलवामा आफ्ना नातेदारलाई बोलाएर खाने गर्दछन् जसले गर्दा आपसमा सहयोग र सद्भाव पनि बढ्ने गर्दछ । यस चाडमा सजना गरी गाउने गर्दछन् ।

११. गोपाल दहित, थारु संस्कृतिको संक्षिप्त परिचय, २०६२, पृष्ठ ७१-७३ ।

१२. ऐजन्, पृष्ठ ७६-७७

३.१.८ हरदावा (हर धुवाई)

वर्षामा खेत रोप्ने काम सकेपछि हलो, गोरु धुने कामलाई हरदावा भनिन्छ। यसमा रोपाई सकिने दिन महिला तथा पुरुषहरू खेतमा धान रोप्दै, गीत गाउँदै आपसमा छ्यापाछ्याप गरी यो पर्व मनाउँछन्। नजिकैमा नातेदार, खेत रोप्न सघाउने आदि सबैलाई आमन्त्रण गरिन्छ। यस दिन हिलो छ्यापेर खेलेपछि घर गएर मासु, रक्सी खाएर रमाइलो गरी वर्षाभरिको हिलो पखालेर परिश्रम बिसार्उने काम यस पर्वले गर्दछ।^{१३} यस चाड खेतीसँग सम्बन्धित भएकोले सजना गरी गाउने गर्दछ।

३.१.९ पेन्ड्या

किसानहरूले धान बाली दाँई गरिसकेपछि प्रशस्त फल दिए वापत खल्यानका देवताका नाममा गर्ने धार्मिक अनुष्ठानलाई पेन्ड्या वा कुमे पूजा भनिन्छ। यस अवसरमा वर्षभरिको मुख्य बाली धान घरमा भित्रिएको उपलक्ष्यमा आफ्ना नातेदारलाई निम्तो गरी सुँगुर मारी विविध लोकगीत तथा नृत्यका साथमा खुशीयालीपूर्वक यो मनाइने गरिन्छ। पेन्ड्याको अर्थ थारु भाषामा पिधमा रहेको भन्ने हुन्छ। यसैले काम पनि पिधमा अर्थात् अन्त भएको भन्ने सन्दर्भमा यसको नामाङ्करण पेन्ड्या रहन गएको बुझिन्छ।

३.१.१० गुरिया/ गुरही

नाँगपञ्चमीको दिन थारु जातिले गुरिया मनाउने गर्दछन्। यस दिन गेडागुडी भिजाई भुटेर परिकार बनाउने गर्दछन्। कोहिले त एउटा रोटीलाई चारपटक काटेर तीनकुने रोटी पकाउने पनि गर्दछन्। यसदिन घरका सबै देवताको पूजा गरी 'लागुवास' भन्ने शेषनागको पूजा गरी दुधको धार प्रसादको रूपमा चढाइन्छ। यसदिन आएका इष्टमित्रलाई जाँडरक्सी, गेडागुडी, पुरी आदि खुवाउने गर्दछन्। यसरी आफ्ना देवतालाई दारु (रक्सी) चढाउने पनि चलन छ।

यस दिन केटीहरूले कपडाको पुतली (गुरही) बनाउने गर्दछन् भने केटाहरूले एकप्रकारको रङ्गीचङ्गी लठी बनाउने गर्दछन्। साँभपख केटाहरू खुल्ला ठाउँमा गएर सानो भ्याडमा सोही लठी हिकार्उँदै रोगव्याधी लैजा भन्दछन्। बचेको गेडागुडी दुबोमा मिसार

---

१३. पूर्ववत्, पृष्ठ ७३।

थनवाको देवस्थानको छाना, घारीको छानामा फाल्नुका साथै आफ्नो आफ्नो घरमा आई फालेर गुरही पूजा सम्पन्न गर्दछन्।^{१४} यिनीहरूमा घरको दैलामा नागदेवताको फोटो टाँस्ने चलन नभएतापनि अन्य जातिको प्रभावमा पर्दा हाल आएर नाँग टाँस्ने चलन पनि चलेको देखिन्छ। यस चाडपर्वमा कुनै गीत नगाइएतापनि सानासाना बालिकाहरू बालगीत गाउने चलन छ।

३.१.११ अष्टिमी (कृष्ण जन्माष्टमी)

भाद्र महिनाको अष्टमीका दिन थारु भाषामा भाद्र अधूरिया रातक आठवा दिन थारु जातिले अष्टिमी मनाउने गर्दछन्। यो पर्व विशेष गरेर महिलाहरूले मनाउने गर्दछन्। यसदिन कृष्ण (कान्हा) को जन्म भएको हुँदा यस दिनको धेरै महत्व रहेको छ।

यसदिन महिलाहरूले विहानै नुहाएर चोखो लुगा लगाई दिनभर ब्रत बस्दछन्। यो पर्वमा एउटाको घरमा पूजा गर्ने व्यवस्था गरिएको हुन्छ। पूजा गर्ने घरमा एउटा डेहरीमा चुना वा सेतो माटोले लिपेर कृष्ण भगवानको जीवन चरित्र सम्बन्धी वृत्तान्तलाई चित्रको रूपमा कोरेर राखिन्छ। यस चित्रमा सूर्य, चन्द्रमा, राधाकृष्ण बसेको, कृष्ण भगवानका जन्ती, डोली, हात्ती, घोडा, हाँस, कुखुरा, बिच्छी आदि सबैको चित्र हुने गर्दछन्। ठिक्क साँझपख घाम डुब्ने बेलामा सबै ब्रतालु केटी, आइमाईहरू पूजा गर्ने घरमा एउटा पत्रीमा चामल, फूल, दीयो बालेर पुग्दछन्। सबैजना जम्मा भइसकेपछि ब्रतालु केटी, आइमाईहरू पूजा गर्ने घरमा एउटा पत्रीमा चामल, फूल र दीयो बालेर पुग्दछन्। सबैजना जम्मा भइसकेपछि ब्रतालुबाट मुली मध्येको एकजनाले पूजापाठ शुरु गर्दछन् र डेहरीमा भएको सबै चित्रमा टिका लगाउने भनी अबीर लगाइदिने काम हुन्छ। त्यस्तै प्रसादको रूपमा केरा, दही, काँक्रो, अम्बा आदिको व्यवस्था गरिएको हुन्छ। त्यहाँबाट आआफ्नो घरमा फर्केपछि दुध, दही, केरा अम्बा आदि फलफूल जे छ त्यही खाने गर्दछन्। यसरी फलफूल खानुपूर्व दाजुभाइको लागि भिकेर राख्ने गरिन्छ, जसलाई यिनीहरू अग्रासन निकालेको भन्दछन्। राती सबै ब्रतालुहरू पूजा गर्ने ठाउँमा जम्मा भई कृष्ण भगवान गीत (अष्टमी गीत) गाएर बस्दछन्।

---

१४. पूर्ववत्, पृष्ठ ७६।

भोलीपल्ट बिहान उठेर नुहाएर अधिल्लो दिनको बलिरहेको दीयो, चामल, फूलहरू नजिकैको खोला वा नदीमा लगेर सेलाउने गरिन्छ । त्यस पश्चात् घरमा आएर तीनथरी वा पाँचथरी तरकारी लगायतका खानेकुरा पकाउँछन् ।^{१५} पकाएको खानाबाट सबैकुरा अलिअलि भिकेर दाजुभाइलाई अग्रासन छुट्याउछन् र आफूले पनि खान्छन् । यसप्रकार थारु जातिले अष्टिम्की रमाइलोसँग मनाउँछन् । यसमा ब्रत विशेषगरी महिलावर्ग नै बस्ने गर्दछन् ।

---

१५. पूर्ववत्, पृष्ठ ७७-७८ ।

परिच्छेद चार

बाँके जिल्लामा प्रचलित थारु
लोकसाहित्यको सङ्क्षिप्त परिचय

४.१ बाँके जिल्लामा थारु लोकसाहित्यको स्थिति

नेपालका अन्य जिल्लाहरू जस्तै बाँके जिल्ला पनि बहुजाति, बहुसंस्कृति र बहुभाषिक जिल्ला हो । यहाँ खासगरी थारु र मधेशी पुराना बासिन्दा हुन् । बाँके जिल्ला नेपाल र भारतको प्रमुख नाका भएको कारण यहाँ पहाडी क्षेत्रबाट व्यापारको क्रममा भरेका विभिन्न जातजातिहरू यहाँ बसोबास गर्दछन् । त्यसैले यहाँ थारु, अवधि भाषा साहित्य छ, भने अर्कोतिर नेपाली भाषा र साहित्य प्रचलित रहेको देखिन्छ ।

कुनै पनि देशको साहित्यको विकास त्यस देशको लोकसाहित्य रहेको हुन्छ भनी अनुमान गर्न सकिन्छ । जुनसुकै देशमा पनि लोकसाहित्यले गहिरो जरा गाडेको हुन्छ । लोकसाहित्यको पृष्ठभूमिमा लिखित साहित्यको विकास भएको हुन्छ ।

लोकसाहित्यको बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले आआफ्नो विचार यसप्रकार प्रस्तुत गरेका छन् । हंसपुरे सुवेदी र धर्मराज थापाले भनेका छन् । “लोकले सजिलै बुझ्न र अनुभव गर्न सक्ने भाषा र भावनामा निर्मित मानव मुटुको स्पन्दनबाट निस्केको मीठो आकर्षणमय मौखिक साहित्य नै लोकसाहित्य हो ।”^{१६} अर्का विद्वान सत्यमोहन जोशीले भनेका छन् : “वास्तवमा लोकसाहित्य यो साहित्य हो जसमा नेपालीहरूको विशुद्ध लोकसंस्कृति छ, उन्नत कला छ, आफ्नैपनाको शैली छ, अझ यस नेपाली लोकसाहित्यमा सत्यम् शिवम् सुन्दरम्को रूपमा नेपाली नृत्य, नेपाली सङ्गीत र नेपाली कविता पनि छ । सबै नेपाली छन्द, नेपाली लय, नेपाली ताल, नेपाली सुर र नेपाली भावमा ढालिएका छन् ।”^{१७} कृष्णप्रसाद पराजुलीले लोकसाहित्यलाई यसरी चिनाउँदै भनेका छन् । “लोक साहित्य लोकको साहित्य अर्थात् लोकबाट आएको, लोकको भावनामा फुटेको र लोकमै मौलाएको अभिव्यक्ति हो । यसमा लोकमानसका समस्त क्रियाप्रतिक्रिया गुञ्जन्छन्, लोकको आत्मजीवनी बोल्छ । युगौँदेखि चल्दै र विस्तारित हुँदै आएको लोकसाहित्यमा आफ्नो देश, आफ्नो राष्ट्रियता प्रतिविम्बित भएको पाइन्छ ।”^{१८} हिन्दी साहित्य डा. धीरेन्द्र वर्मा भनेका छन् “वास्तवमा लोकसाहित्य त्यो मौखिक अभिव्यक्ति हो, जो भलै कुनै व्यक्तिले रचना गरेको हुन्छ तापनि त्यसलाई सर्वसाधारण जनसमुदायले आफ्नो ठान्दछन् ।”^{१९}

१६. धर्मराज थापा र हंसपुरे सुवेदी, “हाम्रो भनाई” नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना, (काठमाडौँ : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, २०४१), पृष्ठ ३ ।

१७. सत्यमोहन जोशी, हाम्रो लोकसंस्कृति, (काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार, २०१४), पृष्ठ १९ ।

१८. कृष्णप्रसाद पराजुली, नेपाली लोकगीतको आलोक -काठमाडौँ : वीणा प्रकाशन प्रा.लि., २०५७), पृष्ठ २९ ।

१९. डा. धीरेन्द्र वर्मा, “लोक साहित्य पूर्व आधुनिक नेपाली साहित्य र आधुनिक नेपाली निबन्ध (काठमाडौँ : वाङ्मय प्रकाशन गृह), पृष्ठ ४ ।

लोक साहित्य वास्तवमा लिखित साहित्यको प्रेरणा र स्रोतको रूपमा रहेको हुन्छ । यो लोकजीवनको सुखदुःख, हर्ष विस्मात, जीवनमरण आदिको स्वच्छ अभिव्यक्ति हो जुन लोकगीत, लोकनाटक, लोककथा, लोकगाथा, गाउँखाने कथा, उखान र टुक्काका रूपमा पुस्तौपुस्तादेखि एक पुस्तादेखि अर्को पुस्ता हुँदै मौखिक परम्परामा नै जनसमुदायका बीच बाँचिरहेको हुन्छ ।

नेपालमा बसोबास गर्ने अरु जातिहरू जस्तै थारु जातिहरूको पनि आफ्नै भाषासाहित्य रहेको छ । बहुसङ्ख्यक थारु जातिको बसोबास रहेको बाँके जिल्ला थारु लोकसाहित्यका दृष्टिले निकै सम्पन्न रहेको छ । यहाँ बसोबास गर्ने थारु जातिमा विभिन्न संस्कारकर्म तथा चाडपर्वमा गीतहरू गाएर रमाइलो गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ । फुसतको समयमा गर्मी मौसममा वा जाडोको बेला आगो ताप्दा बुढापाका, तन्नेरी तथा बालबालिकाहरू आँगनमा बसी कथा सुनाउने र गाउँखाने कथा हालेर मनोरञ्जन लिने गरेको पाइन्छ । साथै विभिन्न मौसममा अनेक प्रकारका लोकगीत, संस्कृति र सामाजिक रहनसहन, विभिन्न संस्कार र चाडपर्वहरू तथा मानवीय सुखदुःख, हर्ष, आँसु, हाँसो, पीडा आदिका अनुभूतिहरूले भावुक बनाउँदा मानिसहरूको अर्न्तमनबाट निस्केको अभिव्यक्तिहरूबाट मन बहलाउने गर्दछन् ।

लोकसाहित्यमा कुनै पनि देश, जातिको इतिहास, राजनीति, संस्कृति, दर्शन तथा नैतिकताका पक्षहरू समेटिएका हुन्छन् । विभिन्न जातिहरूको लोकसाहित्य भैँ सधैं बाँके जिल्लाका थारु लोकसाहित्यलाई पनि विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

४.२ बाँकेको थारु लोकसाहित्यको परिचय

बाँके जिल्लामा प्रचलित लोकसाहित्य मध्ये सबैभन्दा पुरानो थारु लोकसाहित्य कुन हो भनी अझै कितान गर्न सकिएको छैन । तैपनि बाँके जिल्लाको थारु लोकजीवनमा प्रचलित लोकसाहित्यका विभिन्न विधाहरूको संक्षिप्त परिचय यसप्रकार दिन सकिन्छ ।

(क) लोकगीत	(ड) लोकनाटक
(ख) लोककाव्य	(च) गाउँखाने कथा
(ग) लोकगाथा	(छ) उखान
(घ) लोककथा	(ज) टुक्का

(क) लोकगीत

लोकगीत भन्नाले साधारण तथा मानिसले गाउने वा मौखिक रूपमा प्रचलित गीत भन्ने बुझिन्छ । लोकसाहित्यको प्रमुख एवम् लोकप्रिय विधाको रूपमा लोकगीतलाई लिन सकिन्छ । जनमानिसका दुःखसुख, हर्षविस्मात, पीरव्यथा आदिको लयात्मक गीति अभिव्यक्ति लोकगीत हो । लोकगीत धर्तीका काखमा सुखदुःख भोग्दै रमाएका असङ्ख्य जनताका हृदयमा कलकलाउने र सुरिला कण्ठमा सलबलाउने अविच्छिन्न तथा सहज गीति प्रवाह नै हो ।^{२०}

नेपाली लोकगीतका क्षेत्रमा प्रचलित संस्कार गीत, पर्वगीत, ऋतुगीत, कर्मगीत आदि लोकगीत जस्तै बाँके जिल्लाका थारु जातिका यस्ता गीतहरू प्रचलित छन् जसमध्ये मागरगीत, सजनागीत, बनगीत, फागगीत, मैनागीत, धमारगीत, अष्टिमकी गीत, दुरदुङ्गवा गीत आदि चर्चित छन् ।

(ख) लोककाव्य

लोककाव्य लोकले प्राचीनकालदेखि आर्जन गर्दै आएको ज्ञान, अनुभव र जीवनजगतबाट प्रभावित चेतना आख्यानीकृत भई व्यक्त हुन्छ । अनेक घटनाहरूको संयोजन गरिएको हुँदा यसलाई अनेक खण्ड तथा आख्यानहरूमा विभक्त गरेर हेर्न सकिन्छ । 'लोककाव्य' उत्कृष्ट गेयतत्व र बृहत आख्यानीकरण रहेको विधा हो ।^{२१}

बाँके जिल्लाका थारु समाजमा बृहत आख्यानयुक्त गेय सामग्रीहरूको प्रचलन पनि छ । हाल उपलब्ध यस्ता सामग्रीहरूमा थारु जातिमा प्रचलित 'बर्कीमारा' (महाभारतमा आधारित) फूलवार (शिव पुराणमा आधारित) लोककाव्य मुख्य हुन् । थारु समुदायमा बर्कीमार धानखेतीको समयमा धानको ब्याउ काट्दा गाउने परम्परा छ । बाँके जिल्लाका थारुहरू चाडपर्वको अवसरमा वा खेतीपातीको बेला लोककाव्य गाउँदै मनोरञ्जन गर्ने प्रचलन रहेको छ ।

---

२०. गोविन्दप्रसाद आचार्य, राप्ती लोकसाहित्य, (काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन, २०६३), पृष्ठ १२१-१२२ ।

२१. ऐजन्, पृष्ठ १२९ ।

(ग) लोकगाथा

कथालाई गीत सङ्गीत एवम् नृत्यका आधारमा प्रदान गरिने अभिव्यक्ति नै लोकगाथा हो । लोकगाथा मौखिक परम्परामा जीवित रहेको हुन्छ । लोकगाथा भनेको समाजको एक किसिमको काव्यात्मक इतिहास हो । लोकगाथाको आकार लामो भएकोले कण्ठाग्र गर्न गाह्नो पर्छ । सयमसमयका ठूला घटना, लोकप्रिय शासकहरूका लोककल्याणकारी कार्यको चिनारी, देशभक्ति, राष्ट्रियता र वीरता कथाहरू थाहा पाउन लोकगाथाले निकै सहयोग पुऱ्याउँछन् ।^{२२}

थारु जातिमा प्रचलित गीतहरूमध्ये धेरैलाई गाथाको कोटिमा राख्न सकिन्छ । थारु लोकजीवनका यस्ता गीतहरूमा कुनै न कुनै आख्यान लुकिएकै हुन्छ । थारु लोकसाहित्य भित्र पाइने गाथाहरूलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

(क) महाभारतमा आधारित गाथा

(ख) रामायणमा आधारित गाथा

(ग) पुराणमा आधारित गाथा

(घ) लौकिक र अलौकिकमा आधारित गाथा

लौकिक विषयमा आधारित गाथाहरूभित्र पनि लोकदर्शन र लोकजीवनमा आधारित विषयवस्तु पाइन्छ । थारु जातिमा प्रचलित महिरावण, शिवफूलबार, सुन्दरीविलाप, सीताहरण, माधोसुन्दरी जस्ता गाथा रहेका छन् । यी गाथा मध्ये गुरुवावक जन्मौती महत्वपूर्ण गाथा हो ।

(घ) लोककथा :

लोककथा कामकाजबाट फुर्सद पाएपछि साँझको बेला आँगन, पिढी आदिमा बसेर बसिबियाँलो गर्ने बेला कथा सुन्ने चलन लोकजीवनमा रहेको छ । लोकसाहित्यमा लोककथाको छुट्टै महत्व रहेको छ । प्राचिनकालदेखि मौखिक रूपमा भन्दै र सुन्दै आएको मनोरञ्जन तथा शिक्षा दिने खालको कथा रहेको हुन्छ । सम्पूर्ण भाषाभाषीहरूमा आआफ्नो संस्कृति अनुसार रचना भएका लोककथाहरू प्रचलित छन् । थारु जातिमा लोककथालाई

---

२२. पूर्ववत्, पृष्ठ १२९ ।

‘खिस्सा’ भन्दछन्।^{२३} कतै भने बट्कोही भन्ने चलन छ। थारु जातिमा लोककथा सुनाउने बेलामा ‘एकदेश’ देखि सुरु गरेर टुङ्ग्याउने क्रममा ‘हँसिया लेबो कि बँट’, ‘खिस्सा खतम पैसा हजम’ भन्ने प्रचलन रहेको छ। थारु लोककथामा मामा मैने, नमहा गिदरा, सुनकेशरी रानी, सतलसिंह राजा आदि प्रसिद्ध छन्।

(ड) लोकनाटक :

लोकनाटकमा लोकको अभिनयमूलक अभिव्यक्ति हो। लोकनाटकमा लोकले आफ्ना अनुभूति, अभिनयद्वारा अभिव्यक्त गर्दछन्। लोकनाटकमा पात्र, संवाद, आख्यान आदि अनिवार्य तत्वको रूपमा रहेको हुन्छ भने नृत्य, गीत र पहिरन आदि सहायक तत्वका रूपमा आउने गर्दछ। थारु जातिमा विषयवस्तुका दृष्टिले हेर्दा थारु लोकनाटकलाई विशेषगरी रामायण, महाभारत र गैयाबेहना जस्ता लोकनाटकहरू रहेका छन्। लोकनाटक लोक अभिव्यक्तिका क्रममा लोकगीत, नृत्य र सङ्गीतको त्रिवेणी हुँदै आउने अभिनय विधा हो। नेपाली लोकनाटकमा कथा पुराणको प्रभाव त छँदैछ, यसलाई तान्त्रिक परम्पराले पनि प्रभाव पारेको छ।^{२४}

(च) गाउँखाने कथा

गाउँखाने कथा नेपाली भाषामा मात्र नभएर नेपालका सबैजसो भाषामा लोकप्रिय विधा हो। प्राचीनकालदेखि नै सुखदुःखका बेला मनोरञ्जन व्यक्त गर्ने साधनको रूपमा प्रयोग हुँदै आएको पाइन्छ। प्रत्येक भाषामा गाउँखाने कथाको नाम फरक फरक रहेको छ। राप्तीतिर यसलाई ‘न्याम्नो’ पनि भनेको पाइन्छ। यसलाई भारतका कतिपय समुदायहरूमा ‘बुभौवल’ भन्ने गरिन्छ। राप्ती क्षेत्रमा बसोबास गर्ने अवधी भाषीहरूमा पनि ‘बुभौवल’ भन्ने चलन छ।^{२५} थारु भाषामा गाउँखाने कथालाई ‘काथा’ भन्ने प्रचलन रहेको छ। बाँके जिल्लाका थारु जातिमा प्रचलित गाउँखाने कथा वा कथाका नमुना यसप्रकार रहेको छ।

---

२३. गोविन्द, आचार्य, पूर्ववत्, पृष्ठ १४५।

२४. कृष्णप्रसाद पराजुली, पूर्ववत्, पृष्ठ ४९।

२५. पूर्ववत्, पृष्ठ १६१।

- । आगे-आगे थाई थाई पछि डन्दा हिलाई ?- कुकुर
- । बनवामे लोटा के टाँगे ?- बेल
- । एक चिरैया चत, ओकर दैना दुई पत, ओकर मास मजेदार, ओकर गोरा हिरालाल, ओकर टुल्लुर गन्धाय जानो का हो ?- उखु

(छ) उखान

लोक अनुभवका कथन नै उखान हुन् । उखान संसारका सबैजसो भाषामा पाइन्छन् । उखान कसिलो छरितो रूपमा आउने उद्गार हो । उखान भाषाको थालनी सँगसँगै निर्माण हुने गर्दछ । यसमा अभिधा लक्षणा र व्यञ्जना अर्थ दिने गर्दछ । यसलाई अङ्ग्रेजीमा 'प्रोभर्व' नेपालीमा 'लोकोक्ति', 'आहान' र पश्चिमतिर 'आन' भन्ने गरिन्छ । उखान कसिलो र छरितो रूपमा आउने उद्गार वा गद्यकथन हो । नेपाली उखान नेपाली भाषाको थालनीसँगसँगै निर्माण हुन थालेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।^{२६}

बाँके जिल्लाका थारु जातिमा उखानलाई 'कहकुट' वा कहावत भनिन्छ । थारु जातिका आफ्नै उखानहरू रहेका छन् भने केही नेपाली भाषाका उखानहरू पनि थारु भाषामा प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । थारु भाषाका उखानका नमुना यसप्रकार छन् ।

- । नाचक ढङ्ग नै महटान अँगना टेह ।
- । मुहेम राम राम बगलीम छुरा ।
- । अन्धा से घाट करे घर लग पठाई जाए ।
- । ना राम न रहिम

(ज) टुक्का

टुक्का लोकसाहित्यमा पाइने सबैभन्दा संरचना हो । टुक्का लोकसाहित्यमा आउने सबैभन्दा सङ्क्षिप्त रचना भएको विधा हो । अङ्ग्रेजीमा टुक्कालाई 'इडियम' भनिन्छ भने अरबीमा 'मुहावडा' भन्ने गरेको पाइन्छ । संस्कृतमा टुक्कालाई कुनै एउटा निश्चित शब्द नभए पनि 'वाग्गीति' र रमणीय प्रयोगका रूपमा टुक्कालाई चिनाउने गरेको पाइन्छ ।^{२७}

२६. कृष्णप्रसाद पराजुली, पूर्ववत्, पृष्ठ ५४-५५ ।

२७. गोविन्द, आचार्य, पूर्ववत्, पृष्ठ १८४ ।

टुक्का सबैजसो प्रचलित हुन्छ । त्यसैगरी बाँके जिल्लाको थारु भाषामा पनि टुक्का प्रयोग गरिन्छ । थारु भाषामा उखान र टुक्का दुबैलाई कहकुट भन्ने गरिन्छ । टुक्कालाई लोकोक्ति वा उखान कै कोटी राखेको पाइन्छ । बाँके जिल्लाका थारु भाषामा प्रचलित टुक्का यसप्रकार रहेको पाइन्छ ।

) नाक कटैना (इजजत फाल्नु)

परिच्छेद पाँच

बाँके जिल्लामा प्रचलित थारु लोकगीतको
सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण

५.१ बाँके जिल्लाको थारु लोकगीतको पृष्ठभूमि र परम्परा

नेपालका चौध अञ्चल, पचहत्तर जिल्ला र पाँच विकासक्षेत्र मध्ये मध्यपश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रमा पर्ने भेरी अञ्चलमा पर्ने जिल्ला बाँके हो । बाँके जिल्ला प्राकृतिक, धार्मिक तथा जातीय विविधताले भरिएको जिल्ला हो । अरु जिल्लाहरूभन्दा बाँके जिल्ला पनि लोकसाहित्यको दृष्टिले निकै सम्पन्न छ । जातीय विविधता अनुसार प्रत्येक जातिका आआफ्नै लोकसाहित्यको विशिष्ट स्थान रहेको छ ।

बाँके जिल्लामा बहुसङ्ख्यक थारु जातिको बसोबास रहेको पाइन्छ । यो क्षेत्र थारु लोकसाहित्यका दृष्टिले निकै सम्पन्न रहेको छ । थारु जातिका पुर्खाहरू आफ्नो ऐतिहासिक गरिमालाई गीतसाहित्यका माध्यमबाट धेरै अगाडि राखेका छन् । प्राचीनकालदेखि नै थारु जातिका पुर्खाहरूले साहित्य लेख्य रूपमा नरचेतापनि कथ्यस्तरमा थारु गीतसाहित्यको धेरै ठूलो भण्डार रहेको छ जुन अहिले केवल मौखिक रूपमा मात्र जीवित छन् । थारु भाषामा साहित्य सृजनाको सुरुवात धेरै पहिलेदेखि नै भएतापनि अप्रकाशित हुनाले थारु भाषाको साहित्य पछ्याडि परेको देखिन्छ ।

थारु भाषाको लेख्य परम्परा नै धेरैपछि मात्र सुरु भएको हो । वि.सं. २००९ सालमा लिखित 'बढक्क जोर्नी' लाई प्रथम प्रकाशित कृति मानिन्छ तर यो कृति अपर्याप्त छ । त्यसैगरी हालसम्म उपलब्ध थारु भाषामा लेखिएको प्रथम सृजनात्मक कृति २०११ सालमा जीवराज आचार्यद्वारा 'हम्र ओ हमार बन्वा' नामक किताब हो । त्यसपछि २०१५ सालमा 'बउवा और बहौरिया' प्रकाशन भयो ।^{२५} वि.सं. १६४४ सालमा 'गुरुबाबाको जन्मौती' किसना महतौद्वारा लेखिएको थाहा हुन्छ । थारु कल्याणकारिणी जिल्ला समिति दाङ देउखुरीबाट २०२४ सालमा 'सखिया गीत' प्रकाशन भयो । हालसम्म प्रकाशित थारु लोकगीतको पहिलो सङ्कलनका रूपमा यस गीतलाई लिन सकिन्छ । यससँगै २०२५ सालमा प्रफुल्लमान सिंह मौनको 'थारु लोकगीत सङ्ग्रह' प्रकाशन भयो । यसैगरी महेश चौधरीद्वारा 'बर्कीमारा महाभारत थारु लोकगीत' (२०२९), 'गुरुबाबाकी जन्मौती' र मागर थारु लोकगीत सङ्कलन' (२०४०) प्रकाशन भएको पाइन्छ । अशोक थारुद्वारा 'बर्कीमार' (२०५५) र २०५६ सालमा 'बर्कीमार' परिमार्जित संस्करण प्रकाशन भएका छन् ।

---

२८. कृष्णराजा चौधरी, थारु भाषाको पत्रपत्रिका एक चर्चा, थारु संस्कृति (वर्ष २२, अङ्क १३, २०५५), पृष्ठ ७-१०

थारु भाषाका पत्रिकाहरूको पनि थारु लोकसाहित्यको उत्थानमा महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । २०२८ सालमा प्रकाशित 'गोचाली' थारु भाषाको प्रथम पत्रिका हो । 'गोचाली' पत्रिकाको प्रकाशनसँगै थारु भाषामा साहित्यिक लेख रचनाहरू लेखन तथा सम्पादनको ठोस सुरुवात भएको पाइन्छ । 'गोचाली' पत्रिका र 'हमार कहनाइ' नामक पर्चाले थारु भाषा साहित्यको उत्थानमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ । 'गोचाली' पत्रिका २०५० सालसम्म प्रकाशन भई हाल बन्द हुन पुगेको छ ।

त्यसैगरी २०३३ सालमा थारु कल्याणकारिणी समिति काठमाडौँबाट 'थारु संस्कृति' नामक पत्रिका प्रकाशन भयो । 'गोचाली' पत्रिकाले विशेष गरी मध्यपश्चिमतिरका थारु साहित्यलाई जोड दिएको र 'थारु संस्कृति' पत्रिकाले पूर्वदेखि पश्चिमसम्मका थारु भाषाका लेख, रचनाहरू प्रकाशन गरेको हुनाले भाषिक विविधतालाई समेट्नमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको पाइन्छ ।

यसै क्रममा २०४४ सालमा थारु विद्यार्थी परिवार महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्जबाट 'टेंस' नामक पत्रिका देखापऱ्यो । २०४६ सालमा थारु युवा परिवार काठमाडौँबाट 'बिहान' नामक पत्रिका प्रकाशन हुन थाल्यो । हालसम्म प्रकाशित थारु भाषाका पत्रपत्रिका मध्ये 'बिहान' छोटो अवधिमा धेरै चर्चित भएको पाइन्छ र अनय पत्रिकाभन्दा स्तरीयताको दृष्टिले अग्रपङ्क्तिमा रहेको छ । 'बिहान' पत्रिका थारु लोकसाहित्य सम्बन्धी विभिन्न लेख, रचनाहरू मिश्रित रूपमा प्रकाशित गर्दै २०५७ सालमा थारु लोकगीत 'सजना विशेषाङ्क' २०५८ सालमा कृष्णजन्माष्टमीसम्बन्धी गीत 'अष्टिम्की विशेषाङ्क' र २०६० सालमा थारु लाकेकथासम्बन्धी 'बत्कुही विशेषाङ्क' प्रकाशन भइसकेका छन् ।^{२९}

२०२८ सालमा प्रकाशित 'गोचाली' पत्रिका सँगसँगै सुरुवात भएका थारु भाषाका पत्रिकाहरू २०६७ सम्म आइपुग्दा पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्मका विभिन्न क्षेत्रबाट अनेक पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशनमा आएको देखिन्छ ।

थारु भाषाका लोकसाहित्यका सामग्रीहरू संकलन र प्रकाशन गर्ने क्रम सँगसँगै पूर्वदेखि पश्चिमसम्मका थारु बुद्धिजीवीहरूबाट थारु जाति तथा थारु भाषा साहित्य सम्बन्धी विभिन्न कृतिहरू प्रकाशन हुन थालेको पाइन्छ । त्यस्ता रचनाहरूमा थारु जाति तथा थारु

---

२९. पूर्ववत् ।

भाषा साहित्य तथा संस्कृति सम्बन्धी महत्वपूर्ण कृतिहरूमा दाङ-देउखुरीका लेखनाथ चौधरी 'कल्पना' को 'थारु तथ्याङ्क' (२०५५) गोकुल चौधरीद्वारा सङ्कलित "देउखुहिया खनचुवा ओ दिननचुवा गीत" (२०६१) गोपाल दहितको 'थारु संस्कृतिको सङ्क्षिप्त परिचय' (२०६२), गोविन्द आचार्यको 'राप्ती लोकसाहित्य' (२०६३), अशोक थारुको 'लोकसाहित्यमा इतिहास, कला र दर्शन' (२०६३) जस्ता महत्वपूर्ण कृतिहरू प्रकाशनमा आएका छन् । त्यसैगरी थारु भाषाका युवा साहित्यकार कृष्णराज चौधरी 'सर्वहारी' द्वारा 'फुटल करम' र 'दोसर घर जाइवेर' उपन्यास प्रकाशन भएका छन् । गोपाल दहित र अशोक थारुको सम्पादनमा २०५७ सालमा 'गुर्बावा' नामक थारु नेपाली अंग्रेजी शब्दकोश व्याकवार्ड सोसाइटी इजुकेसन तुलसीपुर, दाङबाट प्रकाशन भएको छ ।

पछिल्ला केही समयदेखि पुस्तक, पत्रपत्रिका शब्दकोशको माध्यमबाट थारु भाषा साहित्य मौलाउने अवसर पायो । यसका साथै फिल्म, गीति क्यासेट, रेडियो, एफ.एम. का कार्यक्रमले थारु भाषा साहित्यको उठानमा महत्वपूर्ण योगदान दिएको पाइन्छ । सामुहिक युवा क्लब बर्दियाद्वारा २०५४ सालमा थारु भाषाको गीति क्यासेट 'ओजरार डगर' -भाग १, २) तथा 'भुवर विहान' तयार भएको पाइन्छ । २०४७ सालको प्रजातन्त्रपश्चात २०५१ भदौ १ गतेबाट थारु भाषामा समाचार प्रसारण भएको पाइन्छ । त्यसपछि रेडियो नेपाल क्षेत्रीय प्रसारण केन्द्र सुर्खेतबाट 'हमार पहरा' नामक कार्यक्रम पनि प्रसारण हुँदै आएको छ ।^{३०}

२०१० को दशकदेखि थारु भाषाको लेखन कार्य सुरुवात भएको थियो भने ६० को दशकमा आइपुग्दा धेरै फड्को मारेको देखिन्छ । बँधवा थारुको 'बढक्क जोर्नी' (२००९ बाट थारु भाषाको लेखन सामग्री प्राप्त भएपनि यो रचना अप्राप्त भएकोले जीवराज आचार्यको 'हम्र अरे हमार बन्वा' (२०११) नै हालसम्म प्राप्त थारु भाषामा लेखिएको प्रथम प्रकाशित रचना हो । हाल आएर महत्वपूर्ण मौलिक रचनाहरूको सिर्जना हुँदै आएको छ । आजभोलि थारु भाषासाहित्यका विभिन्न रचनाहरू प्रकाशन भइरहेका छन् ।

२०५० को दशक पछि थारु भाषा साहित्यले फड्को मारेको पाइन्छ । थारु भाषा साहित्यमा गीति क्यासेट, फिल्म, समाचार, रेडियो, एफ.एम. का कार्यक्रमका साथसाथै प्रारम्भिक पाठ्यक्रम निर्माणसम्म थारु भाषाको पहुँच भएको पाइन्छ । थारु भाषा साहित्यको उठानमा 'गोचाली', 'थारु संस्कृति' तथा 'विहान' जस्ता पत्रिकाले महत्वपूर्ण योगदान रहेको पाइन्छ ।

---

३०. पूर्ववत्, पृष्ठ ७-१० ।

५.२ बाँके जिल्लामा प्रचलित थारु लोकगीतहरू

थारु समुदायमा वर्षेभरि हरेक महिना, विभिन्न प्रहरमा विभिन्न खालका लोकगीतहरू गाइन्छन् । थारु समुदाय गीतमा निकै धनी रहेको छ । बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर, सुर्खेत, दाङ जिल्लाका थारुहरूले गाउने लोकगीतहरूमा एकरूपता पाइएतापनि ठाउँ अनुसार अलि फरकफरक हुँदो रहेको छ । थारु जातिका विशेष चाडपर्वहरू रमाइलो बनाउनका लागि विभिन्न थरीका गीतहरू गाइन्छन् ।^{३१}

बाँके जिल्लामा प्रचलित लोकगीतहरू यसप्रकार रहेका छन् ।

१. डफ गीत
२. सजना गीत
३. सजनी गीत
४. फगुवा गीत/फाग गीत
५. माँगर गीत
६. मैना गीत
७. हुरदुङ्वा गीत
- (क) सुमरौती गीत
- (ख) लहचारी गीत
- (ग) रतनचुवा गीत (गीलाप गीत/कठमधैया गीत)
- (घ) दिननचुवा गीत (राजा जानुको गीत/गौरी विहाय गीत/कहरा गीत)
- (ङ) भिन्सरीया गीत (विहग्रा गीत)
८. बर्कीमार गीत
९. बलहा गीत
१०. धमार गीत
११. बाल गीत
१२. पचरा गीत
१३. भजन गीत
१४. जन्मौती
१५. लाला गीत (लल्ला गीत)

---

३१. गोपाल दहित, थारु संस्कृतिको सङ्क्षिप्त परिचय (२०६२), पृष्ठ १३४ ।

५.२? लोकगीत

(१) डफ गीत-

डफ गीत डफ बजाएर गाइन्छ । खास गरेर धान काट्ने बेलामा गाइने डफ गीत कार्तिक-मंसिरदेखि माघिसम्म गाइन्छ । यसमा पुरुषहरूले मात्र भाग लिने गरेपनि कुनै कुनै प्रसङ्गमा महिलाहरू पनि सहभागी हुन्छन् । श्रीमान्-श्रीमतीका बीचमा दोहोरी गीतको रूपमा पनि डफ गाउने गरेको पाइन्छ ।

उदाहरण :

जाउ सीताकै पाताल दुसरे गरखै भारु
धीरे से चलो रामलक्ष्मण तुहारे साथ मै जैबुँ
बीच डगरमन कदमकै रुख बा सीता लगटा प्यास
जाउ न सीता जलभर लाख तुहारे साथ मै जैबुँ
लीख लीखन्दर लीखैही भगवान करमै लिखा
तुलसीक माला पहिल्यो लक्ष्मण पूरा भगत होइजाओ ....।

(२) सजना गीत-

यो गीत वैशाखमा गाउने गरिन्छ । यस गीतमा श्रीमान्/श्रीमती वा केटाकेटीको बीचको मायाप्रीति र विरहलाई समेटिएको हुन्छ । सजना गीत गाउँदा लामो स्वर निकालिन्छ । आमा छोरीका बीचमा गाइएको सजना गीतको उदाहरण-

छोरी- बनमा सै आइल मेरी रे घर देखै पाहुना
मरे सोचके भोजन नही खावै
आमा- खाइलेउ मेरी भोजन खाइलेउ पनिआँ
नही करयो धनियाँक सोच जैवो दुब्राही
छोरी- नही खाइबु मेरी मोर भोजना रे नही खाइबु पनिआँ
नही करबु धनियाँक सोच नही दुब्राइहुँ
चल मेरी जाइ अटनपुर चल रे पटनपुर
चलो मेरी जाइ वनवारा होवै जीयरी बाँचहुँ
आमा- बरिया पकावै आधा खुरमा भरवा चपावै

चलो चली बहिनीक देशवा बहिनी लिए आही
अलिया गलिया घुमै दादारे खोजनसँग लगुवा
चलो चली बहिनीक देश बहिनी लिए आही ।

(३) सजनी गीत-

सजना गीत र सजनी गीत दुबै ऋतुकालीन गीत हो । सजनाको अर्थ जस्तै सजनीको अर्थ प्रेमिका वा प्रियतमा हुन्छ । 'सजना' पुरुषवाचक शब्द भएजस्तै 'सजनी' स्त्रीवाचक शब्द हो । यो गीत गर्मी मौसममा गाइन्छ । सजनी गीत महिलाहरूले गाउने गर्दछन् । सजनी गीतको एउटा उदाहरण यसप्रकार रहेको छ ।

कहँवै ते उमरल काली बहरिया रे,
कहँवै ते वर्षे भिना बुँदा ?
कै लाख भिजे मोर लाली रङ्ग चुँदरिया रे,
कै लाख भिजे मोर मोतीहार ?
पच्छुउ ते उमरल कारी बदरिया रे,
पुरुवे वर्षे भिना बुँदा
एक लाख भिजे मोर लाली जङ्ग चुँदरिया रे,
दुई लाख भिजे मोतीहार रे ।^{३२}

(४) फगुवा गीत/फाग गीत

फागु अर्थात होली पर्वको अवसरमा गाइने गीत नै फगुवा गीत हो । यो गीत गाउनेहरू सबै मिलिजुली जाँडरक्सी खाँदै गाउने गरिन्छ । यस गीतमा डफ र मादलको प्रयोग हुन्छ । गाउँका सबै महिला, पुरुषहरू आआफ्नो समूह बनाई आफ्ना मान्यजन कहाँ गई फागु मनाउनेलाई थारु भाषामा फगु बैना भनिन्छ ।

---

३२. क्षितिज चौधरी, 'थारु गीति लोकसाहित्य, इन्द्रेणी (त्रैमासिक, वर्ष १, अङ्क १, २०६०), पृष्ठ १० ।

उदाहरण :

फागुनभर बाबा देवरा लागै लिए कटौरा भोजन मागै
पहिले होरी गलियाँबीच खेलै गलियोपर मारापरी गोली रघुवीरा आवदमे खेले होरी
पहिले होरी कुवानपर खेलै घैलाउपर मारापरी गोली रघुवीरा आवदमे खेले होरी ..।

(५) मागर गीत

यो गीत खासगरी विवाहको हर्षोल्लासपूर्ण समयमा गाउँने हुँदा ज्यादै लोकप्रिय रहेको छ । विवाहको विभिन्न प्रसङ्गमा एकतर्फी र दोहोरो समेत यो गाउने गरिन्छ । मागर गीत दुलाहालाई लुगा लगाइदिदा, डिउली डने बेला, बरात जाने बेला आदि विविध समयमा गाउने गरिन्छ । उदाहरण-

कहँवै तो सिजै चकिया रे, कहँवै तो सिजै खुटिया रे ?
पहरवै से सिजै चकिया रे, बनवै से सिजै खुटियाँ रे, मोर उरुदा सुहावन ।
कहँवै तो सिजै वपुरी नेधरीया रे, मोर उरुदा उराइ धारो रे ?
मैया कोखे सिजै नेधरीया रे, मोर उरुदा डराइ धारो रे, मोर उरुदा सुहावन ।
कहँवै तो सिजै उरुदा रे, कहँवै तो सिजै डेलवा रे ?
खेतवा सिजै उरुदा रे, मैया हाँथे सिजै डेलवा रे, मोर उरुदा सुहावन ।
पर्वत से खसली उरुदा रे, उरुदा जोतै रे, मोर उरुहा सुहावन ?
के मोर जोतै खेतवा रे, के मोर बोवै उरुदा रे ?
दादा मोर जोतै खेतवा रे, बाबा मोर बोनै उरुदा रे, मोर उरुदा सुहावन ।
के मोर कातै उरुहा रे, के मोर लाडै उरुदा रे ?
बहिनी मोर कातै उरुदा रे, दादा मोर लाडै उरुदा रे, मोर उरुदा सुहावन ।^{३३}

सुरहीक गायक गोबरा मगायोउ चारीकोन चारी
चौक पुन्यायो चौमुख डिया जलाय बिचबिचै सिन्दूर टिकाय,
एक और ठरियाइ राम एक और लक्ष्मण एक और ठरियाइ सीताजानकी,
भिन्ने से निकरै माता कोशिल्या आलुर बालुर पर्से लागै,
नानो भौजिहिन आइलर खाइलर लक्ष्मी परछलेउ,.....

३३. बुभौनी चौधरी, कोहलपुर गा.वि.स. वार्ड नं. ४, चपरगौडी, कोहलपुर, बाँकेबाट प्राप्त जानकारी ।

दुलाहालाई लुगा लगाइदिने क्रममा आमा, काकी, भाउजूको गाउने मागर गीत :
हमारे दुलाहा भैया बुक्वा लगावै
बुक्वा त बाटै बहिनी हातै
हमारे दुलाहा भैया जामा जो पहिराई
सुगघा मन्दिल चरी देखै
हमारे दुलाहा भैया धोती जो पहिराई
धोतीया तो बाटै पुट बनिया दुकनिया
जाउ पुट धँनिया विहाय .....

(६) मैनागीत

यो गीत प्राय : भदौको महिनामा गाइन्छ । लामो स्वर तानेर गाइने यो गीत युवायुवतीको प्रेमरागले भरिपूर्ण भाव हुने गर्दछ । उदाहरण-

अरि मैना रे विजुलमा हुटिया गोरियाले मारी मोहनी लगैलो हो रे मैना,
मोर सरटीया माकुना भुलानी हो रे मैना कुर रर .....।
मैना हाली हो खो हाली हो खो पियारी तुहारे सरटीया मोर माकुना भुलानी हो रे
मैना
मैना अलिया हो गलिया हात्ती दगुरायो हो रे मैना
भेली मिठैया गोरियाले मारी मोहनी लगैला हो रे मैना

(७) हुरडुङ्गा गीत-

दशैं, तिहारमा नाचिने हुरडुङ्गामा नाचमा गाइने गीतलाई हुरडुङ्गा गीत भनिन्छ । यो गीतमा विहान, दिउँसो, साँझ, राती, आधाराति, मिर्मिरे बिहान लगायत विभिन्न प्रहरमा गाइने फरकफरक सन्देश बोकेका भिन्दाभिन्दै गीतहरू हुने गर्दछन् । यस गीतमा खासगरी श्रीमान्/श्रीमती बीचको माया, प्रेमप्रसङ्ग र दैनिक व्यवहारका कुराहरू हुने गर्दछ ।

उदाहरण :

बाटैबाटै गई ले हो बाने नही पइलै हो बतेही पइले वाटीया ॥
जोहटी रेबस पीयावा मोहीलाई चोलो वटीया ॥
जैनेपन थुपीया मोरै गैईलै वटीया मली न हो भई नै वटीया मलीन हो भैनै ॥
बीध कैस नही ओर से जाबहल पुरवै चे हो पीया मोहीलाई चोलो बीधके ॥
जबसे पीया मोर गैनै सब सुखालाई हो गैये नैसवदुखा दर्ई हो गैने सब सुखा ॥

(क) सुमरौती :

सुमरौती हरदुइगवा नाच नाच्चा सुरुमा गाइने मङ्गलचरण गीत हो । यस गीतमा देवीदेवताहरूलाई खुसी तल्याई आफ्नो सुखद जीवनको कामना गर्दै गाइने सुमरौती थारु लोकजीवनमा अभिन्न अङ्गकोको रूपमा रहेको छ । थारु लोकगीतमा पनि मङ्गलचरणको रूपमा इष्टदेवताहरूको स्तुति गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ । यस गीतलाई थारु भाषामा सुमरौती वा समरौती भनिन्छ । सुमरौती गीतको उदाहरण यसप्रकार छ :

हांहारे पहिले मै सुमिरौं सरस्वती माता ।
हरे भूले अक्षररे मैया मोर देहु रे बताय ॥
हांहारे टुटल अक्षखारे मैमा देहु रे जोराय ।
हरे ओंठे कंठे रे मैया मोर बैठरे अस्थाय ॥
हांहारे जून तो भैने अधियार ।
सबहे मनुखवा हो दियना जलाए ॥
दांहरि आए बियाहन सिरसापाल रानी राधा ।
हरे घरही बहेर चौदिंशारे उजियार ॥
हांहारे देउजन बारात गैनै नारी नरिवास ।
हरे अपने अपने घरके काजे बिसराय ॥
हांहारे रुकमिन कन्या महल अकेला ।
हरे चलि आँवो प्रभूनाथ रे गोपाल ॥
हांहारे रुकमिन कन्या सोहाये चरत बिलाप ।
हरे चल आवो प्रभूनाथ रे गोपाल ॥

हांहारे लोग करै परभकै बयान ।
हरे दुःखसुख सब काँटै रे भगवान ॥^{३४}

(ख) लहचारी गीत

सुमरौती पछि गीत शुरु गर्दा लहचारी गीत गाएर शुरु गर्ने गर्दछन् । लहचारी गीतलाई शुरु गर्ने गीत पनि भन्ने चलन छ । हरदुइवा नाचको गीतमा कुनै पनि गीत शुरु गर्नु भन्दा अगाडि लहचारी गीत गाउने गर्दछन् । लहचारी गीतको उदाहरण यसप्रकार छः

ये हे कौने भवन रे से जोगिया एक आवै ।
हरे कौन भवन रे जोगीया चलि जावै ॥
ये हे पुरने भवन रे से जोगिया एक आवै ।
हरे पच्छिवै भवन रे जोगिया चलि जावै ॥
ये हे अगली दुवरीया जोगी धुनीया रमावै ।
हरे पछली दुवरीया रे जोगी मोर आलाखा जगावै ॥
ये हे कोररा भित्तर सीता भिक्षीया तो देवै ।
हरे बधल भिक्षीया अरे जोगी मोर भिक्षा न लेवै ॥
ये हे कोररा बाहेर सीता भिक्षीया तो देहनै ।
हरे रथ हे चढाई रे ऐना हारी लिहे जावै ॥
येहे मधुरी वचन रे सीता गोहरावै ।
हरे ऐही जुग म कोइ नही जोधा मोही छोरारव ॥
येहे यतरा वचन रे सुनल खगपाती राजा ।
हरे केकर टिरीया रे माई कौना तोर नाउ ॥
ये हे प्रभुक तिरीया सीता मोर नाउ ।
हरे निसच हरि लिहे जावै हो जोधौ महि छेराउ ॥^{३५}

---

३४. शालिकराम चौधरी, कोहलपुर गा.वि.स. वार्ड नं. ४, चपरगौडी, कोहलपुर, बाँकेबाट प्राप्त जानकारी ।

३५. ऐजन् ।

(ग) रतनचुवा गीत

रातको प्रहरमा हुर्हुड्वा नाच नाच्दा गाइने गीतलाई रतनचुवा गीत भनिन्छ । यो गीत रातभरि गाइने हुनाले यो गीत धेरै लामो हुन्छ । रतनचुवा गीतमा गीलाप, करनौती, कदमधैया (वैशाख) आदि पर्दछन् । रतनचुवा गीतको उदाहरण यसप्रकार रहेको छ ।

हाँहाँ रे भुकली अक्षरवा मैया सखो गुन माफ ।
हरे भुलली अक्षरवा मइया मोर देहुरे बताय ॥
हाँहाँ रे अपुई तो मइया पाठा पण्डित चतुरा सुजान ।
हरे मोहीका तो मइया पाठा पंडित चतुरा सुजान ।
हरे मोहीका तो कुछ दहनै रे भगवान ॥
हाँहाँ रे सुमिरौ मै सरसती लेखो तोरे नाव ।
हरे कुंठ बइठ गीत मोही देहुरे बताय ॥
हाँहा रे भुकली सनेहिया मैया करेब गुनमाफ ।
हरे भुलली अक्षरवा मैया मोही देहुरे बताय ॥
हाँहाँ रे सरने सोनेक देवता दक्षीना लुताय ।
हरे सरने सोनेक देवता महला उठाय ॥
हाँहा रे धनवसी गइलै अवधा पुरान ।
हरे गजेह पीताइल देवता सहरा बसाय ॥
हाँहाँ रे घर घर ईत मोरे वपुरा कीसान ।
हरे नाथल भईस वागलीया नही छीर ॥
हाँहाँ रे जब जाई गवरी देहनै असीस ।
हरे जुगजुग जियहु तोर धनी पहीरल कामीरे सेदुर ॥
हाँहाँ रे माइतो मदागिन गैने कुइया रे उदार ।
हरे रीतली मदागिन गिरहा गीलाप ॥
हाँहाँ रे मोर वसाइ लपवनी परजा मोही का नाही मान ।
हरे नित उठ डोमनी मोही वभनी कहाय ॥

दोहा- आज जैसेकोह लगनै माई मदागीन सुनो सुनो हो ।

हेक्त राजना मोरे बसाइल पवनी परजा मोही नही मानहर नही मानै ॥ - चौपाई

अही हो नित उठ वभनी कहत मोही जाप
हाँहाँ रे माइतो मदागिन गैनै बनरे विहार ।
हरे जहनै महादेव धुनिया, लगाय ॥
हाँहाँ रे उजरल दीहवा सँषा एक पीपर ।
हरे जेही तर मदागिन लेवै वीसराम ॥
हाँहाँ रे लत छोरी केस भुइया लोती जाय ।
हरे रोवली मदागीन गीरहे गीलाप ॥

दोहा- आज जैसे कोढे से काढत वातै माइ मदागीत सुवरन
हसुली कातत वातै छापक छाली लैसेज विछाइत
वातै पुखे जाई वइथी जाय टह जाय ॥ चौपाई २

अरि हो इदर लोक सेधियरी चली जाय,
हाँहा रे राजा गुरु वावाक वेटी घरमा धियान ।
हरे परिधी देखन रे धियरी चली जाय ॥
हाँहाँ रे पुखे तो हेरल धियरी सुरजा कई भार ।
हरे पछिवै तो हेरल धियरी निर जीन देवी रे करतार ॥
हाँहाँ रे उतरे तो हेरल धियरी हरी कनी लास ।
हरे देखिने तो हेरल धियरी सीउ जगर नाम ॥
हाँहाँ रे उपरे तो हेरल धियरी धुधीरे कुहीर ।
हरे तरही तो हेरल धियरी निसु अधीयार ।
हरे एक के मनुषवा रोवल बन माभ ॥

दोहा- आज जैसे काहे लगली धर्म धियरिया सुनो सुनो टुहु महादेव
तुँह तो वैढेव दुनो बात छेकी वही बेल बवुर के छहिया
माइतो जइनु मीती बनबू माई मदागीन कोषी लेवै अवतार ॥- चौपाई ३

अरिहो इहाँ सेतीन गावर धियरी चलीन भये,
हाँहा रे जाई पहुचल धियरी मदागीन कै पास ।
हरे कौने करनिया मदागीन रोवली वनी वास ॥
हाँहाँ रे वरहे कोस रे मोरे अवधपुर गाँव ।
हरे सोने हरकने मोरे अवधपुर गाँव ।
हाँहाँ रे नही मोर धिमा पूत जलम के बाँझ ।
हरे मारीके हेवत राजा लिषैरे बनीबास ॥
हाँहाँ रे तुहरे कोषी माई मदागिन धियरी लेही अवतार ।
हरे अचला पसारी मदागिन लेहनै उठाय ॥

दोहा- आज जैसे काहे लगली धर्म धियरिया सुनो सुनो हो,
माई मदागिन जाहुँ जाहुँ अवधा नगरिया राजा हेवत कै
काँख पजार रहेउ कोष जियती वरन धियरी लेही अवतार हह अवतार ॥- चौपाई ४

अरि हो खेलत हँसत मदागिन चलीन भये,
हाँहाँ रे इहाँ सेतीन माई मदागिने चलीन भये ।
हरे अवधा नगरिया मदागिन भइ गैनै थार ॥
हाँहाँ रे शहर घूमी घूमी मदागिन कउना रे उराय ।
हरे सोनकै पलगिया मदागिन सेजिया विछाय ॥
हाँहाँ रे आधी रात बिति गैनै भैनै भिनसार ।
हरे सेज पधरिया मदागिन दर नै उठाय ।

दोहा- आज जैसे काहे लगली धर्म धियरिया सुनो सुनो हो,
लतड महादेव तुह तो वइतो दोवात छेकी कै
वेलतो वबूर के छहिया माइ तो मदागिन कोषी लैवो अवतार हह अवतार । चौपाई-५

गिलाप गीत (अधरतिया गीत)

ये हे अजुई अवध भैनै सुने एक रामा हो ।
बिना अजुइ अवध भैनै सुने ॥
रामा, लक्ष्मिन, सीता बनका सिधारिन हो ।
ये केकही लिखल बनबासे एक रामा हो ॥
बिना अजुइ अवध भैनै सुने ॥
रामाके संग सीता चलै साथ हो ।
ये हे केकही छोरला आँसु धोर एक रामा हो ॥
बिना अजुई अवध भैनै सुने ‘
जाइ भारथ एक संग हरणी हो ।
येहे हमहुँ अइबा वान जीते एक रामा हो ॥
बिना अजुइ अवध भैनै सुने ॥
तुलसीदास रे प्रभु तुहरे दरस रे बिना ।
ये हे राम लक्ष्मिन बनिबासे एक रामा हो ॥
बिना अजुई अवध भैनै सुने ॥

आज जैसे काहे लगली धर्म धियरिया सुनो टुहु महादेव
तुहँ तो वैढेव दुनो वात छेकी वही बवुर के छहिया
मइतो जइनु मीती बनबू माई मदागीन कोषी लेवै अवतार ॥- चौपाई ३

अरिहो इहाँ सेतीन गावर धियरी चलीन भये,
हाँहाँरे जाई पहुचल धियरी मदागीन कै पास ।
हरे कौने करनिया मदागीन रोवली वनी वास ॥
हाँहाँरे बरहे कोस रे मोरे अवधपुर गाँव ।
हरे सोने दरक्ने मोरे वाँतै अधीकार ॥
हाँहाँरे नही मोर धिया पूत जलम के बाँझ ।
हरे मारीके हेवत राजा लिषैरे बनीबास ॥

हाँहाँरे तुहरे कोषी माई मदागिन धियरी लेही अवतार ।
हरे अचला पसारी मदागिन लेहनै उठाय ॥

दोहा- आज जैसे काहे लगली धर्म धियारिया सुनो सुनो हो,
माई मदागिन जाहुँ जाहुँ अवधा नगरिया राजा हेवत कै
काँख पजार रहेउ कोष जियती वरन धियरी लेही अवतार हह अवतार ॥ चौपाई- ४

अरि हो खेलत हँसत मदागिन चलीन भये,
हाँहाँरे इहाँ सेतीन माई मदागिन चलीन भये ।
हरे अवधा नगरिया मदागिन भई गैनै थार ॥
हाँहाँरे शहर धूमीधूमी मदागिन कउना रे उराय ।
हरे सोनकै पलगिया मदागिन सेजिया विछाय ॥
हाँहाँरे आधी रात बिति गैनै भैनै भिनसार ।
हरे सेज पथरिया मदागिन दर नै उठाय ॥

दोहा- आज जैसे काहे लगली धर्म धियारिया सनो सुनो हो,
लतड महादेव तुह तो वइतो दोवात छेकी कै
वेलतो वबूर के छहिया माइ तो मदागिन कोषी लैवो अवतारहरू अवतार । चौथाई- ५

कठ्मधैया गीत (माधवके कथा) (बेरीजुन गाउने गीत)

चौपाई- २

माधव बैथल पवनी दुवारे ।
हरे राजा मदिलमा होत अखवोर ॥
येही दरवार मीरडंग धुनी होई ॥
हरे मुख लोग बुझ नाही कोई ॥
मरुख राजा मुरुख सभू लोगे ।
हरे मुरुख सभा बैठै अरथाइ ॥

दोहा- बाजी गधनल नाचे गावै गीत पवारी^२
चतुर वीछे छन देखिकै^२ भुले मुरुख गवार
तुर्य सदुई बाजै^२ दुवा दस मीरडंग
माधौ नला बैठी विचारै^२
सबडा सबड कै अंग
राजा से सो कहो^२ हे वंधो पतीहार
जो सभा तुहारी है सो सब मुरुख गवाड ।

(घ) दिन नचुवा गीत

राजा जानुको गीत

ये राज जानुको हो जाग वोही थाना ।
देश देश नीरया नेवती पठाने ।
ये नेवती राज हो कोथीन देश ।
इन्द्रा सहीत देउ मनी आये ।
ये लंकापती से हो रवना आये ।
हरे दसो धुज जनकी हो देषी देरनी ।
ये सीसा दोलवत राम चली आये ।
हरे अवधीया जनकी हो देषी देरनी ।
ये असी मनके हो धनुषा मर यिहै ओव गये ।
षटो बारे बारे भुप हो देषी देरनी
हरे इन बुते धनुषा उठोया नही जाये ।
येजे मोरे आसीमन नै धनुषा उठई ।
हरे जेही धीया जनकी हो देबु वीडपेह ।
ये अगुठा कबुते राम धनुषा उठाये ।
हरे बये हाथे धनुषा दहीन कैइ लीइन ।
ये जतकी कबुते राम धनुषा तीकोरै ।
हरे नौ उषढ पीरथी उठल घहरये ।

ये राजा प्रसराम काने परव अवजे ।
हरे असा पखल कोई नही राजा ।
ये के करेतो होवो तुहा बरे हो भुपा ।
हमरे अगे तुहा दत कहाये ।
ये राजा दसरथ कैइ मैइ बरे हो भुपा ।
हरे राम नछना वीर हमही कहये ।
ये वोरई बनकै हो कोरई कतये ।
हरे बहु बीन्द्रा कै हो बस मगये ।
ये सेखुवा काठ कैइ हो तोरन गारये ।
हरे नीतहे पीछौरी हो मदफ छाये ।
ये सुरही गइकै हो गोबरा मगये ।
हरे गंगा जमुन कै हो जलभरी आये ।
घेचरीव कोने चरोव चौका मुपधे ।
हरे गज मोतीन कै हों चौका पुरये ।
ये चरोव कोने चरीउ कलस धारये ।
हरे चौउ मुषा दीपन हो देहनै जलये ।
ये चनना पीर हीप हो देहनै घरये ।
हरे बपे बैठै सीता दहीन बैठै राम ।
ये सत भवरी पाहो देहनै घुमई ।
हरे राम सीता कैइ हो होवत बीइपहे ।
ये अइल बरमना बैठै मनही लगाई ।
हरे बैठाल बरमना बेद सुनये ।

गौरी बीहाय गीत

ककाहारा हो नगरी संदेसा ।
हरे गौरी बीयहान चललो संदेसा ॥
ये षाष लगीनत बौसुधी कीन ।
हरे भांग धतुर खजाना हो लीना ॥

ये गदसेली सीर सोहत गंगा ।
हरे मसमा भभुता चढाक्त अंगा ।
ये पाधर घुसर घूसरो ब्राते ।
हरे चलती चवावै हो वीरजा जीउकै पानी ।
ये नामै जानु हो कुसर राजा ।
हरे करैरै लीहाल गलकै हो बाजा ।
ये चाह लीलहा राजा तारा फात कारै ।
हरे लोचीन तीन लोक उजीयारा ।
ये छरिना घनता कैलास पथाये ।
हरे बाबन बैला महेसर मागये ।
ये जुरतै कीहीन बाघल से हो बाते ।
हरे सोनेन सीधा मेढावत अनि ।
ये भ्रषा भालर गोर मोतीत माला ।
हरे घनेर बयल सीउ साकर पाला ।
ये नथीन नहाथा आपुई पहिराये ।
हरे कंचन से क्षुरादेव मेदाये ।
ये ताते रहेभो भुपा भयावन बाने ।
हरे चढैरे बयल सीउ जग कै हो दाने ।
ये थाढो सुन्दर देषही तमासे ।
हरे सीख्या सहेलार सभु देख्न आये ।
ये दहकत बयाल चलवता पुछ्छी ।
हरे कासोभा है इन्द्र जीउ के थाने ।
ये ढोल नगारा हो बाजत संखा ।
हरे मसता चलैरे जोगी सीउ बाने ।
ये नहकै बाघेउ हेवचल जीउका ।
हरे गौरी कै दुपटी गामर कैइ लीला ।
ये ताते खबर सबै देउता आये ।
हरे मुनो गंद्राप देउ देखन आये ।

ये थन गरै कनचन कै हो अथै ।
हरे मोरे रचैबो हेवल चल जीउसे ।
ये छल देखन सब चलता सहेलर ।
हरे पार्वती कैहो छरहु अकेला ।
ये ढाइके चढौ धूम के हो उचे ।
हरे देखिन रुप सीउ सबै नाचे ।
ये नारी एक भभीषन आये ।
हरे जाहैरे हेवचल जाहैरे केवलचल ।
ये फासी दीजैहो तेजा भवानी ।
हरे सखीया देखिन गर्बो मुसकयानी ।
ये बाजत गीरजा हो बोलत सखा ।
हरे मसता चलै हो जोगी सीउ बाका ।
ये भागा भाको से हो सांस लगाये ।
हरे सीस नाग हो गरे लपटानी ।
ये मनमा सोच धेरै नाही कोई ।
हरे करम लीखल हो बरपावा सोई ।
ये जाइ बराती डवरे हो थारी ।
हरे बीजुकै बैला बाघ गुर्राये ।
ये राजा बिरजा हो देखै तमासे ।
हरे सभै रे डीगम्बर सोहै पीताम्बर ।
ये लाल कै राजा हो पाउा पसारै ।
हरे गज मोती नसे चौका पुराये ।
ये औरो लोग देरै नेवा छावारा ।
हरे अचल करै मै अन्नराज से ।
ये सीउ समात से हो सीउ बरदानी ।
हरे चरन तेजीकै लैहानै भवानी ।
ये हरकोक देवत नार फुलखाये ।
हरे धन बसतर सब देहालै लुताये ।

अपने महलिया मदीया चुवाबै हो ।
 हाँ हाँ रसुव मै छैला छवेलवा हो, नाई गोरिया ॥
 हुमरो सासु बातै बरा मद चिखनी ।
 हाँ हाँ हम धानी रखले उछैला छवेलवा हो, नाई गोरिया ॥
 एक हाथे दोला एक हाथे करई मदीया ।
 हाँ हाँ थियती छैयल मुरभावै हो, नाई गोरिया ॥
 जाउ तुहु रजवा सवारी बियाहवो ।
 हाँ हाँ नींद भर सोवै नाही देबुँ महरजवा ॥
 जौ तैं रनिया नींद भर सोय नही देबे ।
 हाँ हाँ अलगे नगँला छवाइबुँ महरनिया ॥
 जाउ तुहु रजवा अलगे बँगला छवाइवो ।
 हाँ हाँ बँगलम लुकरी लगाइबो महरजवा ॥
 जौ तैं रनिया बगलम लुकरी लगाइबे ।
 हाँ हाँ अलगे तमुवा गराइबुँ महरनिया ॥
 जौ तुहु रजवा अलगे तमुवा गराइबो ।
 हाँ हाँ तमुवक दोरिया कतैबुँ महरजवा ॥
 जौ तैं रनिया तमुवक दोरिया कतैबे ।
 हाँ हाँ बनि जइबुँ जोगिया भिखारी महरनिया ॥
 जौ तुहु रजवा जोगिया होइ जइबो ।
 हाँ हाँ हमहुँ जोगिन होइ जइबुँ महरनवा ॥
 कन्दा बतोरी कई धुनिया लगाइबुँ हो ।
 हाँ हाँ हम धानी बैठीके भवरी लगाइबो हो ॥
 जौ तुहु रजुवा भाँगी पाती तुरबो ।
 हाँ हाँ हम धनी सेजिया लगाइवो हो, नाई गोरिया ॥
 जौ तुहु रजवा सेजिया पर सोइबो ।
 हाँ हाँ हम धानी बेनिया दोलैबुँ हो, नाई गोरिया ॥

(ड) भिन्सरीया गीत (बिहग्रा गीत)

खेली लेबु दिनचारी नैहरवम, खेली लेबु दिनचारी ।
हरे पहिले गवन ओवे दुई जने रे नउवा बराभन वारु ॥
पैयाँ तोर लागू विद्रा गोसाई रे ।
हरे अबकी लगते देबो तारी नैहरवम खेली लेबु दिनचारी ॥
दोसरे गवन आवै सैयाँ हमारे अन कहाँ लीउ नुकाऊँ ।
हरे बाँहिया पकर के दोलिया बैठावे रे ॥
कोई नही लेहल छोराई नैहरवम खेली लेबु दिनचारी ।
हरे दूर से निकारी आँगन कै दिहिन अँसुवा धुरै भिजै सारी ॥
जम्मा के दोर कोइलिन बोलैरे ।
हरे मधुरी मधुरी पिया मोरे नैहरवम खेली लेबु दिनचारी ॥
छोते छोते दोलिया चन्नन कैरे छोते लागे कहारे ।
हरे छोते है रानी सीता बने है रे ॥
भूइया लोटल उनके केसर नैहरवम खेली लेबु दिनचारी ।
अरे अरे भैया बापके कहरावौ सुन कहरा मोरे बात ॥
हरे छीन एक दोलिया उतारिन धारो रे ।
हरे हेरी लेबुँ बापकी नगरिया हो मै खेली लेबु दिनचारी ॥
नैहर रहली बरा सुख पैली बोलली सखीन सँग साथे ।
हरे अब तो परली पराई हाथे रे ॥
हरे दूर देश जइनु ससुरार नैहरवम खेली लेबु दिनचारी ।
तुलसीदास प्रभु तुहरे दरस बीना तुलसी दास प्रभु हो ॥
हरे कोइ नही होनै सँग साथ ससुरारमन खेली लेबु दिनचारी ॥

बिहग्रा गीत

हरे कव उठी गैनै पियवा हो मोरे, हरि माधव हो ।
सेजिया से गैनै पियवा हो मोरे ॥

सोवनी मै रहनु रे, एक हे, पलँगाँ पारे सोवती ।
 हरे कव उठी गैनै पियवा हो मोरे, हरि माधव हो ॥
 सेजिया से गैनै पियवा हो मोरे ॥
 जौते पनयु थिया मोरे गैनै, बत्तिमा मलिने रे भैनै ।
 हरे कुसवा जलन गैने बीरजा बन लागत, हरि माधव हो ॥
 सेजिया से गैनै पियवा हो मोरे ॥
 आरे आरे भैया रे बतकी बतुहिया हो आरे आरे ।
 हरे यिहे पनयु देखलो विदेशीयाक जाई, हरि माधव हो ॥
 सेजिया से गैनै पियवा हो मोरे ॥
 केकेर खनिया रे केकेर भवानीया हो ।
 हरे केकेर सरुपवा तोर पिया बातै, हरि माधव हो ॥
 सेजिया से गैने पियवा हो मोर ॥
 तुहरे खनिया रे तुहरे थवानीमा हो ।
 हरे तुहरे सरुपवा मोर पिया बातै, हरि माधव हो ॥
 सेजिमा से गैनै पियवा हो मोर ॥
 देखेक देखनु रे सीरी रे मोरंगपूरी रे ।
 हरे पराइ तिरियन साथे तोड पिया भुले, हरि माधव हो ॥
 सेजिया से गैनै पियवा हो मरेर ॥

(८) बर्कीमार गीत

बर्कीमार गीत असोज कार्तिक महिनामा गाउने गरिन्छ । यसमा महाभारतको कथाबस्तु गीतिलयमा गाइन्छ । प्राय पुरुषहरूले मात्र गाउने यस गीतमा मादल, डफ र ठूलोखाले भालर वजाउने गरिन्छ । उदाहरण :

वेवुरी विनायक भ्रमकी उरावै ॥
 विनावादर बुदी तुमार धनपटि धन रे सुगा कैठोर ॥
 हिड्दा बइस मोटी देउ रे सिखाय भगमोटी सरमली हैबु टोर नाउँ ॥
 देखी धरम देवी धनधल बाट ॥

राजाजीरी जो धन कह जब लागे ॥
सकुनी मामा जोरोरे उपाय सौकुछ मामा जोरो रे उपाय ॥
कौन कुन कै वेरवी गाय भली र भीम आजिरी जोधन ॥
कौर मारे बेहुरल गाय ॥

(९) बलहा गीत (पिङ्ग गीत)

बलहा गीत थारु जातिमा प्रचलित ऋतुकालीन लोक गीत हो । थारु भाषामा पिङ्गलाई बलहा भनिन्छ । यसरी थारु जातिमा पिङ्ग खेल्दा गाउने गीतलाई बलहा गीत भनिन्छ । यो गीत धेरैजसो गर्मी मौसममा गाइन्छ । युवतीहरू ठूलो रुखमा पिङ्ग हाल्नु लगाई त्यसमा पिङ्ग खेल्दै मिठो भाकामा बलहा गीत गाउने गर्दछन् । धेरैजना युवतीहरू जमा भई बलहा गीत गाउँदै पालै पालोसँग पिङ्ग भुल्ने गर्दछन् । यो गीतमा बाजाको प्रयोग गरिँदैन । दिनभरि, घाममा खेतवारीमा काम गरेको थकावत मेट्न वा मनोरञ्जनको लागि साँभ साथीहरूसँग आफ्नो दुखेसो पोख्दै पाल पालो बलहा भुल्दै गीत गाउँदै रमाइलो गर्दछन् । बलहा गीतको उदाहरण यसप्रकार रहेको छ ।

बलहा भुलती मोर लहंगा ना फाटे रे ना,
रमा के मोरे ननदी पाटन जउइया वरका दादु रेना ॥
पाटन हेरे गैलु मै फोटु खिचैनु रे ना,
रमा भित्तामे टँस्लु हेरी हेरी जियरा बुभैनु रे ना ॥
बाबा रे तै देखने बनजिया पुरुवा पाटन बजरिया रेना,
रमा जाईदे री दाई लक्षके भोभन्ना लिहे जाईदे रेना ॥
कतरेका पखत देखने पाटन बजरियाई रेना,
रमा गरी देवे सोलरा नाकके नथुनियाई रेना ॥
दुईयो बथिनियन रामे रामे कैला रेना,
रमा कहाँ जाइटो गोही मई जाइटु देखनेक देश रेना ॥

(१०) धमार गीत (मघौटा गीत)

थारु जातिको महान चाड माघे सङ्क्रान्तिमा विशेष गरी धमार गीत गाउने चलन छ । धमार गीत मंसिरदेखि फागुन महिनासम्म गाइन्छ । थारु जातिमा माघे सङ्क्रान्तिको एक दिन अगाडि साँझ मीठा मीठा परिकार पकाई खाने र आगो बालि आगाको वरिपरि रातभरि जाग्राम बसेर आगो ताप्यै बुढापाकाहरूले धमार गीत गाउने गर्दछन् । धमार गीत विशेषगरी पुरुषहरूले गाउँछन् । यो गीत गाउँदा डफ बजाउने गर्दछन् । यस गीतलाई डफ, धार, धुमरु गीत पनि भनिन्छ । धमार गीतमा मायाप्रेम, विरह विदेनाका अभिव्यक्तिहरू प्रस्तुत भएका हुन्छन् । धमार गीतका उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ :

कहँवै लगैवो आमा अमिलिया,
कहँवै लगैवो अनार ।
बरिया अगैवु आमा अमिलिया,
दरुवम लगैनु अनार ।
कहिसै सिचैवो आमा अमिलिया,
केहिसे सिचैवो अनार ।
दुधे से सिचैबुँ आम अमिलिया,
पानी से सिचैवुँ अनार ।
कहिदै रुधेनु आमा अमिलिया,
कहियै रुधेनु अनार ।
सखी भुल्ने जाई, सखी भुल्ने जाई,
कवीरे मिलावे कृष्णा राम हो ।^{३६}

बपकी सगरमे मुरीया लहान गैनुँ हा
सखिय हो इहे गंगा करैही दान सखिय हो ॥
बपकी सगरमे मुरीया लहान गैनुँ हा
सखिय हो इहे बीच गीरै टिकुली हमार सखिय हो ॥
मोरे पिछे ओखा गोरिया भैया मीटवा
सखिय हो इहे बीचे दारो महाजाल सखिय हो ॥

३६. दुनिया चौधरी, कोहलपुर गा.वि.स. वार्ड नं. ४, चपरगौडी, कोहलपुर, बाँकेवाट प्राप्त जानकारी ।

(११) बाल गीत

थारु समाजमा बालबालिकाहरूको लागि गाइने गीतलाई बालगीत भनिन्छ । बाल गीत भनेको बालबालिकाहरूलाई फकाउने गीत बाँके जिल्लाका थारुहरूमा बालगीत गाउने चलन छ । बालगीतको उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

भैयक बाबा निहुर गैला, तुहु निहुर निहुर जाउ
मोर हुरहुर छौना, फुतही लैयम आगी बा
भोगी दिलियम सिघ्रा बा
भैयक बाबा भूजी भूजी खाउ ।

गुरही री गुरही रोइवो की धोइवो
मसुरी फूलत घरे अइवो री गुरही
गुरही री गुरही रोइवो की धोइवो
मटरा फूलत घरे अइवो री गुरही^{३७}

आम पाके जाम पाके महुवा गड्रानी
भौजिक धिण फुटे बड्की भौजी बौरानी

(१२) पचरा गीत

पचरा गीत थारु लोकजीवनमा तन्त्रमन्त्रसँग सम्बन्धित हुन्छ । देवीदेवतालाई पुजा चढाउँदा, भारफुक गर्दा आदि विभिन्न अवसरमा पचरा गाइन्छ । यो गीत तान्त्रिक गीत हो । पचरा तान्त्रिक गीत भएको हुनाले सबैलाई यो गीत आउँदैन । तसर्थ यो गीत गुरुवाफले मात्र गाउने गर्दछन् । अरु लोकगीत भन्दा छुट्टै रहेको पचरा गीत तान्त्रिक गीत हो । पचरा गीतको उदाहरण यसप्रकार छ ।

---

३७. बुभिक्या चौधरी, कोहलपुर गा.वि.स. वार्ड नं. ४, चपरगौडी, कोहलपुर, बाँकेबाट प्राप्त जानकारी ।

हेंकिया कट्ट ढेंक कुटनी उमहौ हो
 उमहल कुइँया पानीहार ।
 चलो गरुवा अपने सवार ।
 उमहौ हो मैया उमहौ हो
 जैसे घुटरु परेउना ओइसे उमहौ हो ।
 चकिया पिसत चकपिसनी उमहल हो ।
 उमहल कुइँया पानीहार
 चलो गुरुवा अपने सवार ।^{३८}

(१३) भजन गीत

थारु समाजमा धार्मिक पूजाको अवसरमा गाइने गीतलाई भजन गीत भनिन्छ ।
 देवीदेवताको महिमाको गुणगान गरेर भजन गीत गाइने चलन छ । यो गीत धार्मिक पर्व,
 कीर्तन र पूजाआजा गर्दा गाइन्छ । भजन गीत सामुहिक वा एकल पनि गाउन सकिन्छ ।
 डफ, खभरी, भाल आदि जस्ता बाला भजनमा प्रयोग हुन्छ । भजन गीतको केही नमुना
 यस प्रकार रहेको छ ।

हरे राम, हरे सीता २
 सीता राम बोले, सिता राम बोलो
 जय राम बोलो, सिता राम बोलो
 भजे भगवान, जय तुलसीदास, भजे भगवान
 सब कोई जानै अजोध्यापूरा नगरी
 सब सखी जावै अजोध्यापूरा नगरी
 हम सखी बति बनबीपूरी नगरी
 सिता राम बोले, सिता राम बोलो
 जय राम बोलो, सिता राम बोलो
 भजे भगवान, जय तुलसीदास, भजे भगवान
 हरे राम, हरे सीता २

---

३८. गुरुवा गंगाप्रसाद थारु, कोहलपुर गा.वि.स. वार्ड नं. ४, चपरगौडी, कोहलपुर, बाँकेबाट प्राप्त जानकारी ।

(१४) जन्मोत्ति

u'?'safas hGdf}tL >[i^L;u ;DalGwt yf? nf]sbz{g ljifos
ufyf xfi] . o;nfO{ ;'v}{n klg dGg] ul/Psf] % . u'? afafn]
cfkm\Gff] cnfj}}ss zIQmáf/f >[li^nfO{ cufl* a(fPsf] j)f{g ul/Psf]
% . of] ufyf afs] lhNnfsf yf? ;dfhdf k'hfsf] cj;/df u'?jfn] jfrg
ug]{ rng % .³⁹ yf? ;dffhdf k|To]s uf+pdf Pp^f ;femf b]j:yn
lgdf{)f ul/Psf] x'G% h;nfO{ b]jyfg elgG% . To;df ;fd'lxs k'hf
ug]{ rng % . o; k'hfsf] cfof]hgf ufpsf] cu'jfn] ub{% . o;
k'hfnfO{ x]/L k'hf klg elgG% . of] uLt cGo cj;/df uf+O{b}g .
xf+ xf+ /] af^ uLt ;'? x'Gf] ub{% . o; uLtsf] pbfx/)f o; k|sf/
%g\ .

xf+ xf+ /] klxn] t] a;/t w'l/of w's'g .

x/] ca b}of snh'u w/n ld/tL ejg .

xf+ xf+ /] bf];/] t] a;/n uf]a/ s} /]v

ca b}of rf/L kf+p slnh'u ^]sn ld/tL ejg .

xf+ xf+ /] lt;/] sfOnf s} /]v

ca b}of sfO gxL+ l^sxL ld/tL ejg .

xf+ xf+ /] O+l^of t] kf&n /fhf dxn agfO{ .

b|Jo ;'xfjg xp+tf blif)ff n'^fO{ ..

xf+ xf+ /] k'?a] klR%j}+ xf] b]p+tf dxn agfO{ .

pt/], blif)f] xf] x]+ptf ;x/ a}&fO{ ..

xf+ xf+ /] xft]dt] al;/L u}nf e'hf sfn'jf/ .

#g e}nf al;/L u}nf algof bf]sfg ..

xf+ xf+ /] uf+ps] /]ltof}/] e}of} s'+jf /] vf]bfpm .
kx'gL g k/hf e}nf /] ;'v'wfd ..
xf+ xf+ /] uf+ps] /]ltof}/] e}of} aGw'/] ls;fg .

---

३९. गोविन्द, आचार्य, पूर्ववत्, पृष्ठ १२६-१२७।

gonL e}+;Lof/] e}of}] uNnL /] l%/sfO{ ..
xf+ xf+ /] lgt p&L /gLof xf] xfyd'v wf]O{ .
lgt p&L bf]dgL xf] kgLof sL hfO{ ..
xf+ xf+ /] n]x' /fhf ;]jf /L (f]s n]x'/] cflzif .
lgt p&L h}gL /] xl/s l]nfz ..
xf+ xf+ /] gf d} n]a'+ ;]jf /L (f]s gfxL /] cflz; .
ckg] t] /lgof xf] lnxn j]gjf; ..
xf+ xf+ /] gfxL+ s/a'+ u'nfd gfxL /] cflz; .
ckg] t] /gLof xf] lna'+ algjf; ..
xf+ xf+ /] n]x' n]x' r]l/of xf] lr&Lof xdf/ .
lox] lr&L b]xn r]l/of /lgof xfy ..
xf+ xf+ /] lr&Lof t] x]/n /gLof e}nf /] tof/ .
lgt p&L /gLof xf] sxnf gfefO{ ..
xf+ xf+ /] let/] ;] lgs/n /gLof c+ug] e}nf &fx| .
d'v gfxL af]nn /gLof xf+y]/] gfxL *fn] ..
xf+ xf+ /] sf]O{ nfu] let/] xf] v]n xf+; s/] xf] .
sf]O{ nfu] c+ug] xf] dfg]/] k;tfO{ ..
xf+ xf+ /] lox] ;]ltg dfof/L dbfuLg rnLg e}nf .

agkm'n /gLof dbfuLg g]p/L enfhfO{ ..
 xf+ xf+ /] lrl/of r'?+u] xf] dfg'vf sL xdf/ .
 TofuL lbxn /gLof dbfuLg ckg] k|f)f ..
 xf+ xf+ /] lx/f dxnfs} c;nf /] *f]n} .
 cf}w]s /gLof dbfuLg k/n ljkt ..
 xf+ xf+ /] hfpm hfpm cf}|/ d'xfb]p d[To' ejg .
 jxL+ aguf}/L dxfb]p eO{ /] u}nf &fx| ..
 xf+ xf+ /] lox];]ltg uf}/L dxfb]p rnLg e}nf .
 cf}w] s/lgof dbfuLg b]a+' /] ;d'emfO{ ..
 xf+ xf+ /] t'x'+ a}&f] h+und] wf/f] /] Wofg .
 cf}w] s/lgof dbfuLg sx\|a'+ ;d'emfO{ ..
 xf+ xf+ /] sf}g] s/lgof dbfuLg u}nf] algjf; .
 cjwL s/lgof dbfuLg s/a+' algjf; ..
 xf+ xf+ /] %f]/L hfpm /gLof dbfuLg cjw} gu/ .
 %'O{ bf/n /gLof dbfuLg t'n;f ;'hfg ..
 xf+ xf+ /] Ps argLof /] b'O{ arg lagf .
 afrf x/fOn /gLof e} /] u}nf &fx| ..
 xf+ xf+ /] lox];]ltg /lgof dbfuLg rnLg e}nf .
 wfO{ t] /gLof dbfuLg ckg] dxn ..
 xf+ xf+ /] el/of lktfDa/ r]l/of kgLof k/f];.
 lgt p&L /gLof xf kgLof sL hfP ..
 xf+ xf+ /] kgLof t] lbxn r]l/of alxgL /gLofsL
 kgLof lkjfOn uf]l/nf u}nf /] ;demfO{ ..

(१५) लाला गीत (लल्ला गीत)

yf? hfltsf d'Vo k]zf s[lif ePsf] ltdLx; c;f]h / sflt{s dlxgdf
laxfgkv xnf] hf]Tbf ufOg] uLtnfO{ nfnf uLt jf nNnf uLt elgG%
.o; uLtdf r]nLx;n] ckm\ga j'jf;u u'gf;f] u/]sf] ;Gb]z e]l^G% .
nNnf uLtdf c? k|;+ux; klg kfOG% .⁴⁰ of] uLt Psn jf bf]xf]/L
?kdf ufOG% . nfnf uLt jf nNnf uLtsf] gd'gf o; k|sf/ /x]sf] % .

ptf] xf+ nNnf /], s]x'/L ;] cfj} /] aegLs a]^L xf]

s]x'/L ;] cfj} k&gjs j]^f xf], df]/f lbn u/uOn k&gjf;]

nfnL u/bs dfnf, nfnL df]/s dfnf, nfnL sf]^ df]/ lbn u/uOn
k&gjf;]

ptf] xf+ nNnf/] k'j}{ lbzf ;] cfj} aegLs j]^L xf]

---

४०. गोपाल दहित (थारु संस्कृतिको संक्षिप्त परिचय, २०६२, पृष्ठ १४३ ।

klZrjs lbzf ;] cfj} k&gjs j]^f xf] .

nfnL u/bs dfnf, nfnL df]tLs dfnf, nfnL sf]^,
df]/ lbn u/uOn k&gjf;] .

ptf] xf+ nNnf /] pQ/] lbzf;] cfj} aegLs j]^L xf]

blvgs lbzf;] cfj} k&gs j]^f xf], df]/ lbn u/uOn k&gaf;] .

nfnL u/xs dfnf, nfnL df]lts dfnf, nfnL sf]^,
df]/ lbn u/uOn k&gjf ;]

ptf] xf nNnf/] hLg hfj} %f]/L k&gjf k'tf ;],

;fy] xf] df]/] Djf]x g%'t] xf], df]/] lhof g ;Dem] xf] .

ptf] xf+ nNnf/] d} s};] afk lhof ;Demfp xf],

df]/] lbn u/uOn k&gjf;], b}of s};] lhof ;Demfp+ .

ptf] nNnf/] slx+s t}+ ljltof u}n] k&Gfjf ;fy],
 tf]/] s/gLof d} hLp bf/b]d,
 ptf] xf+ nNnf/] df]/] afaf t}+ df]/] tg gf x/\
 d} ckg] s/d yf]s] k&gjf;]
 ptf] xf+ nNnf /] df]/] s/gLof ;] t}+ ckg hLpgf afaf
 ptf] xf+ nNnf/] sfx} t}+ laltof sxn] /] d} ckg] s/d n}s]
 h}a+' xf]

५.२ बाँके जिल्लामा प्रचलित थारु लोकगीतको वर्गीकरण

Yff? efiffdf klg g}kfnL efiff h:t} ljleGg k|sf/sf nfsuLtx¿
 k|rlnt /x]sf %g\ . yf? ;d'bfodf rf*kj{, ;+:sf/ tyf Ct'cg';f/ ljleGg
 cj;/df nf]suLt ufOG% . g}kfnL nf]suLtsf] juL{s/}f ljleGg
 k|sf/n] u/]sf] kfOG% eg] yf? nfsuLtsf ;Gbe{df x]bf{ yf? nf]s
 ;+:s[ltsf s]xL cWo]tfx¿n] 'ljxfg'tyf yf? ;+:s[lt h:tf klqsdf yf?
 nf]suLtsf] ;+sng / k|sfzg u/]sf] kfOG% t/ uLtx¿nfO{ juL{s/}f
 u/]sf] kfOPsf] %}g . yf? efiff;flxTosf cWotf n]vgfy rf}w/L
 'sNkgf' n] yf? tYof+sdf hDdf 68 j^f yf? nf]suLtsf gfdsf af/]df
 pNn]v u/]sf %g\ . To;}u/L uf]kfn blxtN]f 'yf? ;+:s[ltsf] ;+llfKt
 kl/ro -2062_ df 24 j^f yf? nf]suLtsf k|sf/sf af/]df pNn]v u/]sf
 %g\ . oL yf? efiff ;flxTosf cWo]tfx¿ nf]suLtsf] juL{s/}f gu/L
 s]jn nfsuLtsf] gfd dfq pNn]v u/]sf %g\ . o;} qmddf g]knL nf]s
 ;flxTosf cWo]tf *f.uf]ljGb cfrfo{n] '/fKtL nf]s ;flxTo -2063_ df
 yf? nfsuLtnfO{ ;+:sf/ uLt, rf*kj}{sf uLt, Ct' uLt, afx|df;] uLt u/L
 hDdf rf/ efudf ljefhg u/]sf %g\ . o;/L *f.cfrfo{n] u/]sf] yf?

nf]suLtsf] juL{s/)f g} xfg;Dd ;a} eGbf alnof] cfwf/sf] ?kdf
/x]sf] % . g]kfnL nf]s;flxTosf cWo]tf wd{/fh yfkf / x+;k'/]
;']bLn] -g]kfnL nf]s;flxTosf] ljj]rgf_ ;fdfGo uLt, ;+:sf/uLt, Ct' jf
j]t;DaGwL uLt, sd{uLt, kj{uLt, nfsg[Tod"ns uLt / l]ljw u/L ;ft
k|sf/n] g]kfnL nfsuLtnfO{ jUfL{s/)f u/]sf %g\ . To;}u/L
nf]s;flxTosf cWo]tf ;Todf]xg hf]zLn] g]kfnL nf]suLtnfO{ cf&
efudf ljefhg u/]sf %g\ .

- s_ ehgsf ?kdf ufOg] nf]suLt
- v_ g[To;u plgPsf nf]suLt
- u_ rf*kj;u ;dGjo ePsf nf]suLt
- #_ syf uf+l;Psf nf]suLt
- ^_ pT;jdf lemlsg] nfsuLt
- Rf_ k]ddo hLjg;u uf+l;Psf nf]suLt
- %_ ;fdlos nfsuLt
- h_ o'alf]qdf k|f) ;~rf/ ug]{ nf]suLt

r*fdl)f gGw'sf cg';f/ ;fdfGo uLt -;+w} ufOg] Psn, ;fd'lxs
/ bf]xf]/L_ / l]lzi^ uLt -wfld{s uLt, ;+:sf/uLt, >duLt / kj{uLt_
u/L b'O{ k|sf/n] ljefhg u/]sf %g\ . To;}u/L sfnlEQm kGtn]
g]kfnL nf]suLtnfO{ cf& efudf ljefhg u/]sf %g\ .

- s_ kj{:t/Lo uLt
- v_ hflt:t/Lo uLt
- u_ sfo{:t/Lo uLt
- #_ Ct':t/Lo uLt
- ^_ nf]sgf^o:t/Lo uLt

-r_ u|fd:t/Lo uLt

-%_ lhNnf:t/Lo uLt

-h_ /fi^«:t/Lo uLt

dflysf ljåfgxçn] u/]sf] g]kfnL nf]suLtsf] juL{s/)f nfO{ cfwf/
dfgL afs] lhNnfsf yf? nf]s uLtnfO{ df]^fdf^L ?kdf rf/ efudf
juL{s/)f u/L cWoog ul/Psf] % .

1_ ;+:sf/ uLt

2_ afx|df:] uLt

3_ Ct'sflng uLt

-s_ kj{ uLt

-v_ kd{ uLt

4_ ljlijw uLt

-s_ afnuLt

-v_ ehg

-u_ tGqdGq ;DalGwt uLt

-#_ ;f]^a uLt

-1_ ;+:sf/ uLt

;+;f/df k|To]s hft hfltxçsf] cfkm\g} wd{, /Lltl/jfh
x'G%g\ . k|To]s hfltn] hGd b]lv d[To'ko{Gtsf x/]s sd{xç,
wfld{s lj|wxç cfkm\gf] hftLo k/Dk/fcg';f/ ;DkGg ub{%g\ . o;/L
hftLo k/Dk/fcg';f/ ljleGg ;+:sf/ sd{ ;DkGg ubf{ ufOg] uLt g}
;+:sf/ uLt xf] . ;+:sf/ eg]sf] s'g} klg hft hfltsf] lhp+bf] Oltxf; xf]
. oL ;+:sf/ sd{ ubf{ ufOg] uLtnfO{ ;+:sf/ uLt elgG% . h:t} M
%}+&Ldf ufOg] uLt, Gjf/gdf ufOg] uLt, ljfxdf ufOg] uLt, cflb

. afs] lhNnfd f ufOg] dfu/ uLt ;+:sf/ uLt cGtu{t kb{% h'g ljjx
;+:sf/df ufOG% afs] lhNnfd ljjfxdf dfu/ uLtsf] pbfx/)f tn k|:t't
ul/Psf] % M

xd/] b'nxf e}of a's'jf nufj} /,] as'jf ly/ a}yfj] /]
hOxL dIGb/ s} leQ/ a}y], ;:'s] #/ n'^] /] .
rnf] rnf] alxgL /L a's'jf nufj} /] ,
df]/] e}ofs d] jk'/L g]w/Lof a's'jf nufj} /] .
xd/] b'nxf e}of a's'jf nufj} /} a's'jf ly/ a}yfj} /],
b|x' b'nxf e}of xdx's a's'jf xdx' hfO{ j|/oft /] .

-2_ afx|df;] uLt

jif{el/ h'g;s} j]nf ufpg ;lsg] uLt ePsf] x'gfn] o:tf
uLtnfO{ afx|df;] uLt elgG% . afx|df;] uLt g]kfnL nf]suLtnfO{
s'g} klg Ct'df Psgf; ;'Gg ;lsG% . afx|df;] uLt ;bfaxf/ j[lf h:t}
x'G%g\ h'g slxNo} klg ;'Sb}gg\ lanfpb}gg\ . yf? efiffdf
afx|df;] uLtnfO{ 'a/d:of uLt/Aff/df;f uLt klg eGg] eng % .
o:tf] uLt ufpg s'g} cj;/ jf Ct' kv{g' kb}{g . afx|df;] uLtsf]
pbfx/)f tn k|:t't ul/Psf] % .

x] c;f(] df;] ckg/Lt wfP,
x/] a;/t d]#f rp(L; w]/f ..
x] el/ u}g} gbL gf/f lg;'f wf/f,
x/] ao/L r(\t cfj} df;f c;f(] ..
x] ;fjg ;hgL a/; emLg a+'bL,
x/] Ps ;/leh}/] bf;]/ gxL+ sf]O{ ..

x] eLht a;tf b'O{ yg xf/],
;dLs] tLns eLh} dfy] lnNxf() ..
x] af]nt bxb't sl/nt x+;f,
aol/gf dfl/ s/f]lg/ hg;f ..
x] efbf} ep+/f u'hf/] lg;/ft],
x/] sax'gf %'t} df]/] lkofs] ;+#ft] ..
x] ebf}+ s] dlxgf lg;" cl#jf/],
x/] lah'nL t/km u}g} aks] b'jf/] ..
x] s'jf+/] sGx~ff a/t Ps /lxP,
x/] gO{gf shn lz/ ;]+b'/ ..
x] afnt dfbn gfr sxfP,
x/] ;a ;lvof ldn b]vg cfP ..
x] b]vg cfP lkm/ k%tfP,
x/] lag /] lkof df]xL s'% gf ;#fo ..
x] klx/g sfldg cf}#/ gfx],
x/] xdx' cefuLg kfO{a sf+xf ..
x] sflt{s clx/f r/fjt ufO{,
x/] x+s/t clx/f cuf/fgf xLyf,
x/] g]jt clx/f r/fjt ufO{ ..
x] cuxg lak|f n]xg} cptf/],
x/] b'we/ cvgfj} ;+;f/]..
x] h]xL bLgfh] k/} ;f+lkg bf+;},
x/] e'vlkof;] bO{* xl/ gLGxf+ ..
x] k';] df;] k'; d+qL xf] gf;] ,
x/] emLg e}g] sk*f hf]jg e}g} ef? ..

x] o]xL b]xLof df]/] d/uf xnf]/f ,
x/] v]n s/] xf] h};] jgs} dh]/f ..
x] df#] df;] k*tf x} kfnf ,
cf++# hf+# &G* s+dk^ df]/] ..
x] s+k^ u]?jf xf] ygs^ uf]/ ,
x/] aLg/] kLof df]xL hf* g hfj} ..
x] kmfu'g dxLgf ax} kmu'gL aofn] ,
x/] jgs} kft e'O+of vx/fj} ..
x] em/L u}g} kftf /xL u}g} ?v] ,
x/] afp/] bO{* df]xL bf/Lu}nf] b'Mv] ..
x] d} hgj' kmu'gL aofn] ,
x/] lkofj} ks/ j+' d} e/ p+s'jf/] ..
x] r}t] df;] ag km"nL u}g] t]++;
x] km"njf nf]xg u}g} /fgL s'p+/] ..
x] a};fv] df;] a+;jf stfp
x] /rL /rL a+unf %jft df? ..
x] %jft df? ufjt uLt]
x/] ljgf/] lkof df]xL s'n cg /Lt] ..
x] h]&] df;] a+wtf s+^f/L ,
x/] n}s] s^f/L a}y] hds] b'jf/] ..
x] hf]t} hdbf xf] d+qf sxfP ,
x/] a/xf] a/; d'/bf b]j+' xf] hufO{ ..
x] h]tf] ufO{ a/xf]df;f ,
x/] h] kfj} a}s'G&s] af; ..

3= Ct'sfnLg uLt

nf]s ;flxTodf Ct'cg';f/ nf]suLt ufpg] k|rng /x]sf] kfOG% .
h;df ;doqmd cg';f/ kl/jt{g x'g] aif{rs|nfO{ Ct' elgG% .o:tf
uLtdf Ct'sf] k|efj jf k|/ff /x]sf] x'G% . o;} ;Gbe{df yf? hfltdf
Ct'sfnLg uLtsf] k|rng /x]sf] kfOG% .
afs] lhNnfsf yf? hfltdf k|rlnt Ct'sfnLg uLtnfO{ kj{uLt / sd{uLt
u/L b'O{ efudf ljefhg ug{ ;lsG% .

s_ kj{uLt

g]kfn ax'hflt, ax'eflif, ax' ;+:s[lt afs]sf] b]z ePsf]n] ox+f
k|To]s hft hfltsf] cfkm\g} rf*kj{xç /x]sf %g\ . o;/L r*kj{xçdf
nf]shLjg åf/f ufOg] nf]suLtnfO{ g} Ct'sflng kj{uLt elgG% .
afs] lhNnfsf yf?xçn] rf*kj{df kj{uLtxç ufpg] k/Dk/f /x]sf] % .
h:t} M s[i)fHfGdfi^dLdf 'ci^LdsL uLt df#Ldf wdf//w'd?
xf]nLdf kmfu uLt bz}+ltxf/df x'/b'^ajf uLt cflb ufpg] rng /x]sf]
% . oL uLtxç rf*kj{sf] cj;/df ufOg] x'gfn] o;nfO{ Ct'sflng
kj{uLt cGtu{t /flvPsf] % . kj{uLtsf s]xL pbfx/)f tn k|:t't ul/Psf
%g\

ci^LdsL uLt M

Ps dlxgf xf] hf;' b'O{ dlxgf ha k'u],
lt;/] dlxgf xf] hf;' e}nf gfxL ;/k'g .
rf}y] dlxgf xf] hf;' kf+r dlxgf ha k'u] ,
%&j} dlxgf xf] hf;' e}nf gfxL ;/k'g .

klxn] t] l;l/hn yn w/tL
l;l/hL t] u}n] xf] s'z s} *fy .
b';/] t] l;l/hn cGgs} k]+*
l;l/hL t] u}n] xf] cGg s} kft .

kmu'jf÷kmfu uLt

Vf]na xf]nL /], v]Ng xfnL /]
lkof hfO{ b]p n}x/jf /]
v]na xfnL /], v]na xf]nL /].
c;f}s ;fn kmu'gL dlxgf cfOn
;a ;vL v]na /+u clj/ .
/+uL r+uL v]Nof] uf]/L
df]/] u'n]nL df/L hOx} xf] uf]/L
v]Nfa xf]nL /], v]na xf]nL /] .

v_ sd{ uLt

yf? hfltx¿sf] >d jf sd{;u gftf hf]l*Psf] % . sfd ug]{ a]nf
;do cg';f/ km/s km/s uLtx¿ ufO{G% . Ct'sflns sd{uLt ljz]if
u]/ v]tL nufpg] a]nf , uf]*d]n ug]{ a]nf, afnL gfnL yGSofpg]
a]nf a(L dfqfdf ufpg] ul/G% >d ug]{ a]nf sd{uLt ufpg] x'gfn]
o;nfO{ >duLt UfLt klg eGg] ul/G% .⁴¹ >dhLjL Yff?x¿ sfd

ubf{ Ct'cg';f/ ljleGg k|sf/sf uLtxĉ ufpg] ub{%g\ . sd{uLtxĉ
yf? hfltdf k'j{ d]rL b]lv klZrd dxfsfnL ;Dd k|rngdf /x]sf]
kfOG% . afs] lhNnfsf yf? hfltdf ;hgf, ;hgL , d}gf , a}&jf , anx
uLt cfbL Ct'sfnLg sd{uLtxĉ ufOG% . ;do cg';f/ ;+/lf)f gx'+bf
w]/} uLtxĉ nf]k x'+b} uO/x]sf %g\ t/ ;hgf , anx a}&jf uLt afs]
lhNnfsf yf? nf]shLjgsf cem}+ klg ufOG%g\ . d}gf uLt xfn
nf]k x'g] cj:yfdf k'u]sf] % . afs] lhNnfdk k|rlnt anx uLt / ;hgf
uLtt Ct'sfnLg sd{uLtsf s]xL pbfx/)f tn k|:t't ul/Psf] % .

anxf uLt

hLof] hfuf] anx b?Ooof] ,
pgs] dfy] l^s'lnof ;f]xfo ..
s] df]/} sf^}/] , rf/Lpm vDeLjf
s] df]/} sf^} /} a]/Lof .
sfsf df]/} sf^of] /] rf/Lp vDeLjf
bfbf df]/} sf^of] a]/Lof .
s] df]/} nf*}/] rf/Lp vDeLjf .
s] df]/} nf*}/] a]/Lof
sfsf df]/} nf*}/] rf/Lp vDeLjf
bfbf df]/} nf*}/] a]/Lof .
s] df]/} uf}/] rf/Lp vDeLjf
s] df]/} wf}/] a]/Lof .

41= s[i]fk|;fb k/fh'nL, k"j{jt\, k[i& 207 .

sfsf df]/} uf}/] rf/Lp vDeLjf

bfbf df/] wf/}/] a]/Lof .
hLof] hfuf] /] df/] anx f b?Oof eOof] ..

;hgf uLt

;fjg ;hgL a;/n emLgf a+bLof /]
gbL gf/f, hd'gf e/g} ef}+;fu/ /]
afaf df/] k/n} k'/lgof /]
bfbf df/] hnd s] x/f]x/Lof /]
e}of df/} k/n}} cgf/L /]
pN^L lr&Lof kN^L k&}n+' /]
sa cOxL df/] n}x/s] nf]u'jf /]
u/Lof dfgs n]x] /]
df]/ bfbf pN^L lrlgof kN^L k&}n+' /]
g]ut #'dt u}n'+ alxgL bj/Lof /]
tf] alxgL gxL x'On e]^ /]
cr/f rL/s] d} su*f ag}g' /]
c+u'/L sf^s] sndf ag}g' /]
pN^L lr&Lof kN^L k&}n' /]
g]ut #"dt u}n' alxgL bj/Lof /]
tf] alxgL x'On e]^ /]
ldnn alxgL /] ldne]^ sOn; /]
ca ldne]^ ;]snL alxgLof /]
rnL ca df]/ b'j/Lof /] .

4_ ljljw uLt M

yf? hfltdf rf*kj{, pT;j tyf Ct'df ufOg] uLt eGbf km/s
uLtnfO{ lj]w uLtsf] ?kdf k|:t't ul/Psf] % . lj]w uLt cGtu{t
tGqdGq;u ;DalGwt uLt, afn uLt, ehg tyf ;f]ª uLtnfO{ lng
;lsG% . tL uLtx¿sf] pbfx/)f tn k|:t't ul/Psf]] % .

tGqdGq uLt

tGqdGq;u ;DalGwt kr/f uLt
sx+jf b]ljof tf]/ hnd e}nf, sx+jf lnxf] c;yfg
Ox] /] s'/lxof df]/ dlng atf+ xf] .
hnd t] lnxf'+ d} afk dxtl/of, a'l\$ b]nf+ eujfg
a]Dxf ^f+sL d/nf la;'g d] xf] .
lox]+ df]/ hnd e}nf, kf^g n]xf'+ c;uyfg
Ox] /] s'/lxof df]/ dlng atf+ xf] .
hn lagf k'/fOg , k'/fOg lagf gfu
b]jL lag ;f]+sf dlng atf+ xf] .
nfnL nfnL #f]/jf df]/ nfnL /] knª
cfkg cfkg #f]/jf ;Dxfnf] xf] .
#f]/jf bu'/fcf] bu'/fcf] t+'
cfkg cfkg #f]/jf ;Dxfnf] xf] .

;f]ª uLt M

e}os afaf lgx'/ u}nf , t'x'+ lgx'/ hfp
df]/ x'?b'? %f]gf , km'^\nL n}od cfuL afjO{

ef]+uL lbnod l;b|f afjO{
e}os afaf e"hL e"hL vfp .

ehg uLt

x/] /fd af]nf] x/] ;Ltf /fd af]nf] 2
l;tf /fd af]nf] , l;tf /fd af]nf]
ho /fd af]nf] l;tf /fd af]nf]
eh] eujfg ho t'n;Lbf;, eh] eujfg
;a sf]O{ hfj}+ chfwk'/L gu/L
xd ;vL jlt agjL/k'/L gu/L
l;tf /fd af]nf] l;tf /fd af]nf]
ho /fd af]nf] l;tf /fd jf]nf]
x/] /fd jf]nf] , x/] /fd jf]nf]

afn uLt

u'/xL /L u'/xL /f]Ojf] sL wf]Ojf]
d;'/L km"nt #/] cOjf] /L u'/xL
u'/xL /L u'/xL /f]Ojf] sL wf]Ojf]
d^/f km'nt #/] cfOaf] /L u'/xL .

Igisif{ M

afs] lhNnfsf yf? ;d'bfo nf]s;flxTosf b[li^n] lgs} ;d[\$ % . Affs]
 lhNnfsf yf? hfltdf w]/} k|sf/sf nf]suLtx; kfOG%g\ . nf]suLt rf/
 efudf ;+:sf/ uLt , Ct' uLt, afx|df;] uLt / ljljw uLt u/L juL{s/)f
 ul/Psf] % . o; uLt cGtu{t kg]{ uLtdf df+u/ uLt ljz]if nf]slk|o %
 . of] uLtn] yf? hfltsf] j}jflxs sfo{s|dnfO{ emNsfpg] sfd ub{% .
 >dhLjL yf?x;n] sfd ubf{ ufpg] Ct'sfnLg sd{uLt cGtu{t ;hgf
 agult , anxfult cflb dxTjk')f{ % . ;fy} kj{df ufpg] uLtnfO{
 kj{uLt elgG% . kj{uLtn] kj{ tyf k'hf emNsfO/x]sf kfOG% .
 pko'Qm ljleGg k|sf/sf uLtx;n] oxf+sf yf? ;d''bfo;u ;';lHht % .
 oL uLtx; afs] lhNnfsf yf?x;sf] ;+:s[lts , ;fdflhs wfld{s cfr/)f ,
 cfly{s / z}lifs cj:yf Pjd\ bMv ;'vsf efjgfx; emlNsPsf] kfOG%
 . yf? ;dfhdf o:tf nf]suLt clxn] klg df]lns cl:tTJf / dxTj af]Sb}
 #lGsb} cfO/x]sf] kfOG% .

५.३ बाँके जिल्लामा प्रचलित थारु लोकगीतका विश्लेषण

g]kfndf cflbjf;L hghfltsf] ?kdf /x]sf yf? hfltsf] %'§} klxrfg
 /x]sf] % . yf? ;dfhdf ljleGg cj;/ / df};d cg';f/ km/s km/s
 nf]suLtx; ufOg] rng /x]sf] % . afs] lhNnfsf] yf? nf]s uLtnfO{
 ljifo;t', k|:t'lt, ef]ljwfg no efiffz}nLsf cfwf/df ljZn]if) ul/Psf] % .
 yf? nf]suLtx; ljifo, ljZf]iftf, efj, no ;+/rgf / k|:t'ltsf sf/)fn] ljleGg
 k|sf/sf %g\ . yf? nf]suLtx;sf] ljZn]if)fn] tn k|:t' ul/Psf] % .

%=#=! ;+:sf/ uLt

g]kfnL nf]suLtdf ;+:sf/ uLt o'uf}b]lv rNb} cfPsf] % .
 ;+:sf/ Ps lsl;dn] hLjgsf] kyk|b{zgsf] clgjfo{ c+u h:t} ePsf] % /
 o;åf/f hLjgdf lgoldttf / Jojl:yttf cfp]g] u/]sf] b]lvG% . afs]
 lhNnfsf yf? hfltdf k':tf}+ k:tf b]lv ;+:sf/ uLt ufpg] k/Dk/f
 kfOG% . ;+:sf/ eg]sf] hLjgsf] kyk|bz{gsf] nfuL geO{ gx'g]
 cleGg c^a\ u h:t} /x]sf] % . afs] lhNnfsf yf? hfltdf k|rlnt ;+:sf/
 uLt cGtu{t kg]{ dfu/ uLt h'g ljjfxsf] cj;/df ufOg% . ;+:sf/ uLt
 cGtu{t kg]{ dfu/ uLt /x]sf] x'gfn] o; zf]wsfo{df dfu/ uLtsf]
 ljZn]if}f ul/Psf] % .

-s_ dfu/ uLtsf] ljZn]if0f

yf? hfltsf] cfkm\g} efiiff, ;flxTo / ;+:s[lt /x]sf] % . oL hfltdf
 klg hGd b]lv d[To';Dd cg]s ;+:sf/sxç /x]sf %g\ . oL hfltdf nf]s
 uLt ufog b[li^ ljjfx dxTjk')f{ ;+:sf/ xf] . yf? hfltdf ljjfx ;+:sf/sf
 cf/Deb]lv cGTo;Dd ljleGg ljlxwç ;DkGg ug{'kg]{ x'G% . tL
 ljlxwçsf ;fy ;fy} s'g} g s'g} nf]s uLt hf]l*Psf x'G%g\ . yf? hfltdf
 ljjfx ;+:sf/df ufOg] uLtnfO{ dfu/ elgG% . h;sf] cy{ df^a\ulns uLt
 x'G% . yf? hfltdf dfu/ uLt k|foM dlxnf / k'?if b'j}n] ufpg] rng
 /x]sf] % .

-1_ ljifo:j:t'sf cfwf/df dfu/ uLtsf] ljZn]if}f M=

dfu/sf] cy{ d^a\un x'G% . dfu/ uLtdf k|foM a]x'nf a]x'nLs}
 af/]df s]lGb|t x'G% sxL+ sxL+ c? ljifo klg ;dfj]z ul/Psf] x'G%
 . ljjfxsf] Ps lbg cuf]l* a]x'nf / a]x'nL b'j}sf] #/df ;f+em lbpnL
 b/gf -df;nfO{ hf+tf]df ljijwfg ;lxt lk+Wg]_ z'esfo{ ubf{ dfu/

$uLtsf] ;'?jft x'G\% . ljjfxdf j}jflxs sfo\{sf] ljgf lj#\g afwf /fd|f]u$
 $;DkGg xf]; eg]/ lbpnL b/gf sfo\ ;DkGg ul/G\% . of] sfo\$
 $;DkGg ePkl\% ef]lnkN^ ljxfg\} gbL jf Ogf/df uO\{ ToxL df;sf$
 $bfnnfO\{ /fd|f]u wf]P/, To;nfO\{ lk(/, srl/s al/of -df;sf] (fnsf]$
 $ksf]\{*_f_ ksfO\{ \#/sf] s'nb]jtfnfO\{ r(fpg] rng /x]sf] \% / hGtL hfg]$
 $a]nf b'nxfnfO\{ ToxL srl/s al/of / \%f+sL-/S;L_ k];fbsf] ?kdf$
 $v'jfP/ hGtL k&fpg] rng \% . yf? hfltsf] ljjfx ;+:sf/df lbpnL b/gf$
 $sfo\ ubf\{ hGtL k&fp+bf , b'nxL ljbfo\{ ug]\{ a]nf, ;DwL ldng$
 $ubf\{sf ljifoj:t' j)f\{g ul/Psf] \% . lbpnL b/gf sfo\ ;DkGg ubf\{$
 $ufOg] dfu/ uLtsf s]xL gd'gf o; k|sf/ /x]sf] \% .$

$s+xj\} tf] l;h\{ r|sof /], s+xj\} tf] l;h\{ v'l^{+of} /] <$
 $kx/j];] l;h\{ r|sof/] agj\} ;] l;h\{ v'l^{+of} /] df]/] p?bf ;'xfjg .$
 $sx+j\} tf] l;h\{ jk'/L g]w/Lof df]/ p?bf b/fO wf/f] /] <$
 $d\}of sf]v] l;h\{ g]w/Lof df]/] p?bf b/fO wf/f] /] , df]/ p?bf$
 $; 'xfjg$
 $sx+j\} tf] l;h\{ p?bf /] sx+g\} tf] l;h\{ p?bf /] sx+j\} tf] l;h\{$
 $*]njf /] <$
 $v]tj]f l;h\{ p?bf d\}of xf+y] l;h\{ *]njf /], df]/ p?bf ;'xfg .$

थारु जातिमा दुलाहालाई तयार गर्ने बेला पनि मागर गाउने चलन छ । दुलाहालाई तयार गर्ने बेला मिभारी (कूलदेवताको पूजाकोठा) मा लागि तयार गरिन्छ, र त्यहाँ मागर गीत गाइन्छ । दुलहा तयार गर्दा प्रत्येक श्रृङ्गार सम्मानको नाम लिएर मागर गीत गाइन्छ । जन्तेहरु पनि दुलाहाले लगाएको श्रृङ्गारको सामान प्राप्त गरी सँगै जन्ती जाने प्रसङ्ग समेटिएको हुन्छ ।

(२) भाव विधानका आधारमा मागर गीतको विश्लेषण

भाव विधानका दृष्टिले हेर्दा मागर गीत बढी मात्रामा करुण भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । दुलही विदाई गर्ने बेलामा गाइने मागर गीत कारुणिक भावमा गाइन्छ । दुलही विदाई गर्ने बेला उपस्थित सबै नातागोताहरूसँग ढोगभेट गराइन्छ । उता दुलाहादुलहीको प्रतिक्षमा आँगनमा उभिएको र दुलहा पक्षका मान्छेहरुले मागर गीत गाउने गर्दछन् । दुलही माइती घर छोडेर जानुपर्ने हुनाले त्यसबेला गाइने गीत हृदयविदारक हुन्छ । यस प्रकारको गीतको उदाहरण यसप्रकार रहेको छ ।

चलो रे डोली, चलो रे डोली डाँरी
 कहाँ तक मिलबो धिरी
 कहाँ तक भट्बो धिरी
 तोरे घर लगना उदाहील बा
 चलो रे डोली डाँरी चलो रे अपन घरे ।

(३) भाषाशैलीको आधारमा मागर गीतको विश्लेषण

मागर गीतको भाषाशैली सरल हुन्छ । यो गीत धेरै नासो दुई पाउको हुन्छ । धेरैजसो हरफमा अक्षर सङ्ख्या बराबर हुँदैन तर कुनैकुनै हरफमा अक्षर संख्या बराबर हुन्छ । थारु भाषा र हिन्दी भाषा प्रायः मिल्ने हुनाले हिन्दी भाषाका शब्दहरु सुन्दर, बढी, माइ, पुत, चुँदरी, भैया, पन्छी जस्ता शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ भने डेलवा, चकिया, डोली, सुँदर, उरुवा आदि स्थानीय बोलचालका शब्दहरु पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । मागर गीत प्रश्नोत्तर शैलीमा पनि रचिएको हुन्छ । प्रश्नोत्तर शैलीको मागर गीतको उदाहरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

कहँवै तो सिजै चकिया रे, कहँवै तो सिजै खुटियाँ रे ?
 पहरवै से सिजै चकियारे, बनवै से सिजै खुटियाँ रे, मोर उरुदा सुहावन ।
 कहँवै तो सिजै वपुरी नेघरीया, मोर उरुदा दराइ धारो रे ?
 मैया कोखे सिजै उरुदा रे, कहँवै तो सिजै डेलवा रे ?
 खेतवा सिजै उरुदा, मैया हाँथे सिजै डेलवा रे, मोर उरुदा सुहावन ।

-4_ k|:t'tLsf] cfwf/df dfu/ uLtsf] ljZn]if)f

afs] lhNnfsf yf? hfltdf ljjfx ;+:sf/df ufOg] dfu/ uLt df}lvs
?kdf k|:t't ul/G% . of] uLt ;fd'lxs ?kdf ufOG% . o; uLtdf s'g}
jfBjfbgsf] k|ofu ul/b}+g . ;a} dflg; ldn]/ ;fd'lxs ?kdf lbpnL b/gf
sfo{ ubf{ , hGtL k&fp+bf, b'nxf tof/ ug}{j}nf ;DwL ldng ubf{ ,
b'nxL ljbfo{ ubf{ , b'nxL leq\ofpg] j}nf of] uLt ufOG% .

-5_ lgisif{

afs lhNnfsf yf? hfltdf ljjfx ;+:sf/df ufOg] dfu/ uLt ;+:sf/
uLt xf] . of] uLt afs,] alb{of, bf^a, s}nfnLdf klg ufOG% . of] uLt
&fp+ cg';f/ cln cln km/s kfOG% . dfu/ uLtnfO{ df^aulns uLtsf]
?kdf lng ;lsG% of] uLt ljifo j:t'sf b[liⁿ] ;fdflhs, efjsf b[liⁿ],
s?g efiffz}nL sf] b[liⁿ] df}lvs tyf ;fd'lxs x'G% . dfu/ uLtn] yf?
hfltsf] ljjfx ;+:sf/nfO{ Joj|:yt / ;Eo agfPsf] % . yf? hfltsf] nfuL
dfu/ hflt dxTjk")f{ % lsgsL dfu/ uLt ljgf yf? hfltsf] j}jflxs sfo{
;DkGg x'g ;Sb}g .

%=#=@ Ct'sfnLg sd{uLtsf] ljZn]if0f

yf? hfltsf] gftf >d jf sd{;u ufl;+Psf] % . sfd jf >d;u
;DalGwt uLt ePsf] x'gfn] of] uLtx;nfO{ sd{uLt jf >duLt
elgG% . yf? hfltdf sfd ubf{ Ct'cg';f/ ljleGg k|sf/sf uLtx; ufpg]
ub{ %g\ . tL dWo Ct'sfnLg sd{ uLt cGtu{t ' ;hgf, / anxf uLtsf
ljZn]if) ul/Psf] % .

%=#=#=! ;hgf uLtsf] ljZn]if0f

;hgf uLt Ct'sfnLg sd{uLt xf] . yf? efiffdf ;hgf sf] cy{
k]dL jf lk|otd x'G% .yf? hfltdf v*/L k/]sf] j]nf ;hgf uLt ufPkl%
kfgL k%{ eGg] hgljZjf; /x]sf] % . ;hgf uLtsf] ;'?cft s;/L eof]
eGg] cem} klg k|df|fs ?kdf yxf %}g . ;hgf uLt v]tLkftL,u
;+alGwt uLt xf] a;Gt k~rdLsf] lbgb]lv ;hgf ;'?eO{ v]tLkftLsf]
;dofj]w el/ uLt ufOG% . ljifoj:t', efj, k|:t'tL efiffz}nL / nosf
cfwf/df ;hgf uLtsf] ljZn]if) f o; zf]wkqdf k|:t't ul/Psf] % .

1_ ljifoj:t'sf cfwf/df ;hgf uLtsf ljZn]if) fM=

;hgf uLt w]/} h;f] v]tLkftL,u ;DaGwt x'G% . To;sf]
;fy;fy} ;fdflhs, ;f+:s[lts, dfoflk|tL cfly{s, k|s[ltdf cfwf]/t x'G% .
yf? hfltx; k'hf/L ePsf]n] ltgLx;n] ufOg] ;hgf uLtdf k|s[ltsf
ljijw klfsf] lrq)f ul/Psf] kfOG% . k|s[ltsf ljijw klf h:t} M=
aiff{Ct', em/L afbn, k|r)* udL{ d]# uh{g, zLtn xfjf r/f r'?^uL
cf]bsf] j){g ;hgf uLtdf kfOG% . k|s[lr q)f;DaGwL ;hgf uLtsf]
pbfx/)f o; k|sf/ % .

h]& c;f(s} dlcgf /] , ab/L #fdf #]/Nf /]
pQ/] blvg] afbn uh]{ , a/;] lemg a+lbof .
hxf+ afj} ?vjf al/vjf /], lztn h/ %f+xL /],
hxf+ ax] l;t/L jolnof jxf+ wf/f] uu/L kfgL ..

;hgf uLtdf gf/L ;d:ofx;n] :yfg kfPsf] % . gf/Lx;n]
cfkm\gf] dgsf] Joyf uLtsf] dfWodaf^ kf]Vg] ub{%g . ;fg}
pd]/df ^f(f ljfx ul/lbg', rf*kj{df dfOtLaf^ afnfpq gcfp+bfsf] kL*f

, %^]k^fxt uLtdf JoQm ePsf] kfOG% . gf/L j]bgf cleJoQm ePsf] ;hgf uLtsf Ps pbfx/)f tn k|:t't ul/Psf] % .

;fjg ;hgL j/; emLg a'+lbof /]
gbL gf/f , hd'gf e/j} ef}+;fu/
afaf df]/] k/n} k'/lgof
bfbf df]/ hnd s] x/f]xl/of
e]of df]/] k/n} cgfl/
pN^L lrl(of kN^L k&}n'+
sa cOxL df]/ n}x/s] nf]u'jf
u'/Lof dfgs n]x] .

pko'Qm uLtdf jif{ lbgf] rf* 'u'/xL , -gfuk~rdL_ df sf]xL
klg lng gcfPsf] / bfO{ af]nfpq cfpq] cfzfdf a;]sf] uLt k|:t't
ePsf] % . o;/L rf* dgfpq dfOtaf^ s'g} ;Gb]z gcfPsf] a]nf
r]nLsf] dgdf k/]sf] kL*fnfO{ o; uLtdf JoQm ul/Psf] % . ;fy}
;fpgsf] dlxgf kfgL k]/ gbL gfnf ;a} &'nf] ePsf], efo{ cem} ;fgf]
/ bfO rfxL+ cfly{s ljkGgtfsf sf/)f csf{sf] #/df sd}of ePsf] % .
;hgf uLtdf k|]d k|;+u klg ePsf] x'G% . h;df s'g} s]^Ln]
s]^fnfO{ dg k/fPsf] / cfkm\gf] dgsf] s'/f ;hgf uLt dfkm{t k]z
u/]sf] klg kfOG% . dfok|]d,u ;+alGwt ;hgf uLtsf] pbfx/)f tn
k|:t't ul/Psf]] % .

nfnL #f*\jf /] , InnLof c;f]/Lof /]
sf]g] sf&s] s'Oof+ /] df}nf ctsfOn P?jf /]
s'j+fs] hutk/ w}nf /] hutk/ w}nf /] nksL emksL kgLof e/nf]

#f]*jf bf}/fOn /h'jf /] ;'gf] /] df]/ ljGtL
l%g]x #f]*jf /f]sf] /] ubd /; n}n]p /]
rf]lnof k]x¿Oof wlgof sxf+ u}nf], s'jf+ b'j u}nf] ,
p+h/ff t] bf]un lemef/Lof /] klgoF w'?s p&n
gfO{ %}nf kfgLs} lkof;n /xf] df]/ k/ gh/ a]u}nf]
o;/L ;hgff uLtdfd ljleGg k|sf/sf ljifoF:t' ;d]^LPsf] kfOG% .
To;}n] ubf{ ;hgf uLt w]/} ljifoF:t' afs]sf] uLt xf] .

2_ nosf] cfwf/df ;hgf uLtsf] ljZn]if]f

afs] lhNnfdF ufOg] ;hgf uLt Efm\ofp/] nf]s nodf cfwfl/t
x'G% . o; uLtdf j)F{ / clf/sf ;dfg ljt/)f kfO{b}g . w]/} h;f] ;hgf
uLtdf sDtLdf 16 a(Ldf 24 clf/sf kfpsf] a(L k|of]u ePsf]
kfOG% . 16 / 18 clf/ ;hgf uLtsf] gd'gf o; k|sf/ /x]sf] % .
xf/s x/n] afaf /] cOl;g b'/ x/n]
u+ufd] s'bL dl/ h}j'+ va/ gxL+ k}j] .

3_ efjsf] cfwf/df ;hgf uLtsf] ljZn]if]f

afs] lhNnfsf yf? hfltdf ufOg] ;hgf uLtdf ljleGg efjx¿
cleJoQm ePsf x'G%g . h:t}M= >[^auf/ efj, s?)f efj , Jo^a\Uo efj
cfib . >[^auf/ efj JoQm ePsf] ;hgf uLtsf] pbfx/)f o; k|sf/sf] % .
a+l;of ahfOn %}nf /] px] lga'js %fxL+ t/
blxof+ ks/s} x]/n rDsL alxlgof .
#fd]s] #df;n %}nf /] sL kfgL s} lkof;n
kfgLs} lkof;n %}nf p+h/f bfu] cfp .
ph/f t} bf]un lemef/Lof /] klgoF w'?s p&n ,

gfO{ %}nf kfgL s} lkof;n ,gh/ a]u}nf .

pko'Qm{ uLtdf k]dL / k]ldsf] aLrsf] s'/f JoSt ePsf] kfOG% . o; uLtdf af+';/Lsf] ld&f] w'gn] cfkm\gf] k]ldsfnfO{ afnfPsf] s'/f JoQm ePsf] % .

4_ k|:t'tLsf cfwf/df ;hgf uLtsf] ljZn]if)f

;hgf uLt Ct'sflng sd{ uLt xf] . of] uLt j;Gtk~RfdLsf lbg b]lVf ;'? u/L v]tLkftLsf ;do e/L ufOG% . ;hgf uLt xnf] hf]Tbf , /f]]kfO ubf{ ,s'nf] vGbf , uf&fnf] hf+bf udL{df ?vsf] %fxf/Ldf lztn vf+b} ufOG% . of] uLt Psn ;fd'lxs / bfxf]/L u/L ufOG% . ;hgf uLt k'?if / dlxnf b'j}n] ufpg] ub{%g\ . o; uLtdf jfwjfwgsf] k|of]u x'b}+g t/ s;} s;}n] af+';/L ahfpg] ub{%g\ . ;hgf uLtdf lj>fd kl% s'/{ y]uf] k|of]u x'G% . s'/{ zAbn] uLtnfO{ pT;j k|bfg ub{% / uLtdf ld&f; eg]{ sfd u%{ . of] uLt df}lvs ?kdf k|:t't x'G% .

5_ efiffz}nLsf cfwf/df ;hgf uLtsf] ljZn]if)f

;hgf uLt efiffz}nLsf] cfwf/df ;/n x'G% . o; uLtdf ;/n efiff k|of]u ePsf] x'G% / :yfgLo zAbx₂sf] k|of]u ePsf] kfOG% . o; uLtdf lgkftsf] a(L k|of]u ePsf] kfOG% ;hgf uLtdf lj>fd kl% s'/{ y]uf]sf] k|of]u ePsf] kfOG% . ;hgf uLt ;fd'lxs, Psn, bf]xf]/L / k|Zgf]Q/ z}nLdf ufOPsf] kfOG% .

lgisi{fM=

afs] lhNnfsf yf? hfltdf ;hgf uLt cToflws nfsk|o % . ;hgf uLt cfly{s, ;fdflhs, s[lif , dfok|Llt h:tf ljifoj:t' ;d]^Psf] x'G% . o; uLtdf yf? nf]shLjgdf jf]Nb} cfPsf] :yfgLo efifsf] k|of]u ePsf] kfOG% . ;hgf uLtdf eflifs ;/ntfn] ubf{ Hofb} s)f{lk|o x'G% . o; uLtdf s?g,>[^auf/ /;sf efjx_z cleJoQm ePsf x'G%g .;hgf uLt a;Gtk~rdLsf] lbg b]lv ufpg ;'? eP/ v]tLkftLsf] el/ ufOG% . yf?x_z >dhLjL ePsf] x'gfn] hLjgsf] ef]ufOsf] ;hLj lrq)f k|:t't ul/Psf] x'G% . of] uLt Ct'sflng s)f{lk|o sd{ uLt ePsf] x'gfn] of] cfkm}df hLjGt /x]sf] % .

anxf uLtsf] ljZn]if)f

anxf uLtsf] Ct'sfnLg sd{uLt xf] . yf? efiffdf lk^anfO{ anxf elgG% . lk^a v]Nbf ufOg] uLt ePsf] x'gfn] o; uLtsf] gfd anxf uLt /xg uPsf] xf] . udL{ df};ddf lk^a v]Nbf dgf]/~hg k|fKt x'G% . anxf uLtnfO{ ljifoj:t' , efj ,no , k|:t't tyf efiffz}nLsf cfwf/df ljZn]if)f ul/Psf] % .

ljifoj:t'sf cfwf/df anxf uLtsf] ljZn]if)f

anxf uLt ;fdflhs ljifo;u ;DalGwt x'G% . anxf uLt gf/L :j/df ;'Gg kfOG% o; uLtdf gf/Lx_zsf] kl/dsf{sf] ;fy ;fy} cfly{s cj:yfsf] lrq)f kfOG% . yf? o'jtLx_zsf] clwsf+z ;do v]tLkftLdf ljTg] ub{% . dfgl;s / zf/Ll/s ysf x^afpgsf] nflu lk^av]Nb} of] uLt ufpg] ub{%g\ . gf/L ;d:of jofg ePsf] anxf uLtsf] pbfx/)f o; k|sf/ /x]sf] % .

afaf /] t}+ syf dg'O{of lhgL lbO; /] gf,
/df cfOtL cf] hfOtL e'v] lkof;] kl/h}j'+ gf .
afaf /] t}+ laRr] *ul/ofd] s'jf+ vf]b}n] /] gf ,
/df cfOtL cf] hfOtL kfgL lktL h}j'+ /] gf .

yf? o'jtLx¿ jhf/sf] /demdaf^ ^f(f x'G%g\ . ItgLx¿ slxn]
sf+xL nfUg] d]nfd] hfgsf] nflu cfkm\gf] a'af cdf;u cg'/f]w
ul/Psf] s'/f tn k|:t't ul/Psf] % .

kf^g x]/] u}g'+ d} kmf]^' lvrOn' /] gf
/df leQfd] ^+;}'n' , x]/L x]/L lho/f j'emOn'+ /] gf .
afaf /] t}+ blvg] aglhof k'?jf kf^g ahl/of /] gf
/df hfO{ b]/L bfO{ nlfs] emf]jG*f n]x] hfOb] /] gf .

yf? ;dfhdf cfkm\g} ;fdflhs ;+:s[lt /x]sf] % h;df ItgLx¿sf]
cfkm\g} e]ife'iff, u/uxgf /x]sf] % . yf? dlxnfX¿n] rf*kj{, ljjfx cflb
cj;/df rf+bLsf uxgf nufpg] ub{%g\ . o; uLtdf ;'gf/;u uxgf agfO{
lbgf nflu cfu|x u/]sf] s'/f k|:t't ul/Psf] % .

pQ/s kj{t a;t ;f]n/jf e}of ldtj} xf] g ,
/fd u@L ;f]n/f , uf]/fs] kolnof xf] g , .
pQ/s kj{t a;t ;f]n/jf e}of ldtj} xf] g ,
/fd ux|L bL; ;f]n/f , uf]/]s ljl%of d'bl/of xf] g .

yf? o'jtLx¿ Ik^anfO{ dgf/~hgsf] ;fwgsf] ?kdf lnPsf
x'G%g\ . To;}n] Ik^a xfNg] JolQmnfO{ wGojfb lbb} anx f uLt
ufpg] ub{%g\ . s;n] Ik^a jgfp] ;a} ;fdu|L sf^)/ NofO{ lbG% .
s;n] Ik^a xfNbLG% . cfkm\gf] sfsf, bfO{n] kL^a xfn lb+bf ItgLx¿
nfO{ wGojfb lbb} u/]sf] anx f uLt tn k|:t't ul/Psf]] % .

hLof] hfuf] anx f b?Oof] ,
pgs] dfy] l^s'lnof ;f]xfo
s] df]/] sf^} /] rf/L vDeLjf ,
s] df]/] sf^} /] a]/Lof .
sfsf df]/] sf^of] /] rf/Lp vDeLjf ,
bfbf df]/] sf^of] /] a]/Lof .
hLof] hfuf] /] hfuf] df]/] anx f b?Oof] eOof] /] .

2_ nosf cfwf/df anx f uLtsf] ljZn]if]f

afs] lhNnfd k|rlnt yf? anx f uLt em\ofp/] nodf ufOG% .
o; uLtdf st} yf]/} / st} w]/} clf/sf k^alQmdf ;+/lrt x'G% . o;/L
sxL+ yf}/ sxL+ w]/} clf/ /xsf] anx f uLtsf] pbfx/)f o; k|sf/ /x]sf]
% .

anx f em'ntL df]/ nx^auf g kmf^] /] gf
/df s] df]/] gfgbL ,kf^g hpOof asf{ *f*' /] gf .
kf^g x]/] u}n'+ d} kmf]^' lvrOn'+ /] gf
/df leQfd] ^+;n'}, x]/L x]/L lho/f a'emOn' /] gf .
pk{o'Qm anx f uLt 16 / 21 clf/df ;+/lrt % .

3_ efjsf] cfwf/df anx f uLtsf] ljZn]if]f

anxf uLtdf w]/} h;f] >[^auf/ efj /x]sf] kfOG% . s?)f / Jo^aUo
 efj klg sxL^osxL^o cleJoQm ePsf] kfOG% . >[^a\uf/ JoQm ePsf]
 uLtsf] pbfx/}f tn k|:t't ul/Psf]] % .

rnf] rnf] ggbl hf]lus a+l;of ;'gtL ;'xfjg /] gf ,
 gfxL+ h}j'+ ef}hL hfluos al;of cfgfj} /] gf ,
 /fd hf]luos a+l;of dfxgL nufj} /] gf .

dflysf] uLtdf gGfbL / efph'sf] aLrsf] ;+jfb /x]sf] % .
 efph'n] gGbnfO{ hfuL?kL k|]dLsf] af+;'L ;'Gg hfg cfu|x
 u/]sL %g\ eg] gGbn] rfxL+ af+;'Lsf] w'gn] df]xgL nufpg]
 x'gn] ghfg] cfzo JoQm u/]sL l%g .

4_ efiffz}nLsf] cfwf/df anx f uLtsf] ljZn]if)f

anxf uLtdf :yfgLo yf? efiffsf zAbsf] ;fy;fy} lxGbL efiffsf]
 k|of]u ePsf] kfOG% . anx f uLt ;/n efiffdf ;lrPsf] x'G% . anx f
 uLtdf k|of]u ePsf yf? efiffsf zAbx¿ / g]kfnL cy{ o; k|sf/ %

yf? efifsf zAb	g]kfnL cy{
anxf	lk ^a
nx+uf	n]x+uf
f	bfO
asf{	&'nf]
s'jf	Ogf/

l^s'lnof	l^sf
d'l/of kmf]^'	cf}+&L
kmf]^'	kmf]^f]

5_ k|:t'ltsf cfwf/df anx f uLtsf] ljZn]if)f

anx f uLtsf] :yfgLo sYo df}lnstf emlNsPsf] kfOG% . of] uLt Psn / ;fd'lxs b'j} ?kdf ufOG% . o; uLtsf s'g} jfwjfwgsf] k|of]u ul/b}g . of] uLt lk^a v]Ng] j]nf o'jtLx₂n] ufpq] ub{%g\ .

6_ lgisif{

yf? hfltdf k|rlnt anx f uLt Ct'sflng sd{uLt xf] . of] uLt em\ofp/] nodf ;fdlhs , ;f+:s[its ljfoj:t' c+ufnf]sf] x'G% o; uLtdf b'O{ kfpsf] Joj:yf /x]sf] x'G% . ;fd'lxs ?kdf ufOg] of] uLt nofTds x'G% .

%=#=#=@ Ct'sfnLg kj{uLtsf] ljZn]if0f

g]kfnL ;dfhdf hft hflt / wd{ cg';f/ ljleGg rf*kj{x₂ dgfpq] ub{%g . To;}n] g]kfnL hghLjgdf kj{sf] lgs} &nf] dxTj % . rf*kj{ ljleGg p@]Zon] dgfOG% . g]kfnL ;dfhdf aif{ el/df ljleGg rf*kj{x₂ x'G%g ItgLx₂sf] dxTj /fli^«o :t/sf] jf :yfgLo

:t/sf] klg x'G% . rf*kj{xçsf] cj;/df nf]shLjgdf h'g uLt ufOG%
tL nf]suLt g} kj{uLt x'g .

rf*kj{sf cj;/df k|To]s ;dfhsf] cf cfkm\gf] df}lns nf]suLtxç
#GsLG% . afs] lhNnf yf?df rf*kj{sf] cj;/df nf]suLt ufP/, gfr]/
dgg]/~hg ug]{ rng /x]sf] % . oxf kgfOg] d'Vo rf*kj{xçdf
ufOg] cli^DsL uLt, kmfu uLtxçsf] ljZn]if)f lgDggf';/ ul/Psf] %
.

-s_ cli6DsL uLtsf] ljZn]if0f

yf? hfltdf s[i]fhGdf^dL efb| cf}+;Lsf] /fqL eujfg >L s[i]fsf]
hGd lbj;sf] ?kdf dgfOG% . of] kj{ vf;u/L dlxfxçn] j]tkj{sf]
?kdf dgfpg] ub{%g . yf? efiffdf s[i]f hGdfi^dLnfo{ cli^DsL
elgG% . s[i]f hGdfi^dLsf] k'hf ug{sf nfuL #/ #/df leQfdf
ljleGg ;'o{, rGb| hLjhGt', eujfgsf] lrqxç agfOPsf] x'G% . #/df
k'hf ug{sf] nflUf dlxfxç e]nf x'G%g . ;j}hgf ;fd'lxs ?kdf k'hf
ub{%g . /ftel/ hfufd a;]/ j]Dxf)* k'/f)f / efujt k'/f)f h:tf nf]s sfJo
ufpg] rng % . ef]lnkN^ ljxfg ;j}hgf k'hf u/]sf] km'nkf^Lxç vf]nf
gbL jf tfndf ;]nfp] rng % cli^DsL kj{df lbge/L lg/fxf/ j]t a;L
lj]flxt dlxfxç cfkm\gf] kltsf] bL#{o'sf sfdgf ub{%g eg] clj]flxt
o'jtLxç /fd|f] j/ ldnf]; / efjL hLjg ;'v zflGt;u ljtf]; eg]/ sfdgf
ub{%g . afs] lhNnfd k|rlnt cli^DsL uLtsf] ljZn]if)f o;k|sf/ ug{
;lsG% .

1_ ljifoj:t'sf cfwf/df cli^DsL uLtsf] ljZn]i)f

yf? hfltdf cli^DsL kj{sf] cj;/df ufOg] cli^DsL uLt wfld{s ,
bfz{lgs tyf ;fdflhs ljifoj:t'df cwfl/t x'G% . of] uLtdf k[YjLsf]
>[li^ , eujfg s[i)fsf] hGd, s[i)f åf/f s+zs] jw cflb klfxç ;d]l^Psf
x'G%g >[li^;DaGwL ;d]l^Psf] uLtsf] pbfx/)f o; k|sf/ % .

klxn] t] l;/Lhn hnyn w/tL

l;/hL t] u}nf xf] s'zs} *fe .

b';/] t] l;/LhL cGgfsO{ k]*] ,

l;/LhL t] uPnf xf] cGg sO{ lj/f]u .

pko{'Qm uLtdf k[YjL , cGgsf] >[li^ ePsf] k;+u cfPsf] %
. o; uLtdf kfgL, e'ld, ;fgf hLjhGt' / cGg x'+b} >[li^ ePsf]
b]vfPsf]n] ljsf;jbsf] ?kdf lng ;lsG% .

Ps dlxgf xf] hf;' ,b'O{ dlxgf ha k'u] ,

h'/ h/ w/tL xf] hf;' u}nf ;wfO .

lt;/] dlxgf xf] hf;' , rf/ dlxgf ha k'u]

n/rs ;fu xf] u}nf ;wfO .

cf& dlxgf ha k'u] xf] hf;' gf} dlxgf ha k'u]

gf} dlxgf hf;' xf] e}nf hfxL ;/k'g .

bz dlxgf hf;' Uof/ dlgf ha k'u]

afx| dlxgf xf] hf;' e}nf ;/k'g .

o; uLtdf s[i]f eujfgsf] hGdsf] af/]df j)f{g ul/Psf] % . o;
uLtdf s[i]f eujfgsf] hGd afx| dlxgdf ePsf] eGg] a'lemG% .

e/] eOn leG;f/] ,d'uf{ Ps af]n]
p&f] k't af; sfGxf a%? h] vf]n] .
d}+ gfxL h}j'+/L dfO a%? h] vf]n] ,
;f]gs} af+;/Lof xf] dfO b]x' /] agjfO .
;f]gs} af+;/Lof xf] k't /fhf #/ atf+
af+;s} af+;/Lof xf] k't b]j'+ agjfO .

pko{'Qm uLtdf ozf]bf / s[i]fsf] ;+jfb lbPsf] % . cdfn]
s[i]fnfO{ afR%f lnP/ h^aun nUgsf] nflu elG%g eg] s[i]fn] ;'gsf]
af+;/L agfOlbp kl% dfq uf]&fn] hfg] eGb%g . eg] ozf]bfn]
;'gsf] af+;/L /fhfsf] #/df % d ltdLnfO{ af+;sf] af+;/L agfO
lbG%' ToxL lnP/ hfp eg]/ eg]sL %g . o; uLtdf jfT;No k|[d
emNs]sf] % .

2_ efj ljwfgsf cfwf/df cli^DsL uLtsf] ljZn]if]f

s[i]fhGdfi^dLdf ufOg] cli^dsL uLtdf ljleGg efjxç JoQm
ePsf x'G%g . o; uLtdf elQmefj, s?)f efj / >[^auf/ efj /x]sf %g\ .
elQm efj JoQm ePsf] cli^DsL uLt sf] gd'gf o; k|sf/ % .

;ax'+ b]jtfj] xf] ldnL n]p km'n jf;
hfp hfp O;? xf] x/jf cf]xf]/]
xfnL a]u nfgf] xf] O;? x/jf cf]xf]/]

uf]/]d] t] #fnn O;? sr dr kgbL .
xf+yj]t] n]xn O;? xl/u'g a]^ .

3_ nosf] cfwf/df cli^DsL uLtsf] ljin]if)f

cli^DsL uLtsf] vf; u/L nfnodf ufpg] ul/G% . o; uLtdf
clf/ / j)f{sf] ;dfg ljt/)f ePsf] kfOb}g . t} klg k|foh;f] 14 / 16
clf/sf kfpsf] a(L k|of]u x'G% . rf}w / ;f]x| clf/df ;+/lrt cli^DsL
uLtsf] pbfx/)f o; k|sf/ % .

lgs lgs ;ugf xf] hf;' sf]%jf e/fO{
cf/ ef; ;ugf xf] hf;' b]njf e/fO{ .
o]/L P]t] g]un hf;' k/uLof g *f/]
&fj] &fj] hf;' xf] k/uLof ggfP .

4_ efifZf}nLdf cfwf/df cli^DsL uLtsf] ;jZn]if)f

yf? hfltdf k|rlnt cli^DsL uLtdf ;/n efiff Pjd\ df}lns
zAba?sf] k|of]u ePsf] kfOG% . o; uLtdf lxGbL efiffsf] k|of]u
ePsf] kfOG% To;sf] ;fy ;fy} ;+s[t zAbsf] k|ofu ePsf] klg
kfOG% ;+s[t zAb k|of]u ePsf] uLt o; k|sf/ % .

klxn] t] l;/Lhn hn yn w/tL
l;/hLt] u}nf xf] s'zsO{ bfe .
b';/] t] l;/Lhn cGgfsO{ k]*]

l;/LhLt] uOnf xf] cGg sO{ lj/f]u .

cli^DsL uLtdf k|of]u ePsf yf? efiffsf zAbxç o; k|sf/ %g\ .

yf? efifsf zAb   g]kfnL cy{

cd?t   cDaf

k/uf   kfOnf

a/bjf   uf]&fnf]

s'x/Lof   aGr/f]

x/jf   xnf]

O;?   af;'b]j

5_ k|:t'tLsf cfwf/df cli^DsL uLtsf] ljinif)f

s[i]f hGdfi^dLdf eujfgsf] k'hf u/L;]s] kl% /ftL b]IVf laxfg;Dd
hu|fd a;L of] uLt ufpg] rng % . of] uLt df}lvs ?kdf k|:t't ul/G%
. of] uLt k'jf:yndf a;] / ;fd'lxs ?kdf ufpg] ul/G% . o; uLtdf s'g}
klg jfwjfbgsf] k|of]u ul/b}g . of] uLt dlxnf / k'?if b'j}n] ufpg]
ub{%g .

6_ lgisif{

afs] lhNndf k|rlnt cli^DsL uLt kj{ uLt xf] o; uLtdf >[li^
Oltxf; ;u;u} s[i]f eujfgsf] hLjgL klg /x]sf] % . ljifoj:t'sf b[li^n] of]
uLtdf k|fs[lts ;,;fdlhs, wfld{s ljifoj:t' ;dfj]Zf ePsf] kfOG% . of]
uLt ;fd'lxs ?kdf ufOG% / o;df jfw jfbg k|of]u ePsf] kfO+b}g .
of] uLt P]ltxfl;s dxTj af]s]sf] kj{ uLt xf] . yf? hf]tdf o; uLtsf]
cfkm\g} dxTj /x]sf] % .

-v_ kmfu uLtsf] ljZn]if0f

yf? hfltdf k|rlnt rf*x₂ eWo] xf]nL klg dxTjk')f{ rf* xf] .
xf]nL kj{nfO{ w'/x]/L elgG% . xf]nL kj{sf] cj;/df ufOg] uLtnfO{
kmfu elgG% . xf]nL kj{ kmfNu'g z'Sn k'l)f{dfs] lbg dgfOG%
. yf? hfltdf ;fyL;u cfkmGtx₂;u ldn]/ /+u , clj/n] xfnL v]Nb} uLt
ufpg] rng % . xf]nL kj{uLtsf] ljin]if) lji]oj:t' , efj, no k|:t'tL /
efiff z}nLsf cfwf/df ug{ ;lsG% .

1_ lji]oj:t'sf cfwf/df kmfu uLtsf] ljZn]if) f

xf]nL kj{ v'l;ofnLsf] ?kdf dgfOg] kj{ xf] . kmfu uLtdf
;fdflhs / wfld{s lji]oj:t' ;d]l^Psf] kfOG% . kmfNu'g z'Sn
k'l)f{dfs] /ftL xf]lnsf hnfOG% / hnfPsf] cfuf] lgefpg hfG%g /
ToxLaf^ kmfu uLtsf] ;'?jft x'G% . of] uLt b'O{ lbg;Dd ufOG%
kmfu uLt ufp+bf dfbn, *km d'h'/f ,(f]ns cflb jfwjfbg k|of]u
u/LG% . kmfu uLtsf] pbfx/)f o; k|sf/ % .

v]na xf]nL /] ,v]na xf]nL /]

lkof hfO{ b]p n}x/jf /] v]na xf]nL

c;f]+s ;fn kmu'gL dlxgf cfOn

;a ;vL v]ng /+u ,clj/ .

2_ nosf cfwf/df kmfu uLtsf] ljZn]if) f

xf]nL kj{df ufOg] kmfu uLt Efm\ofp/] nodf ufOG% .of]
uLtdf clf/ ;dfg x'b}g . st} yf]/} st} w]/} clf/sf kl^aQmdf ;+/lrt
x'G% .

;a ;vL v]Nfj /+u ,clj/
 /+uL v]Nof] uf]/L .
 df]/] u'n]nL df/L hOx} xf] uf]/L
 v]nj xf]nL /] , v]nj xf]nL /] .

3_ efiffz}nLsf cfwf/df kmfu uLtsf] ljZn]if)f

efiffz}nLsf] b[li^sf])fn] kmfu uLtdf :yfgLo efiff / df]lns
 zAbx¿sf] k|of]u ePsf] kfOG% . uLtdf no ldnfpgsf] nfuL
 zAbnfO{ tn dfly kfg]}{ a^aUofpg] cflb u/]sf] kfOG% . kmfu
 uLtsf] pbfx/)f tn lbPsf] % .

kmfu'g dlxgjf xf] cfO{
 kmu'jf v]ng xd cfO{
 l/; b'Mv gf dfGof} /] sf]O{
 xf]nL v]ng xd cfO{ .

pko{'Qm uLtdf k|of]u ePsf] yf? efiffsf zAb / ltgsf g]kfnL
 cy{ tn lbPsf] % .

yf? efifsf	zAbx¿ g]kfnL cy{
dlxgjf	dlxgf
kmfu'jf	kmfu
v]ng	v]Ng
xd	xfdL

k|:t'tLsf cfwf/df kmfu uLtsf] ljZn]if)f

kmfu uLt ;/n / ;xh df}lvs ?kdf k|:t't u/LG% of] uLt ;fd'lxs
 ?kdf dlxnf k'?if b'j}n] ufpg] rng % . o; uLtdf *km , dfbn , d'h'/f

cfib afhfsf] k|of]u x'G% . of] uLt ;/n ?kdf k|:t't x'g] ePsf]n] ;kmn dflgG% .

5_ lgisi{fM=

kmfu'g z'Sn k'l)f{dfs] lbg dgfOg] xfnL kj{sf] cj;/df ufOg] uLtnfO{ kmfu uLt elgG% . ;fdflhs ljifo:t' df cfwf/t of] uLt em\ofp/] nodf ufpg] u/LG% . efiff z}nLsf] b[li^'n] x]bf{ :yfgLo / df}lms efiff k|of]u ePsf] b]lvG% . of] uLt k'?if / dlxfn b'j}n] ufpg] rng % . o; uLtdf afwjfbgsf] k|ofu ePsf] b]lvG% . yf? hfltsf] ;+:s[ltnfO{ hLjGt /fVg] rf*kj{ ePsf]n] o;sf] kxTjk')f{ :yfg /x]sf] % .

-u_ x'/'8'^ajf uLtsf] ljZn]if0f

x'/'8'^ajf uLt yf? hghLjgdf k|rlnt nf]slk|o uLt xf] . x'/'8'^ajf k/Dk/f b]lv rlnfPsf] k|frLg nf]s g[To xf] . of] uLt vf; u/L afs] ,alb{of lhNnfdk k|rlnt % . of] gfrsf] cfwf/df of] uLtsf] gfdfs/)f u/LG% . o; gfrdf uLtsf] Ps rf}yfO ;lsP kl% ;a} dflg;xç x's'O{ x's'O{ ub}{ cu*L plk|mG%g\ . To;}n] x'/'8'^ajf gfrdf ufO{g] uLtnfO{ x'/'8'^ajf uLt elgG% . x'/'8'^ajf uLt w]/} k|sf/sf] x'G% . of] gfr ;f+em , /ftL ,laxfg ,lbp+;f] gfRg] x'gfn] k|x/ cg';f/sf] uLt ufO ToxL tfndf gfr gflrg] u/LG% . of] uLt k|fo bz}+ ltxf/ / x]/Ldf ufpg] / gfRg] rng % .

1_ ljifo:t'sf cfwf/df x'/'8'^ajf uLtsf] ljZn]if)f

ljz]ifu/L bz}+ ,ltxf/ kj{sf] cj;/df x'/*ajf gfr r ubf{ ufOg] uLt
wfld{s, ;fdflhs tyf ;f+:s[lts ljioj:t'df cfwfl/t /x]sf] x'G% . of]
uLtx¿df dxfef/t, k'/f)f /fdfo)fsf s'g} g s'g} #^gf / cfVofg;u
;DjlGwt x'G% . /fdfo)fsf] ljioj:t';u ;DjlGwt x'/*ajf uLtsf] pbfx/)f
o; k|sf/ /x]sf] % .

o] x] ch'O cjw e}g] ;'g] Ps /fdf xf] .

ljgf ch'Ocjw e}g} ;'g] ..

/fdf nllfdg, ;Lt agsf l;wfl/g xf] .

o] s]sxL Invn agjf;] Ps /fdf xf] ..

lagf ch'O cjw e}g] ;'g] ...

/dfs] ;u ;Ltf rn} ;fy xf] .

o] s]sxL %f]/nf cf+;' wf/] Ps /fdf xf] ..

lagf ch'O cjw e}g} ;'g] ..

dfofk|Lit / lj/x j]bgfsf] dffd{s cleJolQm ePsf] x'/*ajf
uLtsf] pbfx/)f o; k|sf/ % .

hfp t'x' /hjf ;jf/L laofxf] .

xf+ xf+ gL+b e/ ;f]j} gfxLb]j+' dx/hjf ..

hf} t} /lgof gL+b e/ ;f]j} gxL b]j] .

xf +xf+ xnu] a+unf %jOg' dx/lgof ..

hfp t'x' /hjf cnu] a+unf %jfOjf] .

hf} t] /lgof a+und n's/L nuOjf] dx/hjf ..

hf} t} /lgof a+und n's/L nufOj] .

xf+ xf+ cnu] td'jf u/fOj'+ dx/lgof ..

k|:t't uLtdf k|]dL / k|]dLsf jLrsf] k|]d k|;+u lbPsf] % . h;df
jft{nfk cg';f/ Psn] csf{nfO{ lh:sfPsf] s'/f j)f{g u/]sf] kfOG% .

2_ nosf cfwf/df x'/*'ajf uLtsf] ljZn]if)f

nosf cfwf/df x'/*'ajf uLtnfO{ x]bf{ of] uLtxç nf]snodf
ufOG%g . o; uLtdf s'g} Zn]sd clf/sf] ;dfg ljt/)f kfOG% eg]
sxL+ kfO+b}g . 14 / 17 clf/] x'/*'ajf uLtsf] pbfx/)f tn lbpsf] % .

hfp t'x' /hjf ;jf/L laofxjf] .

xf+ xf+ gL=b e/ ;f]j} gfxL b]j'+ dx/hjf ..

3_ efjsf cfwf/df x'/*'ajf uLtsf] ljZn]if)f

x'/*'ajf uLtdf lijw efjxç cleJoQm ePsf x'G%g .o;df
>[^auf/ ,s?)f / eQmefj o; uLtdf Jotm ePsf] kfOG% . s?)f efj
cleJoQm ePsf] x'/*'ajf uLtsf] Pp[^]f pbfx/)f tn k|:t't ul/Psf] % .

e'Oof nf]tn pgs] s];/ g}x/jd v]nL n]j'+ lbgrf/L .

c/] c/] e}of afks] sx/fjf} ;'g sx/f df]/ aft ..

x/] %Lg Ps bf]lnof ptf]/g wf/] /] .

x/]x]/L n]j'+ afksL gu/Lof xf] d} v]nL n]j'+ lbgrf/L ..

g}x/ /xnL a/f ;'v k}nL afnnL ;vLg ;u ;f]y .

x/] ca tf] k/nL k/fO{ xfy] /] ..

x/] b'/ b]ZfhOa'+ ;;'/f/ g}x/jd v]nL n]j+' lbgrf/L .

k|:t't uLtdf dfOtL #/df v]n]sf] lbgrof{ u/]sf] t/ ljjfx x'+bf
bf]nL af]Sg] sbf/x;nfO{ /f]s Ps l%g cfkm\gf] a'jfsf] ufp+ x]/L
xfnf)+ dfOtLdf ;'vL ;fyL;usf] ca c?sf] k/fO{ xfydf hfg nfu]sf] /
^f(f nfu]sf] cfkm\gf] j]bgf kf]v]sf] % .

४) भाषा शैलीको आधारमा हुडुडवा गीतको विश्लेषण

हुडुडवा गीत भाषाशैलीका दृष्टिले हेर्ने हा भने हरे हां हं रे बिना ,ये जस्ता थैगो पाइन्छ । ठाँउ ठाउँमा निपात भएको पाइन्छ । यो गीतमा स्थानीय शब्द तथा हिन्दी अत्यधिक प्रयोग भएको थारु भाषाका शब्द र तिनका अर्थ यस प्रकार रहेका छन् ।

yf? efifsf zAbx;	g]kfnL cy{
g}x/	dfOtL
lkojf	>Ldfg
a+unf	#/
a]lgof	k+vf
;]lhof	cf]%\ofg
cjw	cof]Wof
stf/	nfOg

5_ k|:t'tLsf cfwf/df x'/*'ajf uLtsf\ laZn]if)f M=

x'/*'ajf Pp^f g[To uLt ePsf] n] ;do, k|x/ ./ kl/l:ytL cg';f/
x'/*'ajf uLtsf] k|:t'tL ljjwtf kfOG% . l]z]if u/L bz}+ ltxf/ ai{fsf]
cj;/df x'/*'ajf g[To ubf{ of] uLt ufOG% . ;do / k|x/ cg';f/ l]xfg
lbp;f] ;f+em / /ftL ufP/ ToxL tfndf gfr gflrG% . x'/*'ajf uLt

ufpb+f dfbn, em\ofnL cflb jfhfsf] k|ofu ul/G% .x'/*'ajf g[To
uLt ePsf] x'gfn] nf]Ug] dflg;n] :jf:gL dflg;sf] j;q / hftLo
u/uxgfn] ;';lHht eO{ uLtsf] tfndf dfbn]xç;u gfRg] ub{%g .
bz}+ ltxf/ kj{sf] cj;/df x'/*'ajf gfr gfRbf ubf{ of] uLt k'?ifn] ufpg]
ub{%g\ .

6_ Igisif{ M=

afs] lhNnfsf] yf? hfltdf k|rlnt x'/*'ajf g[To uLt xf] . efld{s,
;fdflhs / ;f+:s[lts ljfoj:t'df cfwfl/t of] uLt /fdfo)f, dxfef/t ,k'/f)fsf]
s'g} g s'g} cfVofg;u ;DalGwt x'G% . eflifs ;/ntf , s)f{ lk|otf
cflb o; uLtsf] ljz]jftf x'g\ . o; uLtdf ljleGg efj a(L dfqfdf
JoQm ePsf x'G%g\ . k|:t'ltsf] cfwf/df of] uLt rf* kj{sf] cj;/df
ufOPTf klg of] uLt h'g;'s} a]nf klg ufpg ;lsG% To; }n] of
UfLtnfO{ ;bfjxf/ uLtsf] ?kdf lng ;lsG% .

परिच्छेद छ

उपसंहार

yf? hflt afs] lhNnfsf cflbjf;L x'g . oL hfltsf] cfkm\g} efiff /
;+:s[lt % . oL hfltsf] cfkm\g} ~^{६६} / ;+:s[lt % . logLx; cfkm\gf]
;+:s[lt cg';f/ rf*kj{x; dgfpg] uo;yo; . o+xfsf yf? ;d'bfodf k|frLg

sfn b]lv g} nf]suLt k|rlnt /x]sf] % . oL nf]suLtx; Ct' cg';f/
 ljleGg rf*kj{ tyf cj;/df ufOG%g\ . yf? hfltsf] nf]suLtsf] cWoog
 cg';Gwfg xfn;Dd Tolt kof{Kt dfqfdf ePsf] b]lvb}g . yf? hfltsf]
 df}lnstf / ;fdflhs k/Dk/fnfO{ k|ltljDat ug]{ nf]suLtx; ;x/Ls/)f ,
 ld>Lr a;f]af; / cfw'lgs uLt / ;+lutsf] sf/)fn] nf]k x'g] cj:yfdf
 k'u]sf %g\ . df}lvs ?kdf k|rlnt yf? nf]sUfLtx;sf] ;+sng /
 cWoog c/L lnkaå ug]{ cToGt h?/L b]lvG% . To;}n] oL nf]s
 uLtnfO{ laifo agfPj/ of] zf]wsfo{ ;DkGg ul/Psf] % .
 k|:t't zf]wkqdf kf+r kl/R%]bdf af+l*Psf] % . klxnf] kl/R%]bdf
 zf]w kl/ro /flvPsf] % . h;df zf]wzLi{fs , zf]wkl/ofhg ljifokl/ro ,
 ;d:ofsyg sfo{sf p@]Zox; k'}{sfo{sf] ;dLlff zf]wsfo{sf] cf}lrTO
 ,zf]wkqsf] ;Ldf^asg , zf]wljwL / zf]wkqsf] ?k/]vfaf/] rrf{ cGtu{t
 afs] lhNnfsf] ;^allfKt kl/ro k|:t't ul/Psf] % . o; cGtu{t afs]
 lhNnfsf] P]ltxfl;s k[i& e'ld , gfdfs/)f , ef]uf]lns k|fs[lts kl/ro
 ;,fdflhs ;f+:s[lts k/Lro , k|d'v :yfgx; ,d&dIGb/ / z}llfs cjf:yf af/]
 rrf{ u/L afs] lhNnfsf] kl/ro lbg] k|of; ul/Psf]] % / To;sf] ;fy ;fy}
 afs] lhNnfd d /x]sf yf? hfltx;n] s] sLtf rf*kj{x; dgfpg] ub{%g
 . lsgsL yf?hfltdf w]/} h;f] rf*kj{x; ;u nf]suLt hf]l*psf] x'G% .
 To;}n] o; kl/R%]bdf rf*kj{x;sf] af/]df ;fdfGo hfgsf/L ug]{ k|of;
 ul/Psf] % . t];f] kl/R%]bdf afs] lhNnfd k|tlrt yf? nf]s ;flxTosf]
 ;^allfKt kl/ro lbOPsf] % . g]kfnL nf]s ;flxITos ljwfut juL{s/)f
 k|:t't ul/Psf] % . o;df yf? ;d'bfodf k|rlnt nf]suLt, nf]ssyf
 nf]sgf^s, गाउँखान] syf ,pvfg , ^'Ssf , h:tf ljwfjf/] rrf{ ul/Psf] % .
 rf}yf]+ kl/R%]bdf afs] lhNnfd k|rlnt yf? nf]suLtx;sf] ;^asng /
 juL{s/)f zLif{sdf rrf{df ul/Psf] % . yf? nf]s uLtsf] k|i&e'ldsf]

af/]df cWoog ;'?df ul/Psf] % . yf? efifsf] n]vgsfo{sf] ;'?jft b]lv
xfn;Ddsf] n]vg / k|sfzgsfo{df ePsf k|of;x¿af/] rrf{ ul/Psf] % .
To;kl% afs] lhNnfdk k|rlnt yf? nf]suLtx¿sf] ;^asng / juL{s/}f
zLif{sdf cWoog ubf{ k|fKt nf]suLtx/sf] kl/ro ;lxt s]xL gd'gf
k|:t't ul/Psf %g\ ;fy} g]kfnL nf]suLtx cWo]tfx¿sf] juL{s/}fnfO{
cfwf/ agfO{ afs] lhNnfdk k|rlnt yf? nf]s uLtsf] jUfL{s/}f lgDg
rf/ ju{df ljefhg ul/Psf] % .

- 1_ ;+:sf/ uLt
- 2_ Ct'sfnLg uLt
- s_ sd{ uLt
- v_ kj{ uLt
- 3_ afxdf;] uLt
- 4_ lj]w uLt
- s_ afn uLt
- v_ tGqdGq uLt ;u ;DalGwt uLt
- u_ ehg uLt
- #_ ;f]^a uLt

cGTodf afs] lhNnfdk k|rlnt yf? nf]suLtsf] ljZn]if) ul/Psf]]
% . o; cGtu{t ljifoj:t' ef]ljwfg ,efiff z}nL / k|:t'tLsf cfwf/df yf?
nf]suLtsf] ljZn]if) ug]{ k|of; ul/Psf] % . ;fdflhs , cfly{s / dfof
k|]dsf ljifoj:t' a(L /x]sf] kfOG% eg] >[^auf/ / s?)f ef] a(L dfqdf
oL uLtx¿df JoQm ePsf] b]lvG% . efiffz}nLsf b[liⁿ] ;/n /
k|:t'tLsf cfsif{s uLtx¿ x'G%g eGg] lgisi{f k|:t't ul/Psf] % . afs]

lhNnfdk k|rlnt yf? nf]suLtsf] cWoogaf^ s] lgisif{ k'Ug ;lsG%
sL yf? nf]s uLtx¿ ;d'bfodf ;lbof}+ b]lv ljleGg cj;/, rf*kj{
,jgh+un hf+bf jf Ct'cg';f/sf uLt ufpg] ul/G% . oL nf]s uLtx¿
s'g} %f]^f], demf}nf / &'nf uLtx¿ k|rlnt %g . yf? ;d'bfodf ufpg]
uLtx¿ &fp+ cg';f/ ljifo:t' tyf efiffn] wfld{s, P]ltxfl;s , tyf
;+:s[lts dxTj af]s]sf %g . cGtdf afs] lhNnfsf yf? hfltsf] uLtsf]
cWoog zLif{ssf] k|:t't zf]wkq oxf+sf yf? nf]suLtsf lj]w klfx¿
dfly ul/Psf] cWoog dfq xf] . o;sf ;fy ;fy} yf? nf]suLtsf
;DaGwdf cem} ;^sng, JofVof tyf ljZn]if) ug{ ck]lft b]lvG% .

सन्दर्भसामग्री

(क) पुस्तकसूची

- । आचार्य, गोविन्द, राप्ती लोकसाहित्य, काठमाडौं, पैरवी प्रकाशन, २०६३ ।
- । आदित्य चौधरी, दाङ जिल्लाको देउखुरी उपत्यकामा प्रचलित थारु लोकगीतको अध्ययन, अप्रकाशित नेपाली स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., कीर्तिपुर, २०६५ ।
- । केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, थापाथली, काठमाडौं ।
- । कोइराला, शम्भुप्रसाद, लोकसाहित्य सिद्धान्त र विश्लेषण, दो.सं., विराटनगर : धरणीधर पुरस्कार प्रतिष्ठान, २०५६ ।
- । गिरी, जीवेन्द्रदेव, हाम्रा लोकगाथा, काठमाडौं : एकता प्रकाशन, २०५७ ।
- । गौतम, टेकनाथ, थारु जातिको इतिहास तथा संस्कृति, दाङ, २०४४ ।
- । चौधरी, गोकुल, देउखुछिया रतनचुवा ओ दिननचुवा गीत, देउखुरी, दाङ : २०६१ ।
- । चौधरी, महेश, मागर थारु लोकगीतको सङ्कलन, दाङ, २०४० ।
- । जिल्ला वस्तुगत विवरण, बाँके : शाखा तथ्याङ्क कार्यालय, २०६२ ।
- । जोशी, सत्यमोहन, हाम्रो लोकसंस्कृति, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, २०१४ ।
- । जि.सी., एलिजा, थारु जातिको रहन-सहन र विविध संस्कृति विश्लेषण, अप्रकाशित नेपाली स्नातकोत्तर शोधपत्र, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज (२०६३) ।

-)] दहित, गोपाल (२०६२), थारु संस्कृतिको संक्षिप्त परिचय, आदिवासी जनजाति उत्थान केन्द्र, राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, सानेपा, ललितपुर ।
-)] दाहाल, पेशल (२०५८), नेपालको इतिहास, भोटाहिटी, काठमाडौं : एम.के. पब्लिशर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।
-)] थापा, धर्मराज र सुवेदी हंसपुरे, नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना, काठमाडौं : त्रि.वि. पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, २०४१ ।
-)] थारु, अशोक, बर्कीमार, दो.सं., दाड, ब्याकवार्ड सोसाइटी एजुकेशन, २०५६ ।
-)] नेपाल, पूर्णप्रकाश, भेरी लोकसाहित्य, काठमाडौं, ने.रा.प्र., २०४१ ।
-)] पराजुली, कृष्णप्रसाद, नेपाली लोकगीतको आलोक, काठमाडौं : वीणा प्रकाशन, २०५७ ।
-)] बन्धु, चुडामणि, नेपाली लोकसाहित्य, काठमाडौं : एकता बुक्स, २०५८ ।
-)] बराल, कृष्णहरि, गीति सिद्धान्त र इतिहास, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६० ।
-)] बाँकेको वस्तुगत विवरण, बाँके जिल्ला विकास समितिको कार्यालय, २०५९ ।
-)] मौन प्रफुल्लमान सिंह, थारु लोकगीत ; वि.सं. २०२५ ।
-)] राष्ट्रिय जनगणना- २०५८ ।
-)] शर्मा, मोदिनीप्रसाद (२०६४), थारु जाति एक अध्ययन, (दोस्रो संस्करण), काठमाडौं : साभ्ना प्रकाशन ।
-)] शर्मा, मोहनराज र लुइँटेल, खगेन्द्रप्रसाद, शोधविधि, दो.सं. काठमाडौं : साभ्ना प्रकाशन, २०५५ ।
-)] शर्मा, नगेन्द्र (२०३७), नेपाली जनजीवन, (दोस्रो संस्करण), काठमाडौं: साभ्ना प्रकाशन ।

(ख) पत्रिकासूची

-)] अष्टिमकी गीत, विहान, अङ्क १०, २०५८ ।
-)] आचार्य, गोविन्द, थारु लोकसाहित्यमा स्थानीय रङ्ग, गरिमा, २०६२ ।
-)] चौधरी, अनिल कुमार, वनगीतवा, विहान, २०५७ ।
-)] चौधरी, कल्पना, सजना गीत, विहान, २०५७ ।
-)] चौधरी, कृष्णराज, सर्वहारी, थारुनके विवाह सम्बन्धी गीत, विहान, २०५५ ।
-)] चौधरी, कृष्णराज, सर्वहारी, थारुनके लोकगीत सजना, विहान, २०६७ ।

-) चौधरी, छविलाल, अष्टिम्कीक अग्रासन, विहान, २०५८ ।
-) चौधरी, टिकाराम, सजना गीत, विहान, २०५७ ।
-) चौधरी, टिकाराम, बहलक गीत, केरनी : थारु भाषा साहित्य परिषद, २०५८ ।
-) थारु विद्यार्थी परिवार, टेंस, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, २०४५ ।